

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра

на тему:

**«Україна-Польща-Німеччина в контексті
Східної політики ЄС»**

Виконала: студентка VI курсу, групи ММв-2

напряму підготовки

8.03020101 Міжнародні відносини

Рута Яна Сергіївна

Керівник: ст. викл., к. і. н. Корнійчук Л. В.

Рецензент

Допущено до захисту рішенням кафедри від “ ____ ” _____ 2015 р.
(Протокол № ____)

Острог-2015 рік

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	3
Вступ.....	4
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС.....	14
1.1 ЄПС як основа СЗБП ЄС.....	14
1.2 «СП» як формат співпраці зі східними сусідами.....	36
<i>Висновки до розділу 1</i>	55
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ СИСТЕМИ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС	57
2.1. Російсько-український конфлікт і його вплив на нову парадигму європейської системи безпеки.....	57
2.2. Нова «дорожня карта» Східної політики: формат самітів.....	71
<i>Висновки до розділу 2</i>	84
РОЗДІЛ 3. РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СХІДНИЙ ВЕКТОР СЗБП ЄС.....	86
3.1 «Вакуум сили» у ЦСЄ і національні інтереси РФ.....	86
3.2 «Нова» зовнішньополітична стратегія РФ як виклик для Східної політики	91
3.3 Німецько-російські відносини як одна з ключових складових сучасної СЗБП ЄС у східному напрямку.....	105
<i>Висновки до розділу 3</i>	113
РОЗДІЛ 4. СХІДНА ПОЛІТИКА ЯК ВАЖЛИВА ЧАСТИНА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	115
<i>Висновки до розділу 4</i>	140
ВИСНОВКИ.....	142
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	147
ДОДАТКИ.....	166

Перелік умовних скорочень

ЄПС – Європейська Політика Сусідства;

ЗВТ – Зона вільної торгівлі;

ІЄСП – Інструмент європейського сусідства та партнерства;

РФ – Російська Федерація;

СЗБП ЄС – Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС;

«СП» – «Східне партнерство»;

ЦСЕ – Центральна-Східна Європа;

ФРН – Федеративна республіка Німеччина;

«V4» – Вишеградська четвірка.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Східний вектор політики ЄС став одним із пріоритетних не випадково. Можна провести паралель між ним та п'ятим розширенням організації у 2004 р. на 10 нових держав-членів. Закономірно, що після збільшення площі власних кордонів, ЄС починає шукати нові інструменти співпраці із сусідами, що були покликані сприяти їх руху до демократизації, налагодженню економічних зв'язків та політичного діалогу і певною мірою допомагати проведенню реформ, що наблизили б держав-сусідів до Копенгагенських критеріїв. Таким інструментом стала Європейська політика сусідства (далі – ЄПС), ключовим напрямком якої для Польщі та Німеччини було виділено «Східне партнерство» (далі – «СП»). Саме ці дві держави відіграли і продовжують чинити вирішальний вплив на формування та реалізацію Східної політики ЄС. Окрім цього, однією із країн, що справляють вирішальний вплив на подальший успішний розвиток або ж цілковитий провал Східної політики ЄС, є Україна.

Для Польщі «СП», насамперед, стало ключем до інтенсифікації відносин з Україною та посилення свого статусу як держави-лідера в Центрально-Східній Європі (далі – ЦСЄ), для Німеччини ж – економічним інструментом провадження відносин із центрально-східними сусідами в Європі та своєрідним форумом для політичного діалогу з ними. На сучасному ж етапі Східна політика ЄС вступає у новий період власної історії – кардинальний вплив на неї здійснила російська агресія на територію України та анексія Криму. Іншими факторами, що обумовили трансформаційний виток в історії Східної політики ЄС стали два останніх відверто провальних саміти «СП», складна економічна ситуація в Україні, здобуття «лівими» партіями популярності серед населення у багатьох країнах ЄС, децю оновлена і позначена відвертою агресивністю тактика поведінки РФ на міжнародній арені, що не може не впливати на «СП» та ЄПС (тому «російському чиннику» у Східній політиці ЄС виділено значне місце в роботі). Окремий розділ у магістерській займає проблематика російського впливу ЄПС, що пояснюється наступним: на час вибору теми

дослідження цей вектор ще не простежувався так активно при ознайомленні з особливостями даної сфери регіональної системи міжнародних відносин, проте пізніше став настільки важливим, що не може бути проігнорований при проведенні цього дослідження. Цим, власне, і пояснюється виділення у структурі роботи розділу третього, який, безумовно, корелюється з рештою. Вищезазначене створює поштовх до наукової розвідки у царині виокремлення німецького та польського бачень природи та мети Східної політики ЄС (а також розбіжностей, якими вони означаються), оцінки сьогоденної ролі «російського фактору» у цьому векторі зовнішньополітичного курсу Євросоюзу, а окрему увагу слід звернути на місце України у системі Східної політики не лише як об'єкта зацікавлення з боку ЄС, а й повноцінного актора.

Актуальність теми обумовлена необхідністю наукового осмислення тих інструментів, які використовує ЄС для співпраці зі своїми сусідами, тим самим відповідаючи на нові виклики інших акторів у міжнародних відносинах. Слід визначити те, яким чином східний вектор зовнішньої політики ЄС сприяє забезпеченню безпеки на його кордонах, демократизації та соціально-економічному розвитку держав, які ще не стали членами ЄС, але уже знаходяться на шляху до цього і є його важливими політичними та економічними партнерами. У сучасних реаліях важливим є зробити наголос на внеску Польщі та Німеччини у творення та трансформацію Східної політики, виокремити місце України в ній, а також з'ясувати, яких змін зазнає цей вектор діяльності ЄС на сучасному етапі, зокрема й під впливом політики Росії.

Стан наукової розробки теми. На сучасному етапі тематика Східної політики ЄС в рамках ЄПС та «СП» добре висвітлена вітчизняними та іноземними науковцями, що пов'язано, передусім, з їх актуальністю для науки як у перші роки створення, так і сьогодні. Особливо чітко окресленим є місце України в ЄПС, «СП» та її зовнішня політика в цьому напрямку. Проте, саме роль Польщі у вищезгаданому процесі, на нашу думку, є недостатньо дослідженою; її внесок зазвичай розглядається в контексті еволюції та творення платформи політики сусідства як такої. До того ж, слід піддати докладнішому науковому аналізу відносини Польщі з країнами-учасницями «СП», що,

безумовно, є чинником впливу на трансформацію як «СП» загалом, так і зовнішньої політики цих держав. Варто насамперед відзначити наукові роботи Т. Сидорук – монографії «Європейська політика сусідства та відносини Україна – ЄС»¹ і «Політика сусідства ЄС у Східній Європі: модель інтеграції без членства»² (у них здійснено докладний аналіз ЄПС як феномена зовнішньої політики ЄС, окреслено її генезу та окремо досліджено «СП»), а також низку статей авторки на подібну тематику^{3,4,5}. Також варто звернути увагу на наступні наукові роботи: статтю О. Неменського⁶, у якій висвітлено внесок польської політики в утвердження та трансформацію ЄПС та «Східного партнерства», особливо на сучасному етапі; також статтю І. Петровича⁷ про внутрішньополітичний вплив у Польщі на вибудову бачення нею Східної

¹Сидорук Т.В. Європейська політика сусідства та відносини Україна – ЄС [Текст]: моногр. / Т. В. Сидорук // – Острог: Видавництво НаУ «ОА», 2008. – 210 с.

²Сидорук, Т.В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства [Текст] / Т. В. Сидорук. – Львів: Паіс, 2012. – 425 с.

³Сидорук, Т.В. Європейська політика сусідства: еволюція концепції та проблеми реалізації [Текст] / Т. В. Сидорук // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – 2008. – №16-17. – 8 с.

⁴Сидорук, Т.В. Польське бачення східної політики Європейського Союзу [Текст] / Т. В. Сидорук // Наукові записки. Серія «Політичні науки». – 2010. – 11 с.

⁵Сидорук Т. В. П'ять років Східного Партнерства ЄС: результати та перспективи [Текст] / Т. В. Сидорук // Стратегічні пріоритети. – 2014. – №1(30). – 6 с

⁶Неменский, О. Современный этап польской восточной политики [Электронный ресурс] / О. Неменский // Режим доступа : URL : http://www.perspektivy.info/oykumena/politika/sovremennyiy_etap_polskoiy_vostochnoy_politiki_2007-8-19-42-51.htm – Название с экрана.

політики; збірку статей «Зовнішня політика у діалозі, частина 6, видання 19»⁸, видану в Німеччині (для роботи використовувались статті таких авторів, як Р. Віссельз, А. Кемпе, П. Бурес, К. Поморська), де ЄПС аналізується з погляду дослідників із різних країн, що дає змогу скласти більш цілісну картину про неї. Загалом добре висвітлена тематика Східної політики та її інструментів у роботах білоруських дослідниць Є. Достанко⁹ та Г. Васілевич¹⁰. Щодо внеску Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) у формування Східної політики ЄС, то ця тематика на сучасному етапі потребує цілісної наукової розробки, адже її поки не було ґрунтовно проаналізовано як українськими дослідниками, так і закордонними. Тому допоки доводиться відслідковувати її розвиток за допомогою фактів з інформаційних ресурсів. Серед наявних публікацій варто виділити наукову працю польської дослідниці Ю. Готковської¹¹, яка характеризує основні аспекти німецького бачення Східної політики ЄС в контексті «СП». Не можна обійти увагою й таких дослідників,

⁷Петрович І. Політичні дискусії в Польщі стосовно членства держави в структурах Європейського Союзу / І. Петрович [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL :http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/slv/2011_12/st5_2.pdf.

⁸Overhouse M. Foreign Policy in Dialogue. The New Neighbourhood Policy of the European Union: Perspectives from the European Commission, France, Germany, Poland, Ukraine and Moldova [Text] / M. Overhouse, H. Maull, S. Harnisch. // University of Trier. – 2006. – №19. – 72 p.

⁹Достанко Е. Политика соседства ЕС: инструменты сотрудничества для Украины, Молдовы, Беларуси [Текст] / Е. Достанко // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2004. – №3.

¹⁰Vasilevich H. Eastern Partnership initiative : five year results and future perspectives [Text] / H. Vasilevich / The Point Journal // Mode of access: URL : http://thepointjournal.com/output/index.php?art_id=372&spr_change=eng – Title from the screen.

¹¹Gotkowska, J. Germany and Eastern Partnership [Electronic resource] / J. Gotkowska / EaP Community // Mode of access : URL : <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2010-06-18/germany-and-eastern-partnership> – Title from the screen.

які займалися вивченням внеску ФРН у розвиток Східної політики ЄС, як У. Шпек¹² (в контексті відносин із Росією) та А. Макаричев¹³. Сучасний український чинник у Східній політиці ЄС допоки не отримав достатнього наукового напрацювання, що можна пояснити новизною подій, які, власне, і пов'язані з посиленням його ролі у даній сфері. Над цією тематикою працюють такі дослідники як Г. Яворська¹⁴ та Б. Парахонський¹⁵, М. Сунгуровський¹⁶ (аналізують зокрема безпековий аспект «українського питання» у Європі). Вивченням впливу російського чинника на трансформацію східного вектора

12 Speck U. The EU Must Prepare for a Cold Peace with Russia [Electronic resource] / U. Speck / Carnegie Europe // Mode of access: URL : <http://carnegieeurope.eu/2014/12/09/eu-must-prepare-for-cold-peace-with-russia/hw8b> – Tittle from the screen.

13 Makarychev, A. Eastern Partnerships: is Germany driving or riding? [Electronic resource] / A. Makarychev // Mode of access: URL : <http://www.ponarseurasia.org/article/eastern-partnerships-germany-driving-or-riding> – Tittle from the screen.

14 Яворська Г. Безпекова політика України в контексті формування колективної системи безпеки в Європі [Текст] / Г. Яворська // Режим доступу: URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/421/> – Назва з екрану.

15 Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України [Текст] : аналіт. допов. / О.Б. Парахонський, Г. М. Яворська. – К., 2014. – 42 с.

16 Сунгуровський М. Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні російсько-українського конфлікту [Текст] / М. Сунгуровський // Режим доступу: URL : http://www.razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf

політики ЄС займаються Л. Арон¹⁷, А. Умланд¹⁸, А. Квятковська-Дрождж та К. Фримарк¹⁹.

Мета магістерської роботи полягає у вивченні внеску Польщі та Німеччини у формування східного напрямку політики ЄС та відмінностей у підходах цих держав до нього, а також дослідженні ролі українського чинника (та, відповідно, частково й російського) у трансформації політики, проблематики та перспектив посилення потенціалу ініціативи «СП» та Східної політики ЄС загалом зусиллями вищеназваних країн.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- проаналізувати історію формування ЄПС, охарактеризувати її стан на сучасному етапі та деякі перспективи розвитку, зробивши акцент на появі нових викликів для Польщі, Німеччини та України;
- простежити еволюцію «СП» як ключового напрямку ЄПС, проаналізувати основні механізми співпраці в рамках «СП» та їх ефективність;
- охарактеризувати вплив Польщі та Німеччини як членів Євросоюзу на розвиток Східної політики ЄС на різних її етапах;
- оцінити масштаб впливу «українського питання» на систему Східної політики ЄС; у зв'язку із цим – спробувати окреслити той формат, який вона прийняла сьогодні внаслідок російсько-українського конфлікту;

17The Putin Doctrine [Text] / L. Aron / Foreign Affairs // Mode of access: URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2013-03-08/putin-doctrine> – Tittle from the screen

18 Умланд А. Нет решения без России? [Текст] / А. Умланд, Я. Мишке // Зеркало недели. – 2014. – №6.

19 Kwiatkowska-Drożdż A., Frymark K. A Russia Problem, not a Putin Problem [Text] / A. Kwiatkowska-Drożdż, K. Frymark / Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia // Mode of access: URL: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-02-18/germany-russian-ukrainian-conflict-a-political-or-a> – Tittle from the screen.

- з'ясувати, яку роль відіграє РФ у процесі трансформації східного вектору зовнішньої політики ЄС і наскільки польський та німецький погляди на цей процес відрізняються від російського;
- обґрунтувати роль російсько-німецьких відносин у механізмі Східної політики;
- здійснити аналіз проблем і перспектив дії Східної політики загалом та «СП» зокрема у коротко- та середньостроковій перспективі, а також спробувати навести деякі можливі сценарії розвитку вищевказаної регіональної політики.

Об'єктом дослідження є Східна політика ЄС.

Предмет дослідження – особливості польського та німецького підходів до формування та реалізації східного напрямку зовнішньої політики ЄС, а також роль «українського чинника» у його трансформації.

Для досягнення поставлених завдань у роботі були використано низку загальнонаукових та спеціальних **методів**. У дослідженні застосовано *системний підхід*, який дозволив підійти до предмету вивчення як до комплексу проблем, що розвиваються в єдиному просторі, виявити найбільш характерні особливості різних явищ, встановити їх взаємозв'язок та взаємозалежність. Окрім цього, цей метод дозволив скласти цілісну картину Східної політики ЄС при врахуванні впливу на неї Польщі, Німеччини й України. У магістерській роботі також використано *методи аналізу та синтезу*, що у комплексному використанні допомогли при визначенні основних етапів розвитку ЄПС, «СП» та інструментів співпраці у їх рамках. *Історико-описовий метод* використовувався при визначенні характеру впливу дій Польщі та Німеччини на міжнародній арені у процесі діяльності в рамках «СП» протягом різних історичних періодів їх існування. *Порівняльний метод* було застосовано при співставленні підходів політичних еліт таких країн як Польща, Німеччина, Україна, РФ до методів реалізації Східної політики ЄС. *Метод екстраполяції* сприяв поширенню інформації, що була здобута під час дослідження, про подібні або аналогічні кроки в рамках ЄПС на Польщу, Україну та Німеччину. *Хронологічний метод* використано для аналізу процесу становлення східного

вектору як самостійної ініціативи ЄС. *Прогностичний метод* застосовано у останньому розділі роботи для того, щоб проаналізувати перспективи розвитку Східної політики ЄС у коротко- та середньостроковій перспективі.

Хронологічні рамки дослідження. Нижня межа роботи – період початку 2000-х років. Це обґрунтовується тим, що саме у цей час починає розроблятися теоретична концепція ЄПС аж до її документального затвердження у травні 2004 р. Верхня межа – жовтень-початок листопада 2015 р., що дало змогу максимально простежити вплив Вільнюського та Ризького самітів «СП» на сучасний стан Східної політики, а також дозволило докладно проаналізувати еволюцію сучасних російсько-українських відносин, які наразі справляють один із вирішальних впливів на «СП» та «сусідську політику» ЄС; значну увагу у роботі приділено 2003 – 2009 рр., адже саме у цей час ЄПС пройшла період найголовніших структурних змін та концептуального оформлення (в чому слід виділити значні внески Польщі та Німеччини), а 2009 став роком запровадження ініціативи «СП», яка, власне, і стала каталізатором подальшого розвитку та динамізації Східної політики ЄС, а також є її головним уособленням на сучасному етапі.

Географічні межі роботи – територія Європейського Союзу, РФ, а також частково країн, які не входять до ЄС, але є учасниками «СП» і мають найінтенсивніші політичні та економічні контакти з членами організації – Україна, Молдова, Грузія та ін.

Джерельну базу дослідження складають нормативно-правові документи ЄС, прийняті стосовно ЄПС та «СП» – від часу їх створення до сучасного етапу (Працька декларація про «СП»²⁰; Спільні декларації країн-членів «СП» за

²⁰Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Prague, 07. 05. 2009. – 11 p.

підсумками самітів у Варшаві 2011 р.²¹, Вільнюсі 2013 р.²², Ризі 2015 р.²³; Комюніке Європейської Комісії «Ширша Європа – нове сусідство: Нові межі відносин з нашими східними та південними сусідами» від 2003 р.²⁴, консультативна доповідь Європейської Комісії «Towards a New European Neighborhood Policy»²⁵ 2015 р., прес-релізи^{26 27}), «Великої сімки»^{28 29} та зовнішньополітичних відомств держав, які досліджуються («Неофіційні

21 Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Warsaw, 30. 09. 2011. – 9 p.

22 Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Vilnius. – 29.11.2013. – 23 p.

23 Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Riga. – 22.05.2015. – 13 p.

24 Wider Europe Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours [Text] / Commission of the European Communities. – Brussels, 11.03.2003. – 26 p.

25 Towards a New European Neighborhood Policy. Joint consultation paper of the European Commission and High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy [Text] / European Commission. – Brussels, 4/03/2015. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/enlargement/neighbourhood/consultation/consultation.pdf>

26 European Neighbourhood Policy reviewed and explained (press release) [Text] // Mode of access: URL : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6122_en.htm – Tittle from the screen.

27 Eastern Partnership: progress in deep democracy and human rights rewarded with additional funding (press release) [Text] / European Commission. – Brussels, 12.12.2013. – 3 p.

28 G7 Foreign Ministers' Meeting Communiqué [Text] / Auswärtiges Amt. – Lübeck, 15/04/2015.

польські пропозиції стосовно східних сусідів ЄС»³⁰). Іншу групу джерел становлять доповіді, промови та коментарі керівників інституцій ЄС (Д. Туск³¹) та апарату влади досліджуваних держав (Г. Схетина³², Р. Сікорський³³, А. Меркель³⁴, Ф.В. Штайнмайер³⁵, А. Дуда³⁶, А. Дешиця³⁷, С. Лавров³⁸, В. Путін³⁹ та інших). Третя група джерел складається із документів, що були необхідні для аналізу впливу російсько-українського конфлікту на механізм Східної політики ЄС, серед них, до прикладу: чинні Військова доктрина⁴⁰, Концепція зовнішньої

29 G7 Leaders' Communiqué on Foreign Policy [Text] / European Commission. – Brussels, 04/06/2014. – 12 p.

30 Non-paper with Polish proposals concerning policy towards new Eastern neighbors after EU enlargement [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.msz.gov.pl/> – Title from the screen.

31 Donald Tusk: Poles believe in the European project [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.consilium.europa.eu/homepage/highlights/donald-tusk-poles-believe-in-the-european-project?lang=ga>. – Title from the screen.

32 Схетина: слова президента о новом формате переговоров по Украине были неуместны [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: <http://www.radiopolsha.pl/6/136/Artykul/218450> – Название с экрана.

33 Сікорський Р. Об'єднують Європу [Текст] / Р. Сікорський, К. Бильдт // Режим доступа: URL : <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2013/10/21/7000326/?attempt=2>

34 Меркель скептична щодо можливого швидкого повернення Росії до G7 [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : <http://www.dw.com/uk/меркель-скептична-щодо-можливого-швидкого-повернення-росії-до-g7/a-18496815> – Назва з екрану.

35 Франк-Вальтер Штайнмайер: «РФ пользуется экономическими проблемами Украины» [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : http://www.novostimira.com.ua/news_84277.html – Название с экрана.

політики⁴¹ та Стратегія національної безпеки РФ⁴², заяви за підсумками Женевської⁴³ та Нормандської зустрічей⁴⁴, Комплекс заходів з виконання Мінських угод⁴⁵ та інші.

Практичне значення роботи полягає у тому, що розробка цієї тематики може стати корисним матеріалом для збагачення та практичної реалізації досвіду України в євроінтеграційному напрямку, адже на сьогоднішній день Польща є сусідом нашої держави, який не лише входить до ЄС, а й динамічно

36Дуда настаивает на несостоятельности «нормандского формата» переговоров по Украине [Электронный ресурс] // Режим доступа : URL: http://zn.ua/POLITICS/duda-prodolzhaet-nastaivat-na-nesostoyatelnosti-normandskogo-formata-peregovorov-po-ukraine-188006_.html – Название с экрана.

37Дешиця: Женевський формат переговорів – найоптимальніший [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/05/28/7034238/> – Назва з екрану.

38 Ukraine conflict caused by European security system crisis – Lavrov [Electronic resource] // Mode of access: URL : http://sputniknews.com/voiceofrussia_uk/news/2014_09_26/Ukraine-conflict-caused-by-European-security-system-crisis-Lavrov-3672/ – Tittle from the screen.

39Vladimir Putin: The Rebuilding of “Soviet” Russia [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.bbc.com/news/magazine-26769481>– Tittle from the screen

40Военная доктрина Российской Федерации [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.scrf.gov.ru/documents/18/129.html>.

41Концепция внешней политики Российской Федерации [Текст] // Режим доступа: URL : http://archive.mid.ru/bd_omp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f?OpenDocument,

42Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.

43Повний текст заяви за підсумками переговорів у Женеві з українського питання [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/POLITICS/povniy-tekst-zayavi-za-pidsumkami-peregovoriv-u-zhenevi-z-ukrayinskogo-pitannya-141885_.html – Назва з екрану.

розвивається в його рамках, пропонуючи при цьому власні проекти, програми, інструменти та варіанти реформування самих інституцій ЄС. Польща – і досі відомий «адвокат» Української держави в рамках як ЄС, так і інших міжнародних організацій, хоча сьогодні часто лунають тези про те, що проукраїнська Польща скоро «відійде у минуле»; аргументом тут виступає те, що європейська «втома від України», а точніше, негативне враження від тих помилок та невірних кроків, яких вона припускається на інтеграційному шляху, передалась і Польщі. Робота покликана дати деякі рекомендації щодо того, як не допустити цього. Німецька сторона на сьогоднішній день є важливим партнером в контексті провадження Україною євроінтеграційного курсу і збереження територіальної цілісності та безпеки. ФРН на сучасному етапі – політичний і торгово-інвестиційний партнер України та держава, яка може посприяти динамізації відносин України з іншими членами ЄС, пропонуючи ініціативи посередництва та співробітництва, до того ж, Німеччина – країна, яка сьогодні володіє тими ресурсами та важелями впливу, які потрібні Україні для виходу з економічної кризи та збереження власного позитивного іміджу на міжнародному рівні.

Апробація роботи була здійснена на Днях науки в Національного університету «Острозька академія» (21-26 березня 2014 р., тема доповіді – «Польський досвід інтеграції – запорука успіху для України чи лише один із можливих шляхів?»).

44Нормандська зустріч в Берліні – повний текст підсумкової заяви [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/04/14/7032867/> – Назва з екрану.

45Комплекс заходів з виконання Мінських угод. Повний текст [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/02/12/7058327/?attempt=2> – Назва з екрану.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі систематизувати та синтезувати знання про Східну політику ЄС від часу її запровадження (у вигляді ЄПС), протягом різних етапів еволюції та до сьогодні, при чому значну увагу приділено тим змінам та характеристикам, якими вона вирізняється на сучасному етапі. Важливим є той нюанс, що таку спробу зроблено в рамках однієї цілісної роботи, що складає певну цінність для подальшого дослідження даної тематики. У роботі отримали подальший розвиток тези та гіпотези як українських, так і іноземних науковців.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

1.1 ЄПС як основа СЗБП ЄС

Політика ЄС щодо його близьких сусідів завжди була предметом геополітичного інтересу таких держав як Польща та Німеччина. Щоб зрозуміти природу, мотиви, інтереси та широкий спектр інших чинників та взаємозв'язків в рамках одного із векторів діяльності ЄС варто взяти принаймні дві країни для дослідження, проте вони повинні різнитись економічними і політичними особливостями та, передусім, підходом державних еліт до цього питання. Для цього розглянемо окремо позиції кожної держави – Польщі як неофіційного лідера країн ЦСЄ, що доклав значних зусиль для запуску і втілення в життя самого механізму Східної політики, та Німеччини – актора європейської арени міжнародних відносин, від якого чи не найбільше залежить як сучасність, так і майбутнє процесу творення та еволюції цього вектора політики ЄС. Спочатку варто проаналізувати це питання з «польського боку».

Східна Європа стала чітким та пріоритетним напрямком для національної еліти Польщі відразу після переходу нею на демократичні рейки у 1989 р. Після вступу до ЄС цей напрямок отримав організаційне підґрунтя у вигляді Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС (далі – СЗБПЄС). Як наслідок, насамперед два головних фактори: географічне положення та історичний досвід, звертають увагу поляків на стан розвитку та демократизації їх найближчого оточення. Крім того, зі вступом до ЄС десяти нових членів, 1 травня 2004 р., Польща отримала найдовший зовнішній кордон зі східними сусідами з усіх держав-членів ЄС. Цей факт ще більше посилює інтерес країни щодо дій ЄС у напрямку вироблення спільної політики щодо цих держав.

Однак, ставлення Польщі до ЄПС із самого початку характеризувалось високим ступенем невизначеності. Ще до офіційного вступу до ЄС Польща була однією з перших країн, що наголосили своїм партнерам по регіону на необхідності розроблення спільної політики стосовно «нових сусідів». Отже,

Польща ще до вступу у європейську спільноту почала формувати своє бачення ЄПС. Пріоритети сучасної польської зовнішньої політики були сформовані в 1990х рр., після здобуття державою повного суверенітету. Одним з основних завдань на той час було переглянути відносини з державами на пострадянському просторі. Рішення щодо вибору політичного курсу було здійснено відповідно з концепціями, сформульованими в 1960-х рр. Юліушем Мерошевськи і Єжи Гедройцем у відомому на той час паризькому часописі «Культура», який виступав за підтримку незалежної України⁴⁶. Активна політика по відношенню до східних сусідів сприймалася у тісному зв'язку з польсько-німецькими відносинами і «принципом збалансованої взаємодії між Заходом і Сходом Європи»⁴⁷. Польська політична еліта скоро визнала той факт, що покращення відносин зі східними сусідами також означало б отримання сильної позиції у Західній Європі.

Слід взяти до уваги і той факт, що східна політика Польщі розроблялась як спроба зберегти баланс між офіційною Москвою і новоутвореними незалежними державами. Її метою було побудувати дружні відносини з державами, що становили особливе значення для Польщі як потенційні нові партнери на теренах колишнього СРСР та поза ними: Росією, Україною, Білоруссю, країнами Балтії, Казахстаном і Молдовою. Про успіх впровадження такої політики слід було судити насамперед зі стану відносин з Росією та Україною. Вони були охарактеризовані як стратегічне партнерство.

Важливим є те, що польське керівництво наголосило на необхідності «не закривати двері ЄС» за власною державою після розширення 2004 р. Ще в 1998 р. професор Броніслав Геремек у його інавгураційній промові про відкриття переговорів щодо вступу Польщі до ЄС закликав до створення

46Overhouse M. Foreign Policy in Dialogue. The New Neighbourhood Policy of the European Union: Perspectives from the European Commission, France, Germany, Poland, Ukraine and Moldova [Text] / M. Overhouse, H. Maull, S. Harnisch. // University of Trier. – 2006. – №19. – 72 p.

47Ibidem.

«Східного виміру ЄС»⁴⁸. Зокрема, він наголосив на наступному: «Розвиваючи вже сформовані хороші відносини... Польща буде стабілізувати безпеку та демократію в цілому регіоні. Таке поняття участі Польщі у Спільній зовнішній політиці безпеки зміцнить східний вимір Європейського Союзу»⁴⁹. Багато політиків і вчених з того часу почали висловлюватись про користь для Польщі від цієї ініціативи. Радник з національної безпеки, Марек Сівець, заявив, що роль Польщі в ЄС буде роллю саме «гравця», а не «послідовника»⁵⁰. Це могло б стати «польською спеціалізацією в ЄС» і тією площиною, де держава «не мала б конкуренції в Європі», як висловився Марек Карп, директор Центру Досліджень країн Сходу⁵¹.

Безперечно, до процесу імплементації ЄПС долучилась і низка інших держав. Говорити про створення ЄПС як повноцінного та концептуально нового інструменту в рамках Спільної зовнішньої політики ЄС можна з 2002-2003 рр. 15 квітня 2002 р. Великобританія та Швеція стають ініціаторами того, аби у деякій мірі послабити так званий «ефект виключення» трьох гравців – України, Білорусі та Молдови з європейської спільноти, пропонуючи програму під назвою «Ініціатива нового сусідства»⁵². Програма мала на меті запровадити

48Wystąpienie Ministra Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej Bronisława Geremka na otwarcie negocjacji Polski o członkostwo w Unii Europejskiej [Text] / Z. Leszczyński, A. Kosecki // Stosunki Międzynarodowe. Dokumenty i materiały, 1989-2000. – Pułtusk. – 2001. – S.424-425.

49Ibidem.

50Overhouse M. Foreign Policy in Dialogue. The New Neighbourhood Policy of the European Union: Perspectives from the European Commission, France, Germany, Poland, Ukraine and Moldova [Text] / M. Overhouse, H. Maull, S. Harnisch. // University of Trier. – 2006. – №19. – 72 p.

51Ibidem.

52Сидорук Т.В. Європейська політика сусідства: еволюція концепції та проблеми реалізації [Текст] / Т.В. Сидорук // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – 2008. – №16-17. – С. 3.

інституційні рамки співпраці з новими сусідами після запланованого розширення 2004 р. Її активно підтримали скандинавські країни, Німеччина та Австрія.

Польща, будучи на той час ще лише кандидатом на вступ до ЄС, представила власне бачення формату східної політики Європейського Союзу в «Неофіційному документі з польськими пропозиціями з приводу політики щодо нових східних сусідів після розширення ЄС»⁵³. Головними адресатами цієї пропозиції були Росія, Україна, Білорусь і Молдова. У документі сформульовано конкретні і докладні пропозиції того, як повинна виглядати східна політика ЄС. Польські тези зводились до наступного:

- ◆ нова східна політика ЄС повинна мати інший напрямок, ніж попередня політика ЄС по відношенню до країн Східної Європи;
- ◆ східний вимір повинен включати лише найближчих сусідів ЄС: Росію, Україну, Білорусь і Молдову;
- ◆ нова східна політика ЄС повинна керуватись загальною регіональною стратегією і окремо стратегіями, заснованими на індивідуальних відносинах між певними державами та ЄС, які в сукупності підпорядковувалися б платформі Східного виміру⁵⁴.

Наступним етапом у створенні ЄПС був спільний лист «Ширша Європа» у серпні 2002 р. від Високого представника з питань СЗБП ЄС Х. Солани та комісара ЄС із зовнішніх відносин К. Паттена, адресований Раді ЄС. В ньому лунала ідея налагодження відносин із новими східними сусідами на

53 Non-paper with Polish proposals concerning policy towards new Eastern neighbors after EU enlargement [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.msz.gov.pl/> – Tittle from the screen.

54 Polityka Wschodnia Unii Europejskiej: perspektywa krajów wschodnich. Myśląc o Wymiarze Wschodnim, Punkt Widzenia. Ośrodek Studiów Wschodnich. 21 stycznia [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.osw.waw.pl/pub/punkt/0301/030121.htm> – Tittle from the screen.

середньострокову перспективу – 10 років, із наданням можливості для країн пострадянського простору остаточно обрати свої зовнішньополітичні пріоритети. Це свідчить про те, що європейська спільнота вирішила активно взятися за формування «кола друзів ЄС». Слід зазначити, що Польща зайняла одну з найініціативніших позицій у цьому питанні. Це обумовлювалось географічно-територіальним, безпековим, історичним, культурним та економічним чинниками.

Примітно й те, що польський уряд досить жваво приєднався до дискусії в рамках ЄС щодо того, який формат повинна мати політика сусідства. «Східний вимір» став частиною офіційного дискурсу у державі, свідченням чого є неофіційна промова Міністра закордонних справ Польщі у лютому 2003 р. під час конференції на тему «Розширення ЄС та ЄПС» у Варшаві⁵⁵. Уже через рік після вступу Польщі до ЄС Східна Європа повинна була стати «найважливішим стратегічним викликом для Польщі». Проте, польські пропозиції щодо формування концепції «Східного виміру» були втілені в реальність лише частково, і він не став самостійним напрямком ЄПС, адже з липня по грудень 2003 р. у Раді ЄС головувала Італія, до того ж Єврокомісію очолював італієць Р. Проді. Італія, за підтримки Франції, починає лобювати рішення поширити нову політику сусідства ЄС і на країни Середземномор'я, запросивши їх до ЄПС. Саме цю ідею – «кола друзів», а не польський «Східний вимір», і взяв за основу ЄС під час концептуального оформлення ЄПС. Слід зауважити, що така ідея не була початковою, адже ще у висновку Ради ЄС від 18 листопада 2002 р. йшлося про те, що ЄПС повинна була інтенсифікувати відносини ЄС саме зі східноєвропейськими сусідами: Україною, Молдовою та Білоруссю «з метою розвитку демократії та сприяння економічним реформам...допомагаючи таким чином забезпечити більшу стабільність та процвітання в та поза рамками нових кордонів ЄС»⁵⁶, проте, відповідно, не виключалась можливість участі у проекті і держав з інших регіонів Європи.

⁵⁵Сидорук Т.В. Польське бачення східної політики Європейського Союзу [Текст] / Т. В. Сидорук // Наукові записки. Серія «Політичні науки». – 2010. – С. 3.

11 березня 2003 р. Європейська Комісія в Комюніке «Ширша Європа – нове сусідство: Нові межі відносин з нашими східними та південними сусідами» вперше визначила основи своєї нової політики стосовно сусідів. Найбільш контроверсійною для Польщі тезою «концепції Широкої Європи» було те, що вона була спрямована на географічно та цивілізаційно різні групи держав:

- на південні середземноморські держави;
- на держави колишнього СРСР: Україну, Росію, Білорусь і Молдову⁵⁷.

Комюніке було написано в загальній формі, не вказувало точних меж максимального розширення ЄС, можливості майбутнього членства для вищевказаних держав, конкретних форм співпраці чи підтримки. Замість того у ньому говорилось про практичне застосування різних можливих інструментів співробітництва, залежно від ситуації і темпу розвитку в окремих країнах. У комюніке обіцялося в невизначеному майбутньому включити країн-сусідів у внутрішній ринок ЄС і створити новий інструмент їх фінансування – Інструмент Сусідства.

Офіційно концепцію «Ширшої Європи» схвалено на саміті Ради ЄС у Салоніках 19-20 червня 2003 року. Комісії було доручено розробити механізми, необхідні для реалізації цієї концепції. ЄПС базувалась на індивідуальному підході до кожної держави та реалізації ними Планів Дій, підписаних з ЄС. Одночасно ЄПС повинна була функціонувати незалежно, не применшуючи ролі вже існуючих форм співпраці: загальних стратегій, «Барселонського процесу», «Північного виміру».

12 травня 2004 р. Європейська Комісія опублікувала документ, який в конкретному вигляді представляв концепцію «Широкої Європи» – «Стратегію

56Presidency Conclusions of the Brussels European Council [Text] / Brussels European Council. – Brussels, 19/20.03.2009. – 23 p.

57Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours [Text] / Commission of the European Communities. – Brussels, 11.03.2003. – 26 p.

Європейської Політики Сусідства» (European Neighbourhood Policy Strategy Paper, ENP). Це стало документальним оформлення ЄПС. У «Стратегії» пропонуються наступні напрямки співпраці:

- ◆ створення підприємств із взаємного розвитку та охорони інвестиції;
- ◆ розширення внутрішнього ринку та регулюючих структур;
- ◆ преференційні торговельні відносини та відкриття ринку;
- ◆ перспективи налагодження законної міграції та руху осіб;
- ◆ активніше включення ЄС у сферу запобігання конфліктам та кризовий менеджмент;
- ◆ модернізація та співробітництво в сфері енергетики, телекомунікації та транспортної інфраструктури;
- ◆ економічна інтеграція, головним чином, сприяння вступу країн-сусідів ЄС до СОТ;
- ◆ співпраця в рамках Європейського простору досліджень⁵⁸.

Головними завданнями та цілями політики ЄС у відносинах з сусідами повинні були стати поглиблення економічного співробітництва, розширення співпраці в галузі транскордонних відносин, створення стійкого політичного і економічного простору, що повинен включати ЄС та його найближчих сусідів.

«Стратегія» містить і наступні пропозиції:

- введення безвізового руху для дипломатів;
- політична участь ЄС у вирішенні конфліктів, зокрема, придністровського;
- розвиток наукового і культурного співробітництва;

58Сидорук Т.В. Європейська політика сусідства та відносини Україна – ЄС [Текст]: моногр. / Т. В. Сидорук // – Острог: Видавництво НаУ «ОА», 2008. – 210 с.

- створення нового Інструменту Сусідства⁵⁹, базованого на програмах PHARE⁶⁰, TACIS⁶¹, INTERREG⁶².

Концепція «Широкої Європи» включає положення про надання фінансової допомоги для проведення внутрішніх реформ у державах-сусідах через різні програми ЄС, проте підкреслює й те, що чітких перспектив членства для них не надається. Сьогодні ЄПС включає 16 країн-партнерів із регіонів Східної Європи, Північної Африки та Близького Сходу. Основними інструментами ЄПС є плани дій, підписані між ЄС та державами-учасницями ЄПС.

Після концептуального оформлення ЄПС на початку 2000-х рр. та ухвалення «Стратегії Європейської Політики Сусідства» почався етап низки трансформацій, що був характерним та закономірним для цього напрямку політики ЄС. Насамперед, такий процес був зумовлений тим, що для успішної реалізації та застосування до кожної країни, ЄПС потребувала чітких і гнучких щодо міжнародних реалій інструментів співпраці із державами-сусідами, які безпосередньо ввійшли до «кола друзів ЄС». Такими державами стали: Алжир, Йорданія, Ліван, Ізраїль, Палестинська автономія, Сирія, Єгипет, Марокко, Лівія, Туніс, Азербайджан, Вірменія, Грузія, Україна, Білорусь та Молдова.

59Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.interreg.gov.pl/20072013/instrument+sasiedztw/> – Tittle from the screen.

60 «ФАРЕ» (англ. Poland and Hungary: Aid for Restructuring of the Economies, Phare) – програма, що є одним з трьох фінансових інструментів Європейського Союзу (разом з «САПАРД» та «ІСПА») на допомогу країнам-кандидатам з ЦСЄ у підготовці до вступу в ЄС. Започаткована у 1989 р., включає 10 країн.

61 TACIS (Tacis Programme) – програма ЄС для допомоги новим незалежним державам Східної Європи і Центральної Азії (колишні республіки Радянського Союзу, крім країн Балтії) в перехідний період. Розпочалася у 1991 р.; до 2003 р. включала і Монголію.

62INTERREG – є ініціативою, яка спрямована на стимулювання співробітництва між регіонами в ЄС. Вона започаткована у 1989 р. і фінансується в рамках Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР).

Отже, слід відразу звернути увагу на чи не найголовнішу контроверсійну ознаку ЄПС – географічне охоплення її членів. Незважаючи на те, що перші пропозиції та бачення при створенні ЄПС стосувались лише України, Молдови, Росії та Білорусі, «пакет сусідства» досить швидкими темпами розширився і на країни Середземномор'я та Північної Африки, що вже включені в одну з ініціатив ЄС – «Барселонський процес», і на держави Близького Сходу, та навіть на регіон Північного Кавказу. Питання співпраці настільки геополітично диференційованих гравців, які до того ж мають різні політичні системи, суспільні цінності, історичний досвід та інтереси, у форматі однієї спільної ініціативи виглядає більш, ніж сумнівним. До прикладу, Росія відмовилась від участі в ЄПС, аргументуючи це тим, що бажає і надалі дефініювати відносини з ЄС як «особливі»; тому, очевидним стає те, що нова концепція ЄС з колом своїх сусідів «протяжністю від Касабланки до Мурманська»⁶³ від самого початку дала глибоку тріщину, яка з часом стала навіть більшою.

Аналізуючи сам процес реалізації та трансформації ЄПС, на нашу думку, слід почати з того, що юридичною основою співпраці кожного учасника ЄПС з ЄС безпосередньо є «Договір про партнерство та співробітництво». Реалізується ж ЄПС в межах так званих «Планів дій» (Action Plans, AP), розроблених і підготовлених індивідуально для кожної держави в залежності від її політичного та економічного потенціалу, рівня розвитку та інших особливостей⁶⁴. Перші плани дій були представлені Європейською Комісією вже в грудні 2004 р. До листопада 2005 р., як зазначає дослідниця Т. Сидорук, було укладено вже 5 такого роду документів: з Йорданією, Палестинською Автономією, Марокко, Ізраїлем, Тунісом, Україною та Молдовою⁶⁵.

⁶³Достанко Е. Политика соседства ЕС: инструменты сотрудничества для Украины, Молдовы, Беларуси [Текст] / Е. Достанко // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2004. – №3.

⁶⁴Сидорук Т.В. Европейська політика сусідства: еволюція концепції та проблеми реалізації [Текст] / Т. В. Сидорук // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – 2008. – №16-17. – С. 4.

⁶⁵Там само.

Наступним кроком пропонувалось підписання Двосторонніх договорів, так званих Сусідських угод (Neighbourhood Agreements) та подальша багатостороння кооперація, яка мала діяти на рівні вже існуючих структур⁶⁶. Щодо фінансування ЄПС, то спочатку воно здійснювалось лише через такі інструменти як TACIS (для країн СНД) та MEDA⁶⁷ (для середземноморських країн)⁶⁸. Стратегія ЄПС в такому вигляді повинна була існувати до 2007 р. Після цього періоду планувалась раціональна реформа закордонних фондів ЄС.

Наступним напрацюванням ЄС у сфері реформування ЄПС стало Повідомлення Європейської Комісії «Посилюючи Європейську політику сусідства» (грудень 2006 р.) – ініціатива Німеччини, де викладено основні переваги та недоліки ЄПС, а також пропозиції щодо її вдосконалення. Дослідниця Т. Сидорук виокремлює наступні основні пріоритети так званої «ЄПС+»: спрощення візового режиму, питання реадмісії, посилення політичної співпраці, активізація ролі ЄС у вирішенні регіональних конфліктів, інтенсифікація діалогу з країнами-членами ОЧЕС⁶⁹.

66What is the European Neighbourhood Policy? [Electronic resource] // Mode of access: URL :http://europa.eu.int/comm/world/enp/policy_en.htm. – Tittle from the screen.

67 «МЕДА» програма (MEDA) – головний фінансовий інструмент ЄС в реалізації так званого «європейсько-середземноморського партнерства» (Euro-Mediterranean Partnership) з державами східного та південного Середземномор'я.

68What is the European Neighbourhood Policy? [Electronic resource] // Mode of access: URL :http://europa.eu.int/comm/world/enp/policy_en.htm – Tittle from the screen.

69Сидорук Т.В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства / Т. В. Сидорук // [Текст] : моногр. – Львів: Паїс, 2012.– 425 с. – С. 42.

У липні 2006 року Європейський Парламент прийняв регламент про створення Інструменту європейського сусідства і партнерства (European Neighbourhood and Partnership Instrument – ENPI), (далі – ІЄСП) та Інструменту допомоги в період перед вступом (Instrument for Pre-accession Assistance – IPA). ІЄСП – це новий юридичний інструмент ЄС, метою якого є транскордонне співробітництво⁷⁰. Він практично об'єднує функції таких інструментів як MEDA і TACIS, дозволяючи направляти фінансову допомогу до держав, на які спрямована ЄПС. Цей інструмент фінансує також стратегічне партнерство з Росією. ІЄСП є ініціативою Європейської Комісії, а основною його ціллю є розвиток і поглиблення співпраці між ЄС та державами-партнерами, що не є членами ЄС, в напрямку регіонального та транскордонного розвитку.

У рамках ІЄСП на період 2007-2010 рр. було виділено 12,4 млрд євро для втілення його цілей, з яких 8,7 млрд євро передбачалось виділити на Середземноморський регіон та всього 3,7 млрд – на Східну Європу, Південний Кавказ та Росію⁷¹. Така диференціація розподілу коштів відчутно позначилась на ефективності реалізації ЄПС загалом та ставленні громадськості держав-учасниць до неї зокрема. До того ж, це зовсім не імпонувало традиційній польській ролі «адвоката країн Східної Європи» у ЄС. У рамках ІЄСП було розроблено Національні індикативні програми для кожної країни на 2007-2010 рр. Головними векторами співробітництва в рамках ІЄСП визначено наступні:

- ◆ розширення політичного діалогу і внутрішніх реформ;
- ◆ зміцнення національних інститутів, відповідальних за підготовку та ефективне впровадження ЄПС;
- ◆ охорона середовища та ефективне управління ресурсами;

⁷⁰Ghazaryan N. The evolution of the European Neighborhood Policy and the consistent evolvement of it inconsistencies [Text] / N. Ghazaryan // Review of European and Russian Affairs. – 2012. – №7 (1).

⁷¹Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.interreg.gov.pl/20072013/instrument+sasiedztw/>. – Tittle from the screen.

- ◆ боротьба з бідністю і підтримка ініціатив, спрямованих на суспільний розвиток та гендерну рівність;
- ◆ розвиток співробітництва в галузі охорони здоров'я та освіти;
- ◆ забезпечення прав людини і підтримка процесів демократизації;
- ◆ удосконалення системи прикордонного управління;
- ◆ поглиблення співробітництва у правовій сфері, боротьба з тероризмом і організованою злочинністю;
- ◆ міжкультурний діалог та спілкування people-to-people⁷².

Виокремлюючи роль Польщі у реалізації ІЄСП, варто сказати, що для неї одним з найефективніших проектів в рамках інструменту стала програма транскордонного співробітництва «Польща – Україна – Білорусь 2007-2013»⁷³, загальний бюджет якої становив 202 959 тис. євро і передбачав насамперед співпрацю в межах євро регіонів. Це дозволило Польщі координувати свою зовнішню політику на локальному рівні з країнами-сусідами, тим самим піднімаючи їх рівень економічного розвитку.

У 2006-2007 рр. уряд Польщі підготував для ЄС наступні документи: «Європейська політика сусідства – Східний вимір» та «Відносини ЄС – Україна: польські пропозиції», в яких наголошувалось, що формат ЄПС є незадовільним, оскільки вона об'єднує держави різних в історичному, географічному і цивілізаційному відношеннях регіонів (Східна Європа та Північна Африка)⁷⁴.

⁷²Ibidem.

⁷³Стратегічний перегляд Європейської політики сусідства, співвідношення ЄПС та «Східного партнерства» з точки зору інтересів України [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL: <http://ukraineeu.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/2913> – Назва з екрану.

⁷⁴Kelley J. New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy [Text] / J. Kelley // JCMS. Volume 44. – 2006. – №1. – P. 29-55.

У березні 2015 р. новим складом Європейської Комісії та Високим представником Ф. Могеріні було представлено Спільну консультативну доповідь «В напрямку до нової Європейської політики сусідства»⁷⁵, якою ініціюються дискусії щодо майбутнього ЄПС. Результатом роботи групи експертів країн-членів, наднаціональних інституцій та партнерів стала презентація восени 2015 р. доповіді Європейської Комісії.

Якщо говорити про сучасний стан ЄПС, то слід насамперед окреслити основні структурні та інституційні недоліки, що заважають їй перетворитись на справді ефективний та динамічний інструмент взаємовигідної співпраці між ЄС та його державами-партнерами. Слід почати з того, що ЄПС охоплює надто широку територію, цим самим включаючи цивілізаційно, економічно та політично різні групи держав, а це не додає легкості у розбудові їх відносин з ЄС у межах однієї програми, адже інструменти та проекти, які слід реалізувати ЄС, повинні бути адаптованими до їх особливостей розвитку. По-друге, ЄПС ніколи не отримувала достатнього фінансування; більше того, воно досить «несправедливо» розподілене географічно: набагато більша частка йде на країни Середземномор'я, як вигідніше капіталовкладення для самого ЄС, в той час як на країни Східної Європи та Кавказького регіону – зовсім незначна. Хоча ЄС і планує збільшити бюджет ЄПС, на сучасному етапі потенційно він цього зробити не в змозі, враховуючи й досі наявні наслідки внутрішньої фінансової кризи. По-третє, ЄПС із самого початку розумілась країнами-членами не як «програма співробітництва», а саме як «політика ЄС» стосовно країн-сусідів, що свідчить про те, що країни-учасниці ЄПС виступають в ній не рівноправними суб'єктами, а об'єктами, на які спрямовує свої дії ЄС. Четвертим фактором є те, що ЄС ще у 2002 р. не прийняв пропозицію Польщі про створення ЄПС за зразком «Східного виміру», включивши до неї лише найближчих та найбільш перспективних членів ЄС – Україну, Білорусь і

⁷⁵Towards a New European Neighborhood Policy. Joint consultation paper of the European Commission and High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy. [Text] / European Commission.– Brussels, 4/03/2015. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/enlargement/neighbourhood/consultation/consultation.pdf>

Молдову. До того ж, на думку керівництва Польщі, це країни, що потребують активної підтримки з боку ЄС у їх інтеграційних прагненнях, адже їх територію можна розглядати як вільний геополітичний простір, на якому ЄС може і повинен скласти конкуренцію Росії у боротьбі за вплив. Вираженням такої підтримки могло б стати надання для вищеназваних держав-учасниць ЄПС перспектив членства, що значною мірою посилювало б їх курс на євроінтеграцію та відданість європейським цінностям. Хоча, тут можна розглядати і інший аспект – небажання самого ЄС розширювати свої межі і використання ЄПС як заміни та альтернативи членству нових держав.

Охарактеризувавши роль Польщі на першопочатковому етапі становлення і концептуального оформлення ЄПС, що є важливим для повного розуміння предмету нашого аналізу, перейдемо до дослідження «німецького чинника» в процесі еволюції ЄПС. Основні аспекти підходу німецької політичної еліти до Східної політики ЄС будуть розглядатись також у наступному підрозділі, адже вони насамперед проявляються через її увагу до «СП». Тому наразі варто звернутись до історичної генези реалізації Східної політики вищезгаданою державою.

Поточні інтереси Берліна у формуванні відносин зі Східною Європою сформувались насамперед під впливом наслідків Другої світової війни. Сюди належить післявоєнне існування двох Німеччин і тогочасні реалії їх об'єднання, які, власне, і поставили ФРН у позицію центрального європейського гравця. Враховується також економічне становище Німеччини у 50-70-х рр. в регіоні. Ці чинники заклали основу керівної ролі держави у провадженні політики Західної Європи на Схід (звісно, до включення у цей процес Польщі на початку 2000-х рр.).

Східний вектор сучасної німецької зовнішньої політики почав формуватись задовго до створення ЄС і, тим більше, до початку заснування ЄПС. Символічним актом «повороту на Схід» був відомий жест тогочасного канцлера Віллі Брандта біля меморіалу у Варшавському гетто в грудні 1970 р., після якого у цьому ж році був підписаний договір між ФРН (Західною

Німеччиною) та Польською Республікою⁷⁶, що практично означав визнання Німеччиною нових польських кордонів та говорив про серйозні наміри співпраці щодо країн усієї ЦСЄ. Нова «Остполітік», яка апелювала до зниження напруження між Сходом та Заходом у часи Холодної війни, і стала тим фундаментом, на якому побудований сучасний німецький підхід до східного вектору в рамках ЄС.

Німеччина з самого початку виступила рушійною силою у залученні держав ЦСЄ «назад до Європи» у 90-х роках ХХ століття. Лише пізніше це знайшло відображення у таких структурах як ЄПС та «СП». Німецький уряд відіграв центральну роль у просуванні процесу розширення ЄС на засіданні Європейської ради в Копенгагені в 1993 р., коли ЄС прийняв рішення про те, що державам-асоційованим членам з ЦСЄ буде запропоноване постійне членство. Наголосимо, що Німеччина завжди намагалася об'єднати три стратегічні цілі на шляху до утвердження власної Східної політики в контексті ЄС (і продовжує це здійснювати сьогодні): підтримка дружніх відносин з офіційною Москвою, відігравання вирішальної роль в ЄС від імені країн Центральної Європи, зокрема і Польщі (тут постає питання: стратегічне партнерство чи суперництво керує двома акторами у процесі оформлення Східної політики?) та координація німецьких ініціатив з її європейськими та трансатлантичними партнерами.

Варто додати, що німецька Східна політика (в тому числі, і в рамках ЄС) традиційно обумовлена економічними інтересами. Так, у 1980 р. на країни Центральної Європи припадало 4,9% експорту Західної Німеччини і 4,6% відсотка її імпорту. До 2003 р. ці цифри збільшилися до 12,1% та 14,3% відповідно⁷⁷. За даними прес-релізу Східного комітету німецької економіки, лише за перше півріччя 2011 р. обсяги експорту німецьких компаній до країн

⁷⁶ Kniefall Angemessen oder Übertrieben? Umfrage über Willy Brandts Totenehrung am Ehrenmal im früheren Warschauer Getto [Electronic resource] / Spiegel // Mode of access: URL : <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-43822427.html?name=KNIEFALL+ANGEMESSEN+ODER+%26Uuml%3BBBERTRIEBEN%3F> – Title from the screen.

⁷⁷Overhouse M. Foreign Policy in Dialogue. The New Neighbourhood Policy of the European Union: Perspectives from the European Commission, France, Germany, Poland, Ukraine and Moldova [Text] / M. Overhouse, H. Maull, S. Harnisch. // University of Trier. – 2006. – №19. – P.27.

Східної Європи та Азії зросли на 23% – до 83,5 млрд. євро. При чому, загальний показник приросту німецького експорту за цей період становив лише 15%. Якщо говорити про окремі країни, то експорт товарів до України збільшився на 25, 5%, Білорусі – на 37%, Росії – на 38%. В свою чергу, ФРН імпортувала із цих країн товарів на суму 80 млрд. євро⁷⁸.

Німецька зовнішня політика щодо ЄПС всередині держави формується через діяльність МЗС ФРН і Федерального канцлера. Впродовж останніх двадцяти років німецькі канцлери майже завжди дотримувались підходу «першості Росії» у зовнішній політиці, чому сприяли в числі різних інших причин і тісні особисті відносини між Гельмутом Колем та Борисом Єльциним та між Герхардом Шрьодером та Володимиром Путіним. Ця закономірність спочатку не була значною мірою порушена і при вступі на свою посаду Ангели Меркель. Така персоналізація політики підкреслила співпрацю на найвищому рівні між двома державами, в той же час змістивши німецьку перспективу багатовекторності зовнішньої політики на другий план. Не варто недооцінювати і роль самих Міністрів закордонних справ у формуванні німецької зовнішньої політики, ключовий інтерес у якій викликає наразі саме Східна. Сучасне ставлення політикуму ФРН до східного вектору у СЗБП ЄС доцільно розглянути, проаналізувавши діяльність двох останніх очільників МЗС Німеччини – Гідо Вестервелле та Франка-Вальтера Штайнмайєра.

Ф-В. Штайнмайєр вперше зайняв крісло Міністра закордонних справ Німеччини у 2005 р., пробувши на цій посаді до 2009 р. Це співпало із процесом концептуального утвердження ЄПС та «СП». Виражений «особливий» партнерський підхід ФРН до Росії був характерним для

⁷⁸Товарооборот Германии со странами Восточной Европы и Центральной Азии вырос в январе-июне почти на четверть [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : <http://www.finmarket.ru/news/2382085>: – Название с экрана.

зовнішньополітичного відомства під керівництвом Ф-В. Штайнмайєра в 2005-2009 рр.

При наступному Міністрі, вже в уряді А. Меркель, Г. Вестервелле, який змінив Ф-В. Штайнмайєра на посаді в 2009 р., східна політика Німеччини прийняла дещо інший напрямок. Вона стала більшою мірою зосереджуватися на державах ЦСЄ. Представники ФРН почали відкритіше висловлюватися про порушення прав людини в Росії, а Г. Вестервелле став одним із перших західних політиків, які відвідали Майдан у Києві.

У листі до К. Ештон 21 лютого 2011 р. тодішній Міністр закордонних справ ФРН Г. Вестервелле зазначив, що Німеччина не віддає переваги Півдню чи Сходу у визначенні пріоритетності відносин для ЄС і виступає проти збільшення фінансування не лише південних сусідів, а й всіх напрямків ЄПС. Важливим моментом є те, що офіційний Берлін завжди наголошував на тому, що будь-яка фінансова допомога сусідам від ЄС має бути обумовлена прогресом у сфері демократії, верховенства закону та прав людини. Це не політика вичікування, а політика спонукання до конкретних дій. Водночас Німеччина виступала за розширення торгівлі із сусідніми країнами і продовжує це робити сьогодні (вбачаючи для власної продукції потенційний новий ринок збуту), в тому числі шляхом відкриття ринку ЄС для їхньої сільськогосподарської продукції. Берлін також прагне, щоб ЄС відмовився від виплати допомоги своїм сусідам через 7-річні фінансові програми. Замість цього пропонується виділення лише половини суми від попередньої схеми, а решта може бути надана тільки у випадку, якщо ці країни покажуть реальний темп впровадження в життя реформ. Ті ж держави, котрі не досягнуть великого прогресу, повинні отримувати менші суми коштів через сектори бюджетної підтримки. Замість цього, увагу варто звернути на підвищення ефективності роботи держаних установ, парламентів і органів судової влади⁷⁹.

⁷⁹Снігир О.В. Ініціатива ЄС «Східне партнерство»: перспективи ефективної реалізації та можливості для України [Текст] : аналіт. допов. / О.В. Снігир, С.А. Гуцал, С.І. Мітряєва, М.О. Лендьєл. – К., 2011. – С. 17.

Чинним Міністром закордонних справ ФРН із 2013 р. є Ф.-В. Штайнмайєр, а тому говорити про формування сучасної стратегії Східної політики «за німецьким зразком» в контексті ЄС можна з огляду на його діяльність. Безперечно, прихід до влади такого політика вдруге на початку 2013 р. був оцінений очільниками багатьох європейських держав як «новий поворот на Схід» у зовнішній політиці Німеччини та бажання започаткувати новий виток у відносинах із Росією. Так, ще на початку 2008 р. Ф.-В. Штайнмайєр представив своє бачення нової Східної політики ЄС⁸⁰, яке базувалося на принципах «Остполітік» В. Брандта, в основі яких був пріоритет відносин з Росією та переслідування економічних інтересів у зовнішній політиці як першочергових. Це посприяло тому, що на початковому етапі німецький уряд, зокрема, соціал-демократи, виступили проти польської ідеї формату «СП», в якому він вбачав загрозу двостороннім відносинам із Росією. Це, в свою чергу, викликало дискурс всередині самої коаліції, деякі члени якої під словосполученням «Європейська східна політика» розуміли не лише Росію, а й інші держави Східної Європи та Південного Кавказу.

Каталізатором для зміни стратегії щодо Росії як для ЄС, так і Німеччини зокрема, стали події російсько-грузинської війни. Цей конфлікт породив у Берліні та Брюсселі «концептуальну порожнечу», яка вимагала певного ідейного наповнення. Внаслідок цього 1 вересня 2008 р. відбувся екстрений саміт ЄС, на якому і була представлена оцінка майбутнього «СП». Тому роль Німеччини, яку можна охарактеризувати як одну з лідируючих від початку створення ініціативи, виявилась вирішальною навіть при її утвердженні.

Водночас, не варто випускати з уваги, що саме Ф.-В. Штайнмайєр спільно з Г. Ерлером, на той час провідним експертом у справах Росії від СДП ФРН та своїм заступником в МЗС (наразі ж він є уповноваженим уряду ФРН у питаннях співпраці з РФ), ініціював так зване «Партнерство заради модернізації» з

⁸⁰Там само. – С. 19.

Росією, проголошене в 2008 р.⁸¹ Ця концепція на деякий час стала офіційною політикою ЄС по відношенню до Росії. «Партнерство заради модернізації» базувалося на ідеї, що Росія при її тодішньому новому президентові Дмитрові Медведєві буде не лише співпрацювати з Заходом у напрямку спільного розвитку сучасної російської економіки, а й також поступово почне надавати своїм громадянському суспільству та опозиції більше можливостей брати участь у справах країни. «Партнерство» стало, по суті, практичним результатом стратегічного діалогу Берліну та Кремля. Воно повинно було послужити інструментом більш тісного інституційного зв'язку Європи з Росією, базованого на спільних геополітичних інтересах. Відтак перед міжнародною спільнотою постало питання про те, що ж має пріоритетність для ФРН та ЄС у зовнішніх справах: «СП» чи «Партнерство заради модернізації»?

Безумовно, як відповідь на це питання, так і перспективи й сьогоднішні тенденції Східної політики ФРН в рамках ЄС можна виокремити з позиції, яку зайняла Німеччина щодо подій в Україні від їх початку до сьогодні. Варто зауважити, що побоювання Заходу з приводу повернення Ф.-В. Штайнмайєра, який би продовжував проросійську зовнішньополітичну лінію Г. Шрöderа, на посаду, яке мало б відобразитись і на Східній політиці ЄС, частково розвіялися. Це сталося після того, як він офіційно приєднався до курсу А. Меркель про пріоритетність захисту прав людини в зовнішніх відносинах, а особливо у співпраці ЄС з Україною. Ф.-В. Штайнмайєр відкрито назвав «обурливим те, як Росія використовувала у своїх інтересах відчайдушну економічну ситуацію України, щоб заблокувати Угоду про асоціацію з ЄС»⁸². Він також різко засудив «насильство, вчинене українськими правоохоронними органами над мирними демонстрантами на Майдані». На початку революційних подій Ф.-В.

81Об инициативе Россия-ЕС «Партнерство для модернизации» [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : <http://www.formodernization.com/info/> – Название с экрана.

82Франк-Вальтер Штайнмайер: «РФ пользуется экономическими проблемами Украины» [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : http://www.novostimira.com.ua/news_84277.html – Название с экрана.

Штайнмайер став першим членом німецького уряду, який заговорив про можливість введення санкцій проти українських чиновників, додавши, що Німеччина і Польща, яка традиційно скептично ставиться до офіційної Москви, знайшли спільний підхід до українського питання.

Змінивши свої позиції з питань про права людини на більш принципові, Г. Ерлер і Ф.-В. Штайнмайер все ще намагаються врахувати російські претензії щодо політики держав Заходу в Східній Європі. Наприклад, в червні 2013 р., Г. Ерлер висловився про те, що розширення НАТО на Схід, плани США щодо базування протиракетних установок в Польщі або ігнорування Заходом ідеї Д. Медведєва про створення нової структури безпеки «від Лісабона до Владивостока», є причинами небажання Росії співпрацювати із Європою і з інших питань⁸³. На думку Ф.-В. Штайнмайєра, рішення міжнародних конфліктів у світі неможливе без російського співробітництва, що він обґрунтував у статті «Жодного рішення без Росії» у німецькому щотижневику «Focus» в січні 2014 р.⁸⁴

Проте, останнім часом Ф.-В. Штайнмайєр набагато різкіше критикує дії керівництва РФ. Під час свого першого візиту до Москви в якості нового МЗС, 14 лютого, Ф.-В. Штайнмайєр говорив про відмінності між Німеччиною і Росією у визначенні верховенства права, висловлюючи таким чином своє розчарування з приводу краху «Партнерства заради модернізації». Варто згадати, що Ф.-В. Штайнмайєр увійшов до «тріо посередників» по врегулюванню ситуації в Україні, що включало також його польського і французького колег, які приїздили до Києва 20 лютого 2014 року⁸⁵. Це

83 Умланд А. Нет решения без России? [Текст] / А. Умланд, Я. Мишке // Зеркало недели. – 2014. – №6.

84 Там само.

85 До Януковича їдуть глави МЗС Польщі, Німеччини і Франції [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/19/7014900/?attempt=1> – Назва з екрану.

практично допомогло зупинити продовження масштабного кровопролиття під час Революції Гідності і принаймні частково врегулювати ситуацію.

Отож, вже перші дії під час другого терміну повноважень Ф-В. Штайнмайера продемонстрували певну модифікацію його східноєвропейської політики, а, отже, це справило вплив і на всю Східну політику ЄС в цілому. Оскільки попередня політика тісної співпраці та стратегічного діалогу з Росією не призвела до відчутних змін у її внутрішній і зовнішній політиці, то відтепер, очевидно, керівництво ФРН готове зайняти більш критичну позицію і відповідно до цього формулювати нову політику по відношенні до України. Якщо від початку діалогу України з ЄС про підписання Угоди про асоціацію Німеччина відкрито показувала своє скептичне бачення цього, то сьогодні, ймовірно, вона вестиме зовнішню політику в цьому напрямі більш скоординовано із Польщею, а, отже, «двері ЄС з німецького боку привідкрились для України більше». Оскільки криза в Україні набрала нових обертів у площині анексії Криму та відкритого збройного конфлікту на Сході держави, ФРН буде складно збалансувати два різних вектори політики, – по відношенню до Росії та України. Через загострення конфронтації Росії з Заходом (і не тільки щодо українського питання) змінюватимуться підходи до усієї СЗБПЄС загалом, і Німеччина відіграє в цьому одну із провідних ролей.

Андрій Макаричев, професор одного з естонських університетів у м. Тарту наводить цитату зі слів голови Європарламенту, Мартіна Шульца: «ЄС бракує узгодженого бачення своєї програми – «СП»⁸⁶. Вчений додає власний здогад про те, чи не було це звертання завуальовано адресоване саме ФРН, до якої в рамках ЄС існують великі очікування у сфері розвитку активнішої політики щодо східних сусідів. Всередині самого ЄС також існує широка дискусія стосовно такої необхідності. Варто привести для її ілюстрації декілька цитат. Матіас Хюбшер, представник соціал-демократичної партії, до прикладу,

⁸⁶Makarychev A. Eastern Partnerships: is Germany driving or riding? [Electronic resource] / A. Makarychev // Mode of access: URL : <http://www.ponarseurasia.org/article/eastern-partnerships-germany-driving-or-riding> – Tittle from the screen.

заявив, що Росія історично важлива для Європи, проте їй не вдається розділити європейські цінності, чим вона добровільно ставить себе поза нормативною базою ЄС⁸⁷. Петер Шульц, вчений, який протягом 10 років очолював відділ Фундації Фрідріха Еберта в Москві, повністю переконаний у правильності «паритету російської першості» у політиці; на його думку, Росія та ФРН – дві глобальні економічні сили, які повинні «триматись разом», незважаючи на «пробіли» у сфері законодавства⁸⁸.

Можливо, це в деякій мірі піднімає питання «ренаціоналізації» та історичного досвіду ведення зовнішньої політики Німеччиною, яка наразі прагне обрати більш незалежний від ЄС курс. Наріжним каменем є також теза про те, що для ФРН відкритими залишаються два шляхи: дефініювання себе як «мосту між ЄС та Росією», на позиції якого легко грати на досягнення власних національних інтересів, або ж наголошення на тому, що ФРН сьогодні залишається «правлячою силою самого ЄС» і формуватиме політику у його рамках. Після вищенаведених тез спадає на думку наступний вигляд німецької східної політики в контексті ЄС: це звичайні дебати між прагматиками, яких ведуть економічні інтереси та ідеалістами, орієнтованими на дотримання загальноєвропейських цінностей. Проте, таке визначення вважається занадто однобоким для цілісного сприйняття картини.

Сьогоднішнє розуміння Німеччиною ЄПС та політики сусідства суттєво відрізняється від існуючого ще 1-2 роки тому, при чому виглядає досить дискусійно з різних точок зору. Так, на фоні теперішнього падіння рейтингу А. Меркель серед населення Німеччини варто в близькій перспективі розраховувати на здійснення певних корективів у зовнішньополітичному курсі країни. Проте, якщо говорити про «східне бачення» Німеччини на сучасному етапі, варто наділити його наступними фактами та характеристиками. По-

87Ibidem.

88Ibidem.

перше, саме ФРН стала «мотором санкцій щодо Росії у човні ЄС» і досі послідовно їх підтримує, виступивши прихильником суто мирного врегулювання ситуації на Донбасі; ФРН же стала активним ініціатором відсторонення РФ від роботи у G8; по-друге, сьогодні німецьке керівництво як ніхто інший може дозволити собі жорстку риторику стосовно останніх дій РФ, маючи, в тому числі й особистий, вплив на її президента, проте рідко використовує це право; Німеччина ставить умови Україні на тлі кризи, що виникла, при чому у сфері внутрішнього устрою держави (нав'язана федералізація⁸⁹); саме ФРН наразі виступає з небажанням залучати інших акторів (наприклад, Польщу) у процес вирішення кризи в Україні, апелюючи до дієвості Мінської групи, з чим можна посперечатись по різних пунктах; Німеччина сьогодні претендує на монополію на кризовий менеджмент у Східній політиці ЄС, але складно сказати, чи вистачить їй для цього ресурсів.

Насамкінець, варто звернути увагу на інституціональну складову участі Німеччини у Східній політиці ЄС. Це, насамперед, Веймарський трикутник, у якому взаємодіє три головних актори, що задіяні у формуванні цього напрямку СЗБПЄС (офіційні Берлін, Париж та Варшава), та новоутворена німецько-польська вісь співпраці, ефективність чи зворотнє якої буде доведено у короткостроковій перспективі (необхідність у її утворенні найбільшим чином показав Вільнюський саміт «СП»). Одним із аспектів є й те, що Європарламент очолює німець М. Шульц, а головування у ЄС наразі не сприяє позитивним зрушенням для ЄПС. Так, з 1 січня 2015 р. Латвія розпочала своє піврічне головування в Раді ЄС. Проте, очікування України на скасування візового режиму для її громадян, незважаючи на досить теплі двосторонні стосунки двох держав та прихильність глави Латвії до євроінтеграційного шляху України, за результатами Ризького саміту не справдились⁹⁰. Тут, звичайно, слід розуміти, що

⁸⁹Німеччина підтримує санкції проти РФ у разі федералізації України [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/POLITICS/nimechchina-pidtrimaye-sankciyi-proti-rf-u-razi-federalizaciyi-ukrayini-141357_.html – Назва з екрану.

⁹⁰В ЄС розпочалося головування Латвії, від якого Київ чекає скасування віз [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/01/1/7029316/> – Назва з екрану.

головуюча країна є лише певним медіатором ЄС, модератором процесу ухвалення рішень організації. Вона не може нав'язати своє власне бачення іншим державам-членам⁹¹. Стосовно сьогоднішнього, то з 1 липня 2015 р. до 1 січня 2016 р. головою Ради ЄС є Люксембург. Його робоча програма ґрунтується на низці тем. Наголос робиться, зокрема, на стимулюванні інвестицій для активізації економічного зростання і зайнятості; поглибленні соціальної спрямованості ЄС; управлінні міграцією, свободою, правосуддям і безпекою; поглибленні єдиного ринку; сприянні довготривалому раціональному розвитку. Отже, на порядку денному доки не стоїть питання інтенсифікації відносин зі східними сусідами⁹². Після Люксембургу головує у ЄС перебирають Нідерланди, про пріоритети яких у стратегії піврічного розвитку Європи буде відомо лише на початку січня.

Підводячи підсумок, слід підкреслити, що ЄПС – нова політика ЄС, яка з 2004 р. була офіційно обрана для співробітництва з його сусідами. Після свого первинного утвердження ЄПС пройшла низку трансформацій (як, наприклад, запровадження в її рамках ІЄСП та ініціатива ЄПС+) і на сучасному етапі набирає нових обрисів. Так, ЄПС завжди стояла у спектрі геополітичних зацікавлень таких акторів, як Польща та Німеччина. Польща – одна із держав (поряд з Великобританією та Швецією), що стоять біля витоків її формування та реформування, що спричинено географічним, історично-культурним та економічним факторами. Протягом 2000-х рр. польська еліта запропонувала цілу низку документів та проєктів для імплементації «політики сусідства». Варто зауважити, що польською пропозицією було створення так званої

91Точка зору: що принесе Україні головування Латвії в ЄС [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/01/141231_experts_on_latvia_eu_presidency_vs – Назва з екрану.

92Люксембург починає головувати в ЄС [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.radiosvoboda.org/content/news/27104060.html> – Назва з екрану.

платформи «Східного виміру» та застосування ЄПС насамперед до таких держав як Україна, Білорусь та Молдова, проте в реальності за основу було взято італійську ідею «кола друзів ЄС», що охопила значно більшу частину держав, до того ж, географічно та цивілізаційно диференційовану. Німеччина ж ще з часів початкового етапу втілення в життя ідеї ЄПС ключовим у ній вбачала економічний фактор, а також прагнула усіма зусиллями залучити до співпраці через цей інструмент Росію. Головним питанням і сьогодні залишається різне завдання, яке покладають на ЄПС «старі» держави-члени ЄС та Польща. Це, наприклад, питання підходу до надання членства в ЄС для держав-учасниць ЄПС. Польське керівництво вважає, що співпраця з ними повинна враховувати перспективу повноправного членства, що й буде головним інструментом ефективного проведення реформ у цих країнах. Однак, більша частина ЄС (в тому числі і ФРН) воліє розглядати ЄПС як альтернативу розширенню та прикривати ним небажання бачити ці держави у своїх лавах. ЄПС має низку значних недоліків, які заважають її ефективному втіленню в життя та безумовно, є викликами та геостратегічними завданнями для зовнішньополітичних курсів Польщі та Німеччини у середньостроковій перспективі.

1.2 «СП» як формат співпраці зі східними сусідами

Якщо у попередньому підрозділі йшлося про ЄПС, ініційовану Великобританією та Швецією й реформовану не без допомоги ФРН, як нову політику ЄС щодо своїх сусідів, яка розбудовувалась за італійським зразком «кола друзів», то про «Східне партнерство» можна сміливо говорити як про польсько-шведську ініціативу, що стала продовженням ЄПС виключно у східному напрямку. «СП» включає 6 країн Східної Європи: Україну, Білорусь, Молдову, Грузію, Вірменію та Азербайджан. Важливо зазначити, що тепер Польща виступила не однією із сторін, що пропонували реформування і зміни (як це було у випадку з ЄПС), а стороною-засновницею власної ініціативи, що свідчить про збільшення її геополітичної ролі як в ЄС, так і в регіоні ЦСЄ.

Становленню «СП» як нової ініціативи ЄС передувало декілька умов та факторів. По-перше, неефективність ЄПС у східному напрямку. Свідченням цьому є те, що демократична хвиля на пострадянському просторі швидко пішла на спад. У жодній із держав колишнього СРСР не було утверджено стабільної, демократичної політичної системи, а деякі з них взагалі залишились авторитарними (наприклад, Білорусь). До того ж, жоден із існуючих конфліктів на вищеназваній території не наблизився до мирного вирішення (Нагірний Карабах, Придністров'я, Абхазія). Російсько-грузинська війна, що відбувся у серпні 2008 р., послугував лише додатковим стимулом для активізації роботи над ініціативою «СП».

За словами російського політолога Г. Плащинського, ще одним фактором стала неефективність прийнятих «Планів дій», підписаних в рамках ЄПС⁹³. Дослідники регіону ЦСЄ, Г. Нутчева і М. Емерсон, керуючись статистикою Всесвітнього банку, з'ясували, що більшість «східних сусідів», котрі підписали ці документи із ЄС за період з 1996 – 2004 рр. досягли лише регресу із встановлення верховенства права у державі та якості управління. Наступна передумова – так зване «regionbuild» – розбудова регіону⁹⁴. ЄС сприяє створенню «поясу стабільності» на своїх кордонах, використовуючи за основу та ядро інтеграції тут Вишеградську групу та СЕФТА. Вочевидь, за принципами ЄС можна вивести кредо: «Інтегрований регіон = демократично налаштований та стабільний регіон», з яким до того ж легше розвивати відносини в рамках одного систематизованого інструменту, а не на рівні лише урядів держав. Без сумніву, слід згадати посилення ролі Східної Європи як актора у європейських справах загалом. Ініціювавши «СП», Польща змусила своїх партнерів по ЄС усвідомити, що, згідно Римського договору 1958 р., Азербайджан, Вірменія та

93Плащинский Г. Восточное партнерство в зеркале европейской аналитики [Электронный ресурс] / Г. Плащинский // Режим доступа: <http://methodology.by/?p=1864> – Название с экрана.

94Плащинский Г. Восточное партнерство в зеркале европейской аналитики [Электронный ресурс] / Г. Плащинский // Режим доступа: <http://methodology.by/?p=1864> – Название с экрана.

Грузія, територіально знаходячись у Європі, теоретично, в майбутньому можуть стати повноправними членами ЄС.

Офіційна історія створення «СП» бере початок від представлення проекту МЗС Польщі за участю Швеції на Раді ЄС з загальних питань та зовнішніх відносин 26 травня 2008 р.⁹⁵. З польського боку ідея виражалась наступним чином: «Потужна Польща через солідарність в Європейському Союзі і патронаж східноєвропейської політики»⁹⁶. Міністр закордонних справ Польщі, Р. Сікорський, 7 травня 2008 р. представив у сеймі напрями зовнішньої політики держави на поточний рік, наголосивши на наступному: «Польща має продовжувати спеціалізуватися на виробленні спільної зовнішньої політики щодо Сходу»⁹⁷. Директор Центру східноєвропейських досліджень Варшавського Університету Я. Маліцький в інтерв'ю Польському радіо підтвердив цю ідею: «Хочу наголосити, що сила польської позиції в Європейському Союзі залежить від того, яку підтримку і силу ми маємо на Сході»⁹⁸. Нарешті, польсько-шведська ініціатива під назвою «Східне партнерство» від 23 травня 2008 р., яка була представлена і схвалена на засіданні Ради ЄС із загальних справ і зовнішніх зносин 26 травня 2008 р. Вона була підтримана державами-членами ЄС на засіданні Європейської Ради 20 червня 2008 р.

95Сидорук Т.В. Польське бачення східної політики Європейського Союзу [Текст] / Т. В. Сидорук // Наукові записки. Серія «Політичні науки». – 2010. – С. 3.

96Там само. – С. 5.

97Снігир О.В. Ініціатива ЄС «Східне партнерство»: перспективи ефективної реалізації та можливості для України [Текст] : аналіт. допов. / О.В. Снігир, С.А. Гуцал, С.І. Мітряєва, М.О. Ленджел. – К., 2011. – С. 32.

98Макар Ю. Східне партнерство та Україна [Текст] / Ю. Макар, О. Добржанська // Режим доступу: URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/zovsp/2011_3/4.pdf – Назва з екрану.

Тогочасний європейський комісар із зовнішніх відносин і європейської політики сусідства, Б. Ферреро-Вальднер, напередодні засідання Ради ЄС підкреслила, що «СП» «є шляхом посилення ЄПС і спрямоване на реалізацію найбільш амбітної програми інституційного будівництва»⁹⁹. 20 березня 2009 р. Рада ЄС остаточно затвердила проект «СП». На нього було виділено 600 млн. євро на 2009-2010 рр., що є досить незначною сумою, порівняно із кількістю його учасників та масштабністю цілей.

7 травня 2009 р. в Празі, столиці головної на той момент в ЄС Чехії, відбулася установча зустріч у рамках програми «СП», його перший саміт. «СП» із самого початку створення являє собою доповнення до Північного виміру і Середземноморського союзу, окреслюючи регіоналізм ініціатив ЄС; це своєрідне «поле для дискусій» щодо візових угод, Угод про вільну торгівлю і стратегічне партнерство з державами-східними сусідами, проте тим самим «СП» замінює собою «ефект не включення» вищезгаданих сусідів на засадах повноправних членів до структур ЄС. До того ж, «СП» – один із проектів, що давно є ареною боротьби інтересів як у рамках самого ЄС, так і за його межами (тут варто врахувати зовнішньополітичні амбіції Російської Федерації на пострадянському просторі). Оскільки «Східне партнерство» не має власного секретаріату, воно контролюється безпосередньо Європейською Комісією¹⁰⁰.

Згідно із Празькою Декларацією про «СП» його цілями визначались наступні:

- ◆ сприяння політичній асоціації держав-учасниць;
- ◆ створення Зони вільної торгівлі (далі – ЗВТ) між «східними партнерами» і державами-членами ЄС;
- ◆ взаємний рух до безвізового режиму та його встановлення;

⁹⁹Сидорук Т.В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства / Т. В. Сидорук // [Текст] : моногр. – Львів: Паїс, 2012. – С. 45.

¹⁰⁰Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Prague, 07. 05. 2009. – 11 p.

◆ багатостороннє співробітництво в рамках чотирьох тематичних платформ (демократія і ефективне управління; економічна інтеграція; міжлюдські контакти; енергетична безпека)¹⁰¹.

Ця ж Декларація визначає «СП» як «запуск спільних зусиль» між ЄС та «третіми державами» відповідно. Головною ціллю «СП» передбачено насамперед створення необхідних умов для прискорення політичної асоціації та подальшої економічної інтеграції між ЄС і зацікавленими країнами-партнерами, в цілях чого передбачається підтримка політичних та соціально-економічних реформ у останніх¹⁰².

Слід підкреслити, що досить яскраво можна простежити роль Польщі у формуванні «СП» через наступний момент. Так, ще на початку пошуку східної стратегії ЄС, яка була б достатньо ефективною, та в рамках дискусій щодо реформування ЄПС було виділено два основних підходи – німецький та польський. Німецький базувався на більш широкій географії нової східної політики ЄС, яка мала включати в свої рамки і Росію як ключовий елемент у Великій Європі. Польський підхід був орієнтований на держави лише Східної Європи та їх наближення до ЄС в тій мірі, аби уникнути або ж мінімізувати їх повернення до сфери впливу Росії¹⁰³. Проте, не можна сказати, що такий підхід залишився без змін протягом всього часу існування «СП». До прикладу, у 2010 р. на зустрічі глав МЗС країн ЄС у польському місті Сопот, присвяченій «СП», МЗС Польщі Р. Сікорський запропонував Росії приєднатись до «кола друзів» Партнерства, наголосивши, що окрім неї сюди могли б долучитись такі

101 Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Prague, 07. 05. 2009. – P. 9.

102 Ibidem. – P. 5.

103 Снігир О.В. Ініціатива ЄС «Східне партнерство»: перспективи ефективної реалізації та можливості для України [Текст] : аналіт. допов. / О.В. Снігир, С.А. Гуцал, С.І. Мітряєва, М.О. Лендъєл. – К., 2011. – С. 5-6.

держави, як Норвегія, Канада, США, Японія¹⁰⁴. На нашу думку, це повною мірою ілюструє те, наскільки нестійкою була позиція Польщі на тому етапі щодо «СП», при чому змінилась вона буквально за рік: держава намагалася, при цьому повністю потрапляючи у фарватер зовнішньої політики інших членів ЄС, «всидіти на двох стільцях» – як налагодити тісні політично-економічні контакти з державами ЦСЄ, так і не зіпсувати відносин з Росією, нашкодивши власним національним інтересам (передусім, енергетичним: згадаймо російсько-українську «газову війну» 2008 р.). Таку політику Польщі та ЄС загалом, зваживши вищесказане, можна образно назвати «політикою витягнутої руки». Так, незважаючи на те, що Декларація про «СП» не виключає можливості повного членства для держав-партнерів, польські пропозиції щодо конкретного наведення такої перспективи у її тексті прийняті не були.

Аналізуючи виклики для Польщі в контексті «СП», слід, насамперед, говорити про фінансовий чинник. Згідно з Декларацією «СП» від березня 2009 р., Європейська Комісія виділила 600 млн євро на період з 2010 по 2013 рр.¹⁰⁵ Щодо сучасного етапу, то на період 2014-2017 рр. ЄС планує виділити на рамкові програми «СП» від 418 до 511 млн євро (з них 90,2 млн було забезпечено протягом 2014 р.)¹⁰⁶ Бачимо, що бюджет ініціативи не зазнав збільшення, а лише скоротився, що вкрай негативно для розвитку проекту у найкризовіший час його існування.

104Польша зовет Россию дружить с «Восточным партнерством» [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : http://www.bbc.co.uk/russian/international/2010/05/100525_poland_friends_partnership.shtml. – Название с экрана.

105Polityka Wschodnia Unii Europejskiej: perspektywa krajów wszechradskich. Myśląc o Wymiarze Wschodnim, Punkt Widzenia. Ośrodek Studiów Wschodnich. 21 stycznia [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.osw.waw.pl/pub/punkt/0301/030121.htm> – Tittle from the screen.

106Joint Staff Working Document. Implementation of the European Neighbourhood Policy Statistics [Text] / European Commission.– Brussels, 25/03/2015. – P. 56.

Проте, якщо Польща хоче «надати нового дихання» ініціативі, вона повинна зосередитись і на самостійному вкладанні набагато більшої суми для реалізації цікавих їй проектів. Інституційний мінус «СП» полягає в тому, що воно не має власного Секретаріату, який, за логічними міркуваннями, цілком міг би знаходитись на території Польщі. На сучасному етапі зустрічі глав держав і урядів держав-партнерів проводяться кожні два роки. МЗС зустрічаються щороку. Сесії в рамках чотирьох тематичних платформ проводяться щопівроку.

За словами одного з експертів Мозкового центру ЄС з міжнародних відносин, Ендрю Уілсона, одну з ключових ролей в успішній реалізації «СП» для Польщі відіграє Україна. Раніше він наголосив, що настільки затягнутий процес підписання Угоди про асоціацію з Україною служитиме «дискредитацією усієї польської ініціативи»¹⁰⁷, що певною мірою і сталося: перший сильний політичний удар по «СП» було завдано тоді, коли у Вільнюсі українська делегація відмовилась від асоціативного договору. Лише нещодавно Угоду ратифікували парламенти всіх держав ЄС, але це означає, що, за стратегічними мірками, часу було втрачено надто багато. Окрім цього, тепер Угода про асоціацію не обмежує «апетитів» громадськості України: населення прагне реальних поступок і дій від ЄС, наприклад, надання безвізового режиму або ж перспективи членства. Перше вигідне сьогодні для самого ЄС на тлі міграційної кризи, що розгорається. Адже з прагматичної точки зору безпеки раціональніше збільшити «квоту» на в'їзд для громадян зі схожими ментальністю, цінностями та світоглядними переконаннями. Натомість же поширюються новини про те, що візу для українців до Шенгенської зони стає отримати дедалі складніше¹⁰⁸. Щодо надання перспективи членства, то логіка

107Сможет ли польское президентство укрепить «Восточное партнерство»? [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : <http://www.easternpartnership.org/ru/publication/politics/2011-07-12/smozhet-li-polskoe-prezidentstvo-ukrepit-vostochnoe-partnerstvo>. – Название с экрана.

108Відсоток відмов у Шенгені дійсно збільшився, визнають в МЗС [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.eurointegration.com.ua/visafree/55ae6b2139dcf/> – Назва з екрану.

тут теж доволі проста: ця обіцянка не коштує ЄС практично жодних затрат; іншими словами, серед Копенгагенських критеріїв завжди можна знайти принаймні один, за яким певна країна «не готова до вступу». Для України ж це неабиякий стимул для розвитку і подальшого проведення реформ в рамках того ж «СП».

Всім відома роль Польщі як «адвоката України» в очах держав-членів ЄС. Проте, від останньої давно вимагається визнання європейських цінностей та гармонізації власного законодавства з правом ЄС. Перше було доведено через революційні події у державі минулої зими, тоді як друге залишається питанням часу. В цьому випадку Польща може слугувати винятково позитивним прикладом для нашої держави. Варто підсумувати одне: ініціативність Варшави повинна бути підхоплена політичною елітою Києва, адже без активних дій з боку українського керівництва «СП» так і залишиться однобічною ініціативою-форумом, а не тим, чим вона може слугувати апріорі – інструментом ефективної співпраці та своєрідним «трампліном» для держав до повноправного членства в ЄС.

Варто проаналізувати й те, наскільки вдало використала Польща своє головування в Раді ЄС у 2011 р. задля просування «СП». 29-30 вересня відбувся Саміт «СП», де ключовими темами було питання Білорусі (яка не була офіційно запрошена на саміт) та України. Президент Польщі, Б. Коморовський назвав Варшавський Саміт «хорошою можливістю підсумувати досягнення України на шляху до європейських структур». «Ми разом працюємо для побудови цього великого шансу, яким є наближення України до Євросоюзу», заявив він¹⁰⁹. Це чітко вказує на лобювання польським урядом підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною.

Щодо останніх трансформаційних оновлень у «СП», слід згадати про Вільнюський та Ризький саміти – два останніх, які проводились в рамках

¹⁰⁹Саммит «Восточного партнерства» будет способствовать развитию торгово-экономического сотрудничества между странами ЕС и Восточной Европы, – Янукович [Электронный ресурс] // Режим доступа : URL: <http://www.rbc.ua/rus/news/politics/sammit-vostochnogo-partnerstva-budet-sposobstvovat-razvitiyu-29092011182900> – Название с экрана.

ініціативи. Вільнюський послугував прикладом того як очікування від країн-партнерів не завжди справджуються, при чому продемонстрував розкол в самому «СП». Ризький саміт же ще раз вказав на ті недоліки, над якими повинні працювати не лише «східні сусіди», а й члени ЄС задля зміцнення взаємної довіри.

Варто простежити той факт, що «СП» із часу свого створення поступово стало менш ефективною ініціативою. Причинами цього є як фінансово-економічна криза в ЄС та супроводжуючі її внутрішні суперечності, так і зміни на політичній сцені низки країн-партнерів. До прикладу, розбіжності між словами і діями політичних еліт особливо проявилися в ході вищезгаданого Варшавського саміту програми. Керівництво ЄС все менш схильне обнадіювати своїх східноєвропейських партнерів майбутнім членством, підмінюючи політичні зобов'язання обіцянками фінансової допомоги. У підсумковій Декларації зустрічі зазначається, що «ЄС розмістив значні фінансові ресурси, в розмірі до 1,9 млрд євро на 2010-2013 рр. в цілях просування реалізації Східного партнерства в рамках двосторонніх і регіональних програм». Йдеться в документі і про такі «стимули» для країн-учасниць програми, як надання їм (у перспективі) безвізового режиму і створення в східноєвропейському регіоні ЗВТ¹¹⁰. Згідно з обіцянками Єврокомісії, з часом фінансова допомога має збільшитися.

Що ж до поглиблення політичної взаємодії, то в цьому напрямку останнім часом виникли істотні проблеми – передусім вони пов'язані з розвитком ситуації в Білорусі та Україні та реакцією Брюсселю на них. Незважаючи на обіцянки тогочасного прем'єр-міністра Польщі Дональда Туска «вдихнути нове життя в проект», форум у Варшаві засвідчив поглиблення розколу в рамках «СП»¹¹¹. Свідчення цього – пропозиція підписання Спільної декларації, яка

110Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Warsaw, 30. 09. 2011. – 9 p.

111Donald Tusk: Poles believe in the European project [Electronic resource] // Mode of access : URL : [http://www.consilium.europa.eu/homepage/highlights/donald-tusk-polos-believe-in-the-european-project?](http://www.consilium.europa.eu/homepage/highlights/donald-tusk-polos-believe-in-the-european-project?lang=ga) lang=ga. – Tittle from the screen.

засуджує становище з дотриманням прав людини в Білорусі. Варшавський саміт опинився в глухому куті, адже свої підписи під документом відмовилися ставити лідери всіх східноєвропейських країн-партнерів, включаючи навіть настільки прозахідно орієнтованих, як президент Грузії М. Саакашвілі і прем'єр-міністр Молдови В. Філат. Не вдалося узгодити і компромісний проект документа. Солідарна позиція східноєвропейських партнерів не дозволила реалізувати цей намір, і в результаті на світ з'явилася окрема декларація з осудом становища щодо прав людини в Білорусі, укладена від імені «глав держав, урядів і представників країн Євросоюзу»¹¹².

Результати польського головування в ЄС, а звідси й успіх реалізації «СП» у 2011 р. можна оцінювати по-різному. Для прикладу, політик опозиційної партії «Право і справедливість» К. Щерський висловив думку про те, що східний напрямок польського головування в ЄС був важливим, але виявився великою політичною поразкою. Він зауважив, що у справі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС мав наступити прогрес, а на практиці ж був зроблений крок назад¹¹³. Інший польський політик, Я. Палікот, підкреслив, що за період європейського головування Польщі так і не було вирішено питання політичних в'язнів України¹¹⁴ (йдеться про тодішні справи Ю. Тимошенко і Ю. Луценка). До успішних проектів Польщі в рамках «СП» під час її головування можна

112Неменский О. Современный этап польской восточной политики [Электронный ресурс] / О. Неменский // Режим доступа : URL : http://www.perspektivy.info/oikumena/politika/sovremennyiy_etap_polskoiy_vostochnoy_politiki_2007-8-19-42-51.htm – Название с экрана.

113Портал проєвропейського громадянського суспільства України. Що принесло для України головування Польщі в ЄС? [Електронний ресурс] // Європейський простір // Режим доступу : URL : <http://eu.prostir.ua/view/251402.html> – Назва з екрану.

114Там само.

віднести створення ЄВРОНЕСТ 3 травня 2011 р. – парламентської установи між ЄС та «східними партнерами», що помітно спростило і конкретизувало співробітництво між обома сторонами.

У сучасній дискусії про формат східної політики Польщі виокремились «традиціоналісти» (ті, хто відстоює роль національного суверенітету та самобутності у формуванні зовнішньої політики) та «європеїсти» (прихильники більшої орієнтації на Брюссель у питаннях східної політики)¹¹⁵. Основні тези «традиціоналістів» зводяться до того, що неналежна увага до східної політики Польщі призведе до втрати її статусних позицій на міжнародній арені.

Офіційна позиція Польщі щодо пріоритетів у розвитку «Східного партнерства» на сучасному етапі виглядає наступним чином:

1. Співпраця з механізмами «СП» для досягнення безвізового режиму з країнами-учасницями, особливо з такими, як Україна (енергетично-ресурсний та міграційний чинники), Білорусь (потреба подолати ізоляцію її режиму від Заходу) та Грузія (необхідність вирішення міжетнічних конфліктів з Росією).

2. Реформування «СП» у політичний форум для обговорення паливно-енергетичної безпеки і незалежності європейського регіону (незважаючи на економічну слабкість ініціативи).

3. Розвиток участі молоді держав партнерів у освітніх програмах ЄС.

4. Скерування фінансових фондів ЄС на реконструкцію та збереження культурно-історичних пам'яток в країнах «СП».

5. Аналіз та визначення можливості використання програми «СП» для посилення економічних зв'язків між Польщею та країнам-учасницями¹¹⁶

115Петрович І. Політичні дискусії в Польщі стосовно членства держави в структурах Європейського Союзу / І. Петрович [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL :http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/slv/2011_12/st52.pdf – С. 2.

116Снігир О.В. Ініціатива ЄС «Східне партнерство»: перспективи ефективної реалізації та можливості для України [Текст] : аналіт. допов. / О.В. Снігир, С.А. Гуцал, С.І. Мітряєва, М.О. Лендъєл. – К., 2011.

Характеризуючи перспективи розвитку «СП» з боку Польщі, варто виокремити декілька ключових позицій, на які слід звернути увагу політичній еліті держави. По-перше, ефективність «обумовленості». Практично всі автори сходяться на думці, що Європейський Союз пропонує країнам-учасникам «СП» занадто мало, а очікує від них багато, і помічають, що принцип «обумовленості» в даному випадку втрачає свою ефективність. Тому ЄС повинен серйозно збільшити обсяг підтримки проекту і запропонувати додаткові переваги для тих країн, які найбільш активно займаються проведенням реформ, як, до прикладу, Україна, Молдова і Грузія. Принцип «обумовленості» у разі його застосування повинен дотримуватися неухильно, не дозволяючи заявляти про подвійні стандарти в його використанні.

По-друге, перспектива членства. На сучасному етапі необхідністю постає потреба ЄС принципово визначитися в питанні про можливе членство країн-учасниць «СП», адже перспектива повноправного членства в разі підвищує зацікавленість країн-партнерів у реформах. Навіть враховуючи «втому» ЄС від процесу інтеграції та розширення, сама можливість членства нових держав у ЄС як принцип повинна залишатися завжди. Проте, частина дослідників схильна вважати, що «СП» як частина ЄПС має лише максимально наблизити до ЄС країни-партнери в політичному, економічному, соціальному і культурному відношенні, заклавши при цьому можливість членства.

По-третє, безпека. Наприклад, К. Бариш вважає, що Європейський Союз повинен подвоїти зусилля по залученню країн «СП» в орбіту свого впливу. Практично, це пропозиція створити аналог програми НАТО «Партнерство заради миру» з метою підтримки реформ в галузі оборони і безпеки. ЄС, на відміну від Туреччини і Росії, міг би виступати в якості нейтрального гравця, політично зацікавленого не у вирішенні локальних конфліктів на чийсь користь, а в зміцненні загальної регіональної стабільності. У цьому ж ключі мислять ті дослідники, які вважають, що участь у багатосторонніх тематичних

платформах «СП» допоможе подолати двосторонні «тертя» і суперечки між країнами-членами¹¹⁷.

По-четверте, політична невизначеність майбутнього ініціативи «СП». Вільнюський саміт показав членам ЄС те, що Східна політика дає величезну тріщину, а «залагодити» її можна лише спільними зусиллями усіх держав ЄС; політичної волі Варшави тут замало. Парафування Угод про асоціацію з Грузією та Молдовою жодним чином не нівелювало провалу «українського питання»¹¹⁸. Сьогодні, у світлі останніх політичних подій, стоїть питання про те, хто ж таки програв політичну боротьбу на останньому саміті «СП»: Україна, яка зробила крок назад перед самим порогом ЄС, чи Європа, котра позбулась «поясу стабільності та безпеки» на власних кордонах і цим самим дозволила Росії у абсолютному порядку знову поширити тут свій вплив (політичний, економічний і навіть військовий).

По-п'яте, не може не вплинути на майбутнє польське ставлення до «СП» та Східної політики ЄС загалом і нещодавня зміна уряду. Так, за результатами парламентських виборів до влади в Польщі прийшла традиційно консервативна партія «Право і справедливість» на чолі з Беатою Шидло¹¹⁹. До цієї партії належить і чинний президент А. Дуда¹²⁰; вона є опозиційною до колишньої

117Плацинский Г. Восточное партнерство в зеркале европейской аналитики [Электронный ресурс] / Г. Плацинский // Режим доступа: <http://methodology.by/?p=1864> – Название с экрана.

118Analysis: Ukraine fiasco raises doubts about EU neighborhood policy [Electronic resource] // Mode of access : <http://www.reuters.com/article/us-eu-ukraine-neighbourhood-analysis-idUSBRE9AS0GA20131129> – Tittle from the screen.

119Логинов Я. Польша с новым правительством: возвращение в прошлое (20 ноября 2015) / Я. Логинов // Зеркало недели [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : <http://gazeta.zn.ua/international/polsha-s-novym-pravitelstvom-vozvraschenie-v-proshloe-.html> – Название с экрана.

120Дуда офіційно став президентом Польщі [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/WORLD/duda-oficiyno-stav-prezidentom-polschi-180904_.html – Назва з екрану.

провладної «Громадянської платформи». Допоки не зрозуміло, якого вигляду наберуть українсько-польські відносини внаслідок цих змін. «ПіС» часто називають «яструбами» у зовнішній політиці і загострення польсько-російських відносин або ж польсько-європейських не стане несподіванкою; цікаво лише буде спостерігати, чи обмежиться це загострення лише політичною риторикою. На нашу думку, слід очікувати посилення прагнень Польщі до лідерства у «кураторстві» «СП». Поки складно навіть достовірно оцінити вплив зміни польського президента на його посту на зовнішньополітичну діяльність країни. Так, сьогодні політологи говорять про зосередженість програми президента на внутрішніх економічно-соціальних реформах¹²¹, в той час як наразі навпаки очікується і є нагальним сильне й ініціативне польське лоббі у «СП», яке б не лише врятувало його від політичної смерті, а й зміцнило новими проектами. Я. Кухарчик, голова правління Інституту публічних справ, стверджує: «Всупереч виключенню Польщі з нормандського формату...президент Коморовський мобілізував міжнародну підтримку для України. За президентства Дуди лобістський потенціал Польщі швидше за все зменшиться»¹²². Слід згадати і про те, що перша офіційна зустріч глав України та Польщі відбулась лише 29 вересня, хоча А. Дуда сів у президентське крісло на початку серпня, а перший свій закордонний візит, що дивно, здійснив до Естонії.

В цілому, можна помітити, що «СП» на сучасному етапі функціонує не на всю потужність. Незважаючи на те, що Польща стала одним із засновників ініціативи, вона від самого початку зіткнулась із колізіями та викликами для власної зовнішньої політики, які, в принципі, не були подолані за допомогою решти країн-членів ЄС через їхню власну зацікавленість у географічно інших

121Зарембо К. Перемога Анджея Дуди: хто насправді виграв? (29 травня 2015) / К. Зарембо // Дзеркало тижня [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL http://gazeta.dt.ua/international/peremoga-andzheya-dudi-hto-naspravdi-vigrav-_.html – Назва з екрану.

122Там само.

проектах, що були вигідними для їх національних інтересів (тут варто назвати «Північний вимір» та «Середземноморський Союз»). На нашу думку, все ж, головним «наріжним каменем» для країн-партнерів залишається перспектива повноправного членства у ЄС. Проте, не можна сказати, що лише від Польщі або ж інших «старих» членів ЄС залежатиме те, наскільки успішно використають держави-учасниці «СП» свій потенціал у рамках програми. Ключовим партнером для Польщі у «СП» залишається Україна (енергетичний, міграційний, економічний фактори). Лише від українського політикуму у найближчому часі залежатиме те, чим стане «СП» для Польщі – ефективним інструментом співробітництва із «східними сусідами» чи політично провальним проектом.

Окрему увагу в сфері підтримки та імплементації «СП» слід виділити Німеччині. Після формування членами ЄС нового підходу до південних та східних сусідів, викладеного в рамках ЄПС у 2004 р., та відповідного виокремлення «СП» як важливого окремого вектору у 2008-2009 рр., варто наголосити на тому, що Німеччина, як один із «локомотивів євроінтеграції», почала та продовжує активно брати участь у цьому процесі. Та обставина, що східний вектор став пріоритетним у зовнішній політиці ЄС, а також питання безпеки на кордонах утворення, яке постало досить гостро, не могли не вплинути на німецьке бачення політичної карти Європи та власних сусідів. ЄС, як інтеграційне угруповання, зіткнувся з новими викликами після чергового розширення, і керівництво ФРН повинно було виважено на них зреагувати.

Досліджуючи німецьке бачення Східного вектору ЄС, варто охарактеризувати його насамперед як «бажання створення і будівництва спільних проектів членів «СП» у східному напрямку»¹²³. При цьому керівним принципом у політиці офіційного Берліна виступає теза про те, що німецький капітал, виділений на ці проекти, повинен принести політичні та економічні

123Gotkowska J. Germany and Eastern Partnership [Electronic resource] / J. Gotkowska / EaP Community // Mode of access : URL : <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2010-06-18/germany-and-eastern-partnership> – Title from the screen.

вигоди насамперед Німеччині. Ми можемо умовно назвати такий підхід «прагматичним» на відміну від польського «очікувального» (теж, зрозуміло, умовно).

Однією із ключових рис, що характеризує ставлення Німеччини до східного вектору політики ЄС, є те, що державна еліта сприймає «СП» як ініціативу, що повинна сприяти втіленню державних інтересів в одному напрямку (східна Європа), при цьому не підриваючи їх в іншому (відносини з Російською Федерацією). Берлін прагне бачити «СП» інструментом, який робить країн-партнерок ближчими до ЄС та його стандартів економічно, але в жодному разі не політично. Німеччина поставила свій пріоритет на користь посилення економічного співробітництва з країнами та запровадження Поглиблених та всеосяжних зон вільної торгівлі в контексті Угод про асоціацію, а також гармонізації законодавства країн-учасниць із правовою базою ЄС. З іншого боку, німецьке керівництво не хоче, аби «СП» стало ініціативою дієвою настільки, щоб мати можливість пропонувати новим країнам перспективи членства і при цьому суперечити інтересам Росії в цій сфері.

У німецькому підході до Східної політики варто виокремити наступні риси, які найчіткіше виділились після проведення Вільнюського саміту 28-29 листопада 2013 р.:

- поступки і фінансово-економічна підтримка державам без реального політичного контексту;
- деклароване прагнення до білатеральності у відносинах Європа – Росія, яке, проте, не підкріплене активними діями з боку керівництва ФРН;
- двосторонність/багатовимірність німецької політики у східному напрямку. ФРН не обирає одного партнера-фаворита, як це, до прикладу, робить Польща (Україна);
- уникання протистояння і загострення відносин з Росією у відносинах на території Східної Європи; ФРН відкрито визнає, що ця зона є одночасно, окрім ЄС, і зоною інтересів РФ.

Польська дослідниця Ю. Готковська виділяє три фактори, що впливають на позицію Німеччини стосовно «СП». По-перше, у рамках «СП» пріоритетом

Німеччини залишається економічне співробітництво з країнами-партнерами. Ці країни є привабливими для німецьких експортерів та інвесторів через їх перспективи економічного зростання та зростаючий внутрішній попит, фактор дешевої робочої сили, географічну близькість, культурні зв'язки. Берлін вважає за доцільне активізувати свою діяльність у цих країнах, яка б принесла динамічне зростання як німецького експорту, так і вигідних інвестицій¹²⁴.

По-друге, з погляду німецького політикуму, ініціатива «СП» не повинна стати «трампліном для вступу» чи інструментом, який посилить очікування повноправного членства у країнах-учасницях та їх «кола підтримки» серед самих країн-членів ЄС. Німеччина постійно підкреслює (про що, до прикладу, можна судити з промов канцлера А. Меркель), що ця ініціатива повинна сприйматися виключно як частина ЄПС і бути виключно у її межах. Берлін заперечує проти будь-яких заяв та дій у рамках «СП», які можуть бути розцінені як такі, що підкреслюють особливість країн-партнерів у їх відносинах з ЄС, і які можуть в кінцевому підсумку стати стимулом для переговорів про перспективу їх вступу у майбутньому. Після розширень ЄС у 2004 та 2007 рр., Німеччина страждає від «втоми від розширення», тобто політична еліта і саме населення перестали вірити у лише позитивні наслідки від розширення для ФРН. Зростання кількості нелегальних мігрантів та потрапляння нових членів ЄС у боргову яму 2013 р. зовсім не сприяло зростанню довіри у суспільстві до доцільності розширення Союзу. Німецькі лідери наголошують, що неможливо запропонувати перспективи членства для всіх європейських сусідів, і що кордони ЄС повинні бути чітко окреслені, в той час як внутрішня інтеграція і впровадження в життя інституційних реформ мають бути пріоритетними. З погляду Німеччини, ЄС став «менш керованим» після розширення, а приєднання нових членів послабило провідну роль тандему ФРН-Франція¹²⁵.

124Gotkowska J. Germany and Eastern Partnership [Electronic resource] / J. Gotkowska / EaP Community // Mode of access : URL : <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2010-06-18/germany-and-eastern-partnership> – Title from the screen.

125Ibidem.

Будь-яке подальше розширення (в тому числі, йдеться про Україну та Туреччину) значно змінить розташування сил в ЄС, підриваючи позиції Німеччини як «євроінтеграційного локомотиву» з часів заснування організації.

По-третє, позиція Німеччини зводиться до тієї тези, що Східний вектор не повинен протидіяти Москві і ставити під загрозу стратегічне партнерство між ЄС та Росією, яка залишається пріоритетом Берліну. ФРН пропонує модель «спільного сусідства»¹²⁶, в якому Росія і ЄС будуть співпрацювати та узгоджувати свої економічні інтереси, регулярно підкріплюючи це заявами про те, що «СП» не створено в якості конкурента Росії.

Слід виокремити також економічні особливості, які вважає доцільними Німеччина при розвитку і трансформації Східного вектора ЄС:

1. Поглиблена та всеохоплююча ЗВТ з країнами-учасницями «СП» (як частина Угоди про асоціацію). Німеччина ініціювала укладання таких угод з 2007 р.¹²⁷ Німецька концепція заключається в тому, аби не лише поширити європейську правову базу на країн-партнерів у сфері зовнішньої торгівлі, а й зміцнити зв'язки у тих секторах, які представляють найбільший інтерес для самої ФРН і ЄС, а саме: в енергетичному секторі, сфері охорони навколишнього середовища, транспортній галузі та внутрішній безпеці. Така концепція Німеччини обумовлюється структурою німецького експорту (машинобудівна продукція, прилади, продукти хімічної промисловості, які власне і використовуються у вищеназваних галузях) і особливостями її компаній. Німеччина – одна з небагатьох країн ЄС, які не виключають можливості розширення Поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ на такі сектори як сільське

126Gotkowska J. Germany and Eastern Partnership [Electronic resource] / J. Gotkowska / EaP Community // Mode of access : URL : <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2010-06-18/germany-and-eastern-partnership> – Title from the screen.

127Ibidem.

господарство і металургія¹²⁸. Окрім того, ФРН не проти відкрити ринок ЄС для української с/г продукції через значні німецькі інвестиції в цю галузь, а також можливі перспективи збільшення німецького експорту машин, приладів, сільськогосподарських технологій, насіння тощо. Німеччина виступає за гармонізацію українського та законодавств інших держав-учасниць «СП» з європейськими стандартами для покращення інвестиційного клімату та приборкання державного втручання в економіку. Німеччина вбачає таку можливість у зміцненні інститутів, які відповідають за реалізацію вищезазначених завдань.

2. Комплексна програма інституційного будівництва (СІВ¹²⁹). Для Німеччини вона є логічним продовженням укладення Угод про асоціацію та створення Поглиблених та всеохоплюючих ЗВТ з країнами-учасницями. Ця програма спрямована на зміцнення інститутів, які мають вирішальне значення для успішної імплементації вищезазначених угод.

Доцільним буде назвати і охарактеризувати ті фактори, які змушують німецьке керівництво із застереженням дивитись у бік розвитку «СП» та Східного вектору політики ЄС загалом. До того ж, їх не можна назвати абсолютно безпідставними або ж такими, що не мають місця на сучасному етапі. Серед таких факторів:

– чіткість мови заяв та документів, що стосуються відносин країн-учасниць ініціативи «СП» з членами ЄС. Німеччина надає великого значення чіткості та лаконічності мовних конструкцій, які використовуються в усіх офіційних документах. ФРН стала лідером групи держав-членів ЄС, які підняли численні заперечення щодо тексту Спільної декларації, прийнятої на саміті

¹²⁸Ibidem.

¹²⁹Термінологія «Східного партнерства» [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.eufunds.in.ua/terminolohichnyj-slovnyk/en> – Назва з екрану.

«СП» у Празі 7 травня 2009 р.¹³⁰ Саме Німеччина наполягла на використанні терміну «східноєвропейські партнери» замість «європейські держави», що повинно було запобігти посилянню цих країн на статтю 49 Лісабонського договору¹³¹. До усього вищесказаного, Німеччина також внесла заперечення стосовно того, аби називати нові поглиблені двосторонні угоди з учасницями «СП» Угодами про асоціацію з метою уникнення конотації угод, укладених з країнами Центрально-Східної Європи в 1990-х роках¹³². Німецькі дипломати надають великого значення формальному та змістовому наповненню документів, підготованих в рамках двостороннього та багатостороннього вимірів «СП». Наприклад, уникаючи називати відносини з країнами-партнерами «стратегічним», не виділяючи таким чином одну чи декілька із них, або ж закликаючи не вживати терміну «інтеграційний процес», коли йдеться лише про гармонізацію національного законодавства з правовими нормами ЄС.

– розвиток «візового діалогу» з країнами «СП». Німеччина позитивно ставиться до процесу лібералізації візового режиму, при цьому залишаючись скептично налаштованою до запровадження безвізового, і стверджує, що останнє не є метою «візових переговорів». ФРН погодилася включити наступну тезу в Декларацію Празького саміту: «ЄС буде приймати поступові кроки у напрямку повної лібералізації візового режиму як довгострокової цілі для окремих країн-партнерів»¹³³. Проте, у безпосередньому діалозі із цими країнами німецька дипломатія намагається запобігти використанню будь-яких тверджень,

130Gotkowska J. Germany and Eastern Partnership [Electronic resource] / J. Gotkowska / EaP Community // Mode of access : URL : <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2010-06-18/germany-and-eastern-partnership> – Title from the screen.

131The Lisbon Treaty [Text] // Mode of access : URL : <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-european-union-and-comments/title-6-final-provisions/136-article-49.html>

132Gotkowska J. Germany and Eastern Partnership [Electronic resource] / J. Gotkowska / EaP Community // Mode of access : URL : <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2010-06-18/germany-and-eastern-partnership> – Title from the screen.

які могли б натякати на те, що ця мета здійсненна найближчим часом. Як бачимо, замість цього Німеччина воліє використовувати такі терміни, як «довгострокова перспектива» і «поступово». Держава виступає також проти введення будь-яких «дорожніх карт», які сприймаються як юридичні зобов'язання ЄС щодо впровадження безвізового режиму відразу, коли певна країна відповідає критеріям, викладеним в ЄС в такого роду документі.

Така обережна позиція Німеччини з візових питань впливає з її побоювань, що ліберальніше ставлення живитиме очікування країн-партнерів і хибно трактуватиметься ними як крок до повноправного членства. Досі ЄС застосував безвізовий режим лише у відносинах з країнами, яким були запропоновані перспективи членства (Західні Балкани). Іншим фактором, який впливає на німецьку точку зору з цього питання, є ситуація на внутрішньополітичній арені (побоювання з приводу можливого збільшення кількості нелегальних іммігрантів, підвищення рівня організованої злочинності, неконтрольований наплив дешевої робочої сили зі сходу).

– співробітництво в рамках багатостороннього виміру «СП». По-перше, багатосторонні проекти «СП» є набагато менш значущими для Німеччини, оскільки вона має добре розвинену двостороннього систему політичного, економічного та культурного співробітництва з країнами-учасницями ініціативи¹³⁴. Німеччина виявляє більше бажання фінансувати власні проекти в країнах-партнерах, аніж передавати значну частину коштів на проекти «СП». У порівнянні з багатосторонніми проектами, двостороннє співробітництво та контракти приносять Німеччині більше політичних та економічних вигод, таких, як: встановлення тісних контактів з державними адміністраціями, більш

133Gotkowska J. Germany and Eastern Partnership [Electronic resource] / J. Gotkowska / EaP Community // Mode of access : URL : <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2010-06-18/germany-and-eastern-partnership> – Title from the screen.

134Gotkowska J. Germany and Eastern Partnership [Electronic resource] / J. Gotkowska / EaP Community // Mode of access : URL : <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2010-06-18/germany-and-eastern-partnership> – Title from the screen.

глибоке розуміння локальних систем управління, оцінки експертів в окремих областях, легший доступ на зовнішні ринки для німецьких компаній, створення іміджу всередині певної держави. Німецьке співробітництво двостороннього формату здійснюється через так звані федеральні та регіональні міністерства¹³⁵. Можна назвати декілька сфер, що представляють найбільшу цікавість для Німеччини: альтернативні джерела енергії та енергоефективність, підтримка малого та середнього бізнесу, сільське господарство, охорона навколишнього середовища, внутрішня безпека країни та програми, спрямовані на зміцнення верховенства закону і незалежності судової влади. Німеччина також виділяє значні кошти на стипендії для студентів з країн-учасниць «СП», а також на сприяння розвитку та поширення німецької культури, освіти і науки за кордоном. По-друге, багатосторонній формат співпраці в рамках «СП» суперечить німецькій концепції «спільного сусідства» ЄС і Росії, в якому Росія та ЄС розглядаються як рівноправні партнери для ФРН.

В цілому, слід підкреслити, що «СП» від початку свого створення було досить амбітним та претензійним проектом. Так, маючи достатнє ідейне тло та інституційні інструменти для втілення його в реальність, «Партнерство» не уникло і поважного списку недоліків. Відразу слід зауважити, що польський та німецький погляди на «СП» як політичний інструмент ЄС значно відрізняються: Варшава готова дати проекту набагато більш реальне «наповнення», окресливши для держав-членів конкретні пропозиції від Союзу, в той час як офіційний Берлін дуже стримано реагує на ініціативу загалом, остерігаючись навіть починати розмову на офіційному рівні про такі кроки як, наприклад, надання перспективи членства державам-учасницях. Це не може не справляти вплив на проект. «СП» сьогодні балансує на межі краху, не зважаючи на офіційні заяви представників ЄС; скоординовані дії ФРН та Польщі могли б надати йому нового шансу, проте поки на це не варто сподіватись: політика новообраного президента Польщі виглядає наразі націленою більше на

¹³⁵Ibidem.

внутрішні реформи, в той час як Німеччина усі політичні та економічні ресурси змушена спрямувати на міграційну кризу. Україна ж сьогодні – той «козир», використання якого буде вигідним для усієї Європи: її успіх або ж відсутність такого на євроінтеграційному поприщі значною мірою визначить долю «СП».

Висновки до розділу 1

Східна політика ЄС на сьогоднішній день знаходиться на порозі змін. Озираючись на факти, час визнати, що ЄПС та «СП», пройшовши низку трансформацій, ідейно практично вичерпали себе; Європа стикнулася із низкою криз, найграндіозніших за масштабом у ХХІ ст.: потоки біженців, поширення тероризму та радикальних настроїв, крах політики мультикультуралізму, переосмислення цінностей; війна Росії з Україною та анексія Криму РФ поставили питання про неоголошену «холодну війну». Яке місце у всьому цьому повинна зайняти Східна політика ЄС, сказати складно. Варто зауважити очевидне: вона переноситься на другий план політичного «порядку денного» ЄС.

«Глухий кут», у якому опинилась Східна політика не став несподіваним явищем. Так, наприклад, такі країни-учасниці «СП» як Грузія та Україна не отримали належної підтримки від Заходу після розпаду СРСР – європейські лідери не захотіли втручатись в умовну сферу впливу Росії, за що сьогодні вищевказані держави платять сповна. ЄС став детальніше займатись регіоном ЦСЄ тільки після війни в Грузії, Євромайдану та подій в Криму і на Донбасі. Історія, вочевидь, не стала тим повчальним інструментом, який вчасно міг пролити світло на необхідність запровадження «реальної Східної політики» ЄС ще з 90-х рр. Визнання «права» РФ на сферу впливу на просторах СНД стало головною помилкою ЄС¹³⁶.

136Speck U. The EU Must Prepare for a Cold Peace with Russia [Electronic resource] / U. Speck / Carnegie Europe // Mode of access : URL : <http://carnegieeurope.eu/2014/12/09/eu-must-prepare-for-cold-peace-with-russia/hw8b> – Tittle from the screen.

Польща та Німеччина впродовж всього часу існування ЄПС та «СП» були найініціативнішими учасниками у процесі їх реформування, хоч їх підходи до цього завжди різнились, на чому було зацентровано увагу в розділі I. Тепер же перед Східною політикою стоїть ціла низка перешкод та викликів, що, відповідно, входять і в орбіту зовнішньополітичних інтересів Берліну та Варшави. Серед головних, по-перше, той факт, що ЄС наразі мусить витратити набагато більше ресурсів на побудову сильних та демократичних режимів у Грузії, Молдові, Україні, ніж це було потрібно відразу після зникнення СРСР. По-друге, ідейна дилема «СП» стала невідкладною. Для того, аби не допустити «політичної смерті» «Партнерства», потрібно не лише задекларувати те, що воно справді має своє геополітичне майбутнє (це вже де факто було зроблено), а й заявити, чим воно повинно бути наповнене, адже проблема полягає у наступному: альтернативою чи все ж передумовою членства є «СП», і як після відповіді на це питання повинна змінитись Східна політика.

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ СИСТЕМИ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

2.1. Російсько-український конфлікт і його вплив на нову парадигму європейської системи безпеки

На сьогодні поняття «європейська безпека», як і явище, яке воно позначає, знаходиться на порозі великих змін. Так, безперечно, ситуація на Європейському субконтиненті та й у світі загалом вже зовсім не схожа на ту, якою була ще буквально 5-10 років тому. Архітектоніка європейського оборонного комплексу потребує низки реформ та трансформацій, адже наразі виступає неадаптованою до подій, які відбуваються на регіональній та глобальній аренах міжнародних відносин. Українська Революція Гідності, анексія Криму РФ, події на Сході держави, теракти у Франції, неконтрольовані величезні потоки біженців – лише перші відголоски недосконалості і непристосованості системи безпеки Європи до нових політичних, економічних та соціальних реалій. Простеживши на вищеназваних прикладах лише деякі її «прогалини», твердження про необхідність її докорінної зміни задля вдосконалення виступає вірним та доречним.

Зрозуміло, що наразі на перший план в характеристиці системи безпеки Європи виходить саме українське питання. Східна політика ЄС передусім передбачає стабільні, взаємовигідні і міцні відносини зі східними сусідами. Сьогодні ж цим «найактуальнішим» сусідом виступає Україна. Так, це не випадково і зумовлено не лише її геополітичним та геостратегічним положенням, а й обґрунтованою турботою Європи (головним чином, Західної) про свою безпеку, яка лише починає прокидатись, і на сьогодні проявляється більшою мірою у вигляді політичних заяв та кулуарних обіцянок. Проте, така «аморфна» форма зовнішньої політики ЄС у східному векторі вже дає про себе знати завдяки практичним наслідкам. Головним чином йдеться про українсько-російський конфлікт, що помітно затягується в ресурсному та часовому вимірах, допоки немає альтернатив ефективного вирішення і водночас несе за собою

руйнівні наслідки. Більше того, «завдяки» українсько-російському конфлікту Східна політика ЄС похитнулась у своїх постулатах: тепер її фокус переходить на Україну та, водночас, отримує новий формат «дорожньої карти» – формат самітів, що буде докладніше розглянуто у наступному підрозділі.

Якщо раніше Україна розглядалась експертами і самим населенням Європи як «буферна зона» між нею та Росією, «сірий простір», який вирізняється нейтральністю, і, що найголовніше, спокоєм всередині території, то сьогодні це кардинально змінилось. Можна розгледіти і назвати кілька основних причин та передумов зміни парадигми європейської системи безпеки, які певним чином демонструє і сам сучасний українсько-російський конфлікт, і останні події на теренах Європи:

- незаповнений вакуум сили у регіоні ЦСЄ, який досі де факто не піддається повному контролю нових суверенних держав, що з'явилися на політичній карті світу після розпаду СРСР, і на одноосібний контроль над яким досі активно претендує Росія.

- дещо застаріла і така, що не підтримується усіма учасниками нормативно-правова система договорів (Гельсінські угоди 1975 р.¹³⁷, Паризька Хартія для нової Європи 1990 р.¹³⁸, Договір про звичайні збройні сили в Європі 1990 р.¹³⁹, Будапештський меморандум 1994 р.¹⁴⁰), на якій, по суті, досі

137Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true>. – 59 с.

138Паризька Хартія для нової Європи [Текст] // Режим доступу: URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_058.

139Договір про звичайні збройні сили в Європі [Текст] // Режим доступу: URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_314.

140 Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [Текст] // Режим доступу: URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_158.

базується безпека Європи, їх недотримання державами-учасницями і необхідність вдосконалення. Головна причина – після Другої світової та Холодної воєн договори, що укладались, базувались радше на довірі, яка виникла між союзниками внаслідок першої події, і де факто, за їхніми переконаннями, повинна була продовжувати існувати протягом тривалого часу. По суті, так і було, проте низка останніх подій наштотує на думку, що цей час вже минув. Їх ключовою базою була саме обопільна довіра та взаємозалежність, що й зіграло важливу роль у встановленні не лише європейської, а й євроатлантичної безпекових систем. До того ж, за порушення прийнятих угод або ж односторонній вихід з них не передбачалось прямої системи покарань та санкцій; цей «принцип добровільності» неабияк зіграв на руку РФ у сучасних умовах.

- крах політики мультикультуралізму, що тривалий час провадилась та підтримувалась ключовими державами Західної Європи (трагедії у Франції з трагічними наслідками як приклад).

- політичне фіаско «Східного партнерства». Варто зрозуміти, що «Східне партнерство», як плідна ініціатива у перспективі раніше, сьогодні переживає чи не найгірші часи існування. Так, озирнувшись на два минулі саміти, Вільнюський та Ризький, можна зауважити, що їх результати не надали жодного політичного поступу до підвищення ефективності діяльності цієї ініціативи. Так, Україні було відмовлено у спрощенні візового режиму в Ризі, а після інциденту у Вільнюсі процес підписання Угоди про асоціацію затягнувся на цілих пів року. Проте, Україна – не єдиний «камінь», що тягне «Східне партнерство» на дно втрачених ініціатив. Політична «різношерстність» її 6 країн-учасниць все більше дає про себе знати: ще у 2014 р. Вірменія заявила, що відмовляється парафувати вищеназану Угоду і приєдналась до Євразійського економічного Союзу у 2015 р.¹⁴¹; Білорусь же приєдналась до позиції офіційного Єревану у

141Вірменія офіційно приєдналась до Євразійського економічного союзу [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.dw.com/uk/вірменія-офіційно-приєдналась-до-євразійського-економічного-союзу/a-18167385> – Назва з екрану.

небажанні підписувати декларацію Ризького саміту через наявність в ній положення про незаконну анексію Криму РФ¹⁴².

- переведення відносин між Європою та РФ у формат самітів та перемовин, що значною мірою демонструє ті «відчуженість» і «похолодання», якими вони ознаменувались на сучасному етапі.

- ірраціональна зовнішня політика РФ, «гра військовими мускулами» та постійна демонстрація нею сили, що виглядають як заклик до Європи з метою перегляду результатів Холодної війни.

- як наслідок вищевказаного – практичне заведення Східної політики ЄС у глухий кут, з якого її складно буде вивести ще протягом тривалого періоду часу.

Варто звернути увагу на історичне тло безпеки у Європі, яке набрало сучасних обрисів після Другої світової війни. Європейська система безпеки не перебувала після вищеназваної події у «замороженому стані». Відповідно, спроби її переформатування також робилися й раніше, проте повністю успішними їх називати не варто. Від повоєнних часів Франція (починаючи з ініціатив Шарля де Голля) з перемінним успіхом просувала концепцію самостійної системи безпеки, що працювала б автономно без американської «парасольки». Першою вагомою спробою втілити цю ідею в життя став Західноєвропейський Союз зі штаб-квартирою в Парижі, який, хоч і здійснив успішну місію на Балканах наприкінці 1990-х, припинив своє існування у 2011 р.¹⁴³ Кілька років тому було зроблено нову спробу створити суто європейський простір безпеки, який тепер повинен був базуватись на економічному підґрунті, що було ще однією ініціативою офіційного Парижа. Проблема крилась в тому, що більшість членів ЄС внаслідок низки

142Білорусь і Вірменія не підписали декларацію «Східного партнерства» через Крим [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.pravda.com.ua/news/2015/05/21/7068555/> – Назва з екрану.

143Лазарева А. Зараз або ніколи. Об'єднана Європа потребує спільної безпекової та оборонної стратегії [Електронний ресурс] / А. Лазарева // Тиждень. ua // Режим доступу: URL <http://tyzhden.ua/World/75204> – Назва з екрану.

різнопланових факторів не вважала, як тоді, так і на сучасному етапі, для себе питання безпеки пріоритетними. За словами політолога Жана Моріньйона, серед держав ЄС сьогодні лише Франція та Британія мають власні повноцінні збройні сили, здатні відповісти на сучасні виклики безпекового плану, в той час як інші держави від повоєнних часів звикли покладатися на НАТО. «Вони делегували Північноатлантичному альянсові повноваження захищати їхні території від імовірної зовнішньої загрози й фактично відмовилися інвестувати кошти у власну оборону¹⁴⁴» – стверджує він. Не досить інтенсивно сьогодні відбуваються переговори про активізацію співробітництва в оборонній галузі і в межах Веймарського трикутника, країни якого, проте, мають значний потенціал у сфері зміцнення системи європейської безпеки.

Так, сьогодні існує низка ініціатив, спрямованих на зміну статусу кво у європейській системі безпеки: до прикладу, нещодавнє підписання Угоди про створення литовсько-польсько-української військової бригади¹⁴⁵, що планувалась ще з початку 2000-х рр., та згідно якої, у бригаді буде задіяно близько 545 українських військових, 350 – з боку Литви та, що важливо відмітити, 3,5 тис. польських, а перші спільні навчання заплановано вже на осінь 2015 р. (безумовно, потрібно розуміти, що вона не вплине безпосереднім чином на конфлікт в Україні, адже литполукрбригада буде брати участь лише в миротворчих операціях наднаціональних угруповань і служитиме насамперед платформою для обміну досвідом між українськими військовими та країнами-членами НАТО, проте, при правильному використанні такого шансу, Україна здатна отримати значні вигоди для реформування власних Збройних сил); ФРН планує збільшити кількість власних танків на озброєнні внаслідок війни на

144Там само.

145Рада схвалила створення литовсько-польсько-української бригади ЛитПолУкрбриг [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/UKRAINE/rada-shvalila-stvorennya-litovsko-polsko-ukrayinskoyi-brigadi-litpolukrbrig-163248_.html – Назва з екрану.

території України¹⁴⁶; Брюссель оголосив про намір переглянути концепцію Європейської політики сусідства, внівши туди деякі політичні корективи¹⁴⁷; Польща повідомила про підвищення видатків на оборону до 2%, як того вимагають стандарти НАТО¹⁴⁸; серед держав Балтії допоки лише Естонія спромоглась досягти 2% відмітки, оборонних витрат, встановленої Уельським самітом і не планує її знижувати; найменш далекоглядною виглядає реакція Великобританії, яка взагалі не здійснює на сьогоднішній день активних дій для посилення власної обороноздатності (те ж саме стосується Болгарії, Угорщини та Румунії, які у 2015 р. навіть скоротили бюджетну підтримку у цій сфері).

Російсько-українська війна сьогодні ведеться комплексно на дипломатичному, політичному, економічному, інформаційному, гуманітарному і військовому горизонтах, а це означає, що вона має характер гібридної. Окрім цього, конфлікт має яскраво виражене асиметричне забарвлення. Незважаючи на появу багатьох публікацій у ЗМІ на тематику сучасної російсько-української війни, конфлікт такого типу – відносно нове явище для Європейського субконтиненту: щось подібне простежувалось у Грузії, проте вперше після Холодної війни Європа стикнулася із гібридною війною, що була б настільки яскраво вираженою. Не варто забувати, що відповідно до всіх військових доктрин РФ, пострадянський простір споконвічно визначався її зоною впливу, а, отже, вона претендує на управління цією територією (щось на кшталт «кризового менеджменту» на державному рівні) і участь у врегулюванні

146Niemcy wzmacnią wojska pancerne [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://www4.rp.pl/artukul/1182532-Niemcy-wzmacnia-wojska-pancerne.html> – Tittle from the screen.

147Євросоюз відредагує дружбу з сусідами [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.dw.com/uk/евросоюз-відредагує-дружбу-з-сусідами/a-18305159> – Назва з екрану.

148Польща збільшила витрати на армію у відповідь на дії Росії [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://ua.korrespondent.net/world/3542850-polscha-zbilshyla-vytraty-na-armiui-u-vidpovid-na-dii-rosii> – Назва з екрану.

регіональних конфліктів (Придністров'я, Чечня, Карабах, Осетія). Таким чином, РФ на нормативно-правовому рівні практично декларує свою зацікавленість бути учасницею гібридних війн, маючи таким чином змогу покращити і вдосконалити власні методи її ведення, використавши Схід України як полігон, і при цьому старанно прикриваючи це національними інтересами, безпекою та «незацікавленістю у розширенні НАТО на Схід».

Повертаючись до російсько-українського конфлікту, можемо чітко зазначити, що багато його особливостей впливає зараз і продовжить це робити у майбутньому на побудову архітектури безпеки на субконтиненті. Так, збереження статусу АТО на території Сходу України сьогодні стрімко веде до «чеченізації» цього конфлікту. Іншими словами, швидше за все, він у найближчий час остаточно перейде в стан замороженого (число яких у Європі і так досить значне). Проте, вигідних для національних інтересів України альтернатив для його вирішення допоки не існує, якщо не брати до уваги діючі контрверсійні Мінські угоди. На продукування такого роду конфліктів зовнішня політика РФ не була націлена відразу після утвердження її незалежності. Проте, з плином історії нової держави – Росії, зміцнення її економіки й національних ідей та появою різного роду геополітичних доктрин, спрямованих на відновлення імперського устрою, «минулої величі», «славної радянської історії», такі ідеї стали практично ключовими у зовнішньополітичному курсі держави. Зовсім не новим є те, що особливо це почало простежуватись після приходу до влади В. Путіна.

Розглядаючи політичні аспекти війни в Україні, можна прийти до висновку, що держава в значній мірі постраждала від існуючих особливостей застарілої системи європейської безпеки, яка досі базується на тій стратегії оборони, що була характерна ще для періоду Холодної війни, і яка більше не відповідає вимогам часу, а «політика умиротворення агресора», що від початку конфлікту Росії та України велась ЄС, починає давати свої негативні наслідки. Вже сьогодні вимальовуються основні характеристики нової системи безпеки в Європі, які будуть втілені в реальність в тому випадку, якщо сценарій українсько-російського конфлікту буде відбуватись за існуючим сценарієм:

- монополія на силу в Європейському регіоні перейде до РФ;
- дипломатичні інструменти врегулювання конфліктів на довгий час відійдуть на другий план (в кращому випадку), в гіршому – будуть нівельовані.
- гібридна війна, шантаж і маніпуляція громадською свідомістю наберуть нових небачених масштабів;
- система договорів, що склалась у Європі ще після Другої світової та Холодної воєн, буде практично повністю замінена (тим більше, що перший крок – вихід Росії з Договору про звичайні збройні сили в Європі – вже зроблено у цьому році).

На сучасному етапі ключові структурні елементи європейської та євроатлантичної безпеки – НАТО, ЄС, ОБСЄ – перебувають у стані пошуку термінових відповідей на регіональні та глобальні загрози, що виникли внаслідок дій РФ. Зволікання грає на руку агресорові, дедалі більше погіршуючи стан міжнародного безпекового середовища. Внаслідок нинішньої кризи вийшли на поверхню не лише вияви інституційної слабкості НАТО, ЄС та ОБСЄ. Йдеться насамперед про тактичні й стратегічні прорахунки в оцінці та розумінні природи постбіполярного середовища безпеки, яких припустилися як названі організації, так і ключові міжнародні гравці, але насамперед Україна.

Тактика «залучення» РФ, або її умиротворення, що базувалася на загальній стратегії ставлення до Росії як партнера Заходу, зазнала нищівної поразки. Вторгнення російських військ на територію України та анексія частини її території змушують експертів та політиків цілковито переглянути деякі стратегічні засади, що діяли протягом останніх двадцяти років. Крім підриву системи міжнародного права, перерозподілу сил в Європі та світі і створення найбільшої міжнародної кризи з часів Холодної війни, дії Росії спричиняють також інші важливі наслідки. Одним з результатів порушення нею своїх міжнародних зобов'язань є те, що інші міжнародні суб'єкти отримують право переглянути власні зобов'язання щодо Росії¹⁴⁹. До того ж, стало очевидним, що

149Парахонський Б. О. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України [Текст] : аналіт. допов. / О.Б. Парахонський, Г. М. Яворська. – К., 2014. – С. 31-32.

досі безпека регіональних країн-членів НАТО гарантувалася більше довірою до міжнародних угод та структур безпеки, аніж власними військовими можливостями. Не можна не простежити геополітичний аспект українсько-російського конфлікту, що важливий у безпековому середовищі Європи: РФ настирливо розширює свій життєвий простір («Lebensraum»), не цураючись використовувати для цього всі методи та інструменти зі свого арсеналу.

Російсько-український конфлікт на теренах Європи – знакове історичне явище. Насамперед хоча б тому, що це практично перша після Холодної війни спроба суверенної держави (при чому учасниці цієї війни) захопити шляхом анексії території інших (Криму у цьому випадку), яка при цьому супроводжується масовими настроями серед населення за відродження на своїх теренах колишньої імперії. Така тенденція є небезпечною практично для всього механізму захисту безпеки Європи, який і без цього ослаблений найбільшою проблемою сучасності у соціальному спектрі – неконтрольованим міграційним потоком з Близького Сходу. До того ж, українсько-російський конфлікт – яскравий приклад того, як одна держава в змозі вести (при чому ефективно) інформаційну війну проти Європи та Атлантики, розширюючи таким чином спектр загроз безпеці на континенті. Слід розуміти, що війна також продемонструвала, наскільки масштабно можна використовувати історію як інструмент ведення війни. Варто врахувати, відповідно, і саме історичне тло, яке посприяло такому стану речей: припинення Холодної війни без необхідного та своєчасного «перезавантаження» норм міжнародного права, засад міжнародних відносин та світового порядку в цілому призвело до зростання «турбулентності» на міжнародній арені, яка охоплює практично всі аспекти життєдіяльності світової спільноти та загрожує появою непередбачених наслідків.¹⁵⁰ Незважаючи на концентрацію і функціонування на теренах Європи чи не найбільшої, порівняно з іншими регіонами, кількості міжнародних

¹⁵⁰Сунгуровський М. Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні російсько-українського конфлікту [Текст] / М. Сунгуровський // Режим доступу: URL : http://www.razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf – С. 4.

організацій, які тією чи іншою мірою опікуються питаннями безпеки: НАТО, ЄС, ОБСЄ, СНД, ОЧЕС, ГУАМ, останні 20 років пройшли безрезультатно в плані напрацювання нової стратегії безпеки, яка б відповідала вимогам часу та була загальноприйнятною для акторів (тут варто згадати хоча б «процес Корфу»)¹⁵¹.

На думку радника Президента України і директора Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбуліна, існуюча система міжнародних відносин в плані безпеки вичерпала себе і не здатна працювати на випередження асиметричних загроз¹⁵², а це, на нашу думку та згідно з такою точкою зору, означає, що проблеми глобальної безпеки торкнулись Європи, а не навпаки. Варто погодитись і з його тезою про те, що наразі «...зона європейської конфліктогенності, якою довгий час були Балкани, зараз зміщується на схід, до Чорноморсько-Каспійського регіону, що претендує на роль нової порохової бочки Європи». Враховуючи, що на субконтиненті з'явилося відразу дві нові гарячі точки – Крим та Донбас, на кону стоїть питання реформування не лише європейських, а й світових інституцій безпеки. Насамперед, йдеться про ООН. Знаковою стала подія, що відбулась 5 вересня 2015 р. – український Президент подає ініціативу позбавити РФ права вето в РБ ООН¹⁵³, до якої вже доєдналось більше 50 держав. В цьому контексті варто згадати і про необхідність реформування ОБСЄ, котра повинна нарешті озброїтись власним механізмом жорстких санкцій щодо порушників миру і

151Сунгуровський М. Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні російсько-українського конфлікту [Текст] / М. Сунгуровський // Режим доступу: URL : http://www.razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf – С. 5-6.

152Валеева Ю. Виклики європейській архітектурі безпеки: український контекст [Текст] / Ю. Валеева // Режим доступу: URL : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/vikliki-jevropeiskii-arkhitekturi-bezpeki-ukrajinski/> – Назва з екрану.

153Президент України закликав позбавити Росію права вето в Раді безпеки ООН [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27229154.html> – Назва з екрану.

стабільності у регіоні, адже саме ця організація показала найбільшу недієвість в ході української кризи; можливо, слід переглянути також роль і місце НАТО у системі безпеки Європи, адже допоки держави-члени Альянсу не достатньо серйозно підходять до його нових нещодавно прийнятих вимог (Уельський саміт) та зобов'язань, які несуть учасники Північноатлантичного договору. Не найгіршим виходом сьогодні було б розширення зони відповідальності НАТО за кордони його членів¹⁵⁴.

Безумовно, сьогоднішня українсько-російська війна послужить своєрідним «кризовим досвідом» для системи європейської безпеки, яка після її закінчення обов'язково або трансформується, або кардинально зміниться. Наразі російсько-український конфлікт є рушієм змін архітектура безпеки Європи, постулати якої були порушені внаслідок дестабілізації «східного флангу» континенту. У зв'язку з цим, польські дослідники Домінік Янковські та Томаш Ковалік виокремлюють «чотири уроки для європейців», які будуть наслідком вищеназваної події:

- ◆ По-перше, цей конфлікт підтвердив, що Східна Європа залишається непостійним, мінливим простором на арені міжнародних відносин. 2008 р. (російсько-грузинська війна) був першим, проте не єдиним дзвінком, який сповістив про наявний стан речей. Проте, негативні тенденції сьогодення, що впливають з країн Близького Сходу і Північної Африки, змусили політичні еліти багатьох західноєвропейських країн забути про Східну Європу. Хоча, насправді, «пояс нестабільності», що простягається від Кавказу до Придністров'я, ніколи не зникав.
- ◆ По-друге, дослідники вважають, що Росія таким чином ще раз підтвердила свій статус держави-ревізіоніста у політичній та історичній площинах. Основною метою її зовнішньої політики є утримання Східної Європи у своїй сфері впливу, створюючи перешкоди політичним курсам

154Валєєва Ю. Виклики європейській архітектурі безпеки: український контекст [Текст] / Ю. Валєєва // Режим доступу: URL : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/vikliki-jevropeiskii-arkhitekturi-bezpeki-ukrajinski/> – Назва з екрану.

Грузії, Молдови та України, які направлені на зміцненні їх зв'язків з ЄС та НАТО. Варто зауважити, що ми не підтримуємо цієї тези, а натомість пропонуємо свою: політична еліта РФ справді вдається до таких дій в рамках політичного курсу країни, проте це зовсім не кінцева мета, а лише засіб для відвертання уваги громадянського суспільства, яке лише починає набувати своїх якісних обрисів та функцій, від тих внутрішньополітичних проблем Росії, які наявні сьогодні. Такі «гучні» зовнішньополітичні акції як «експорт війн за кордон» та участь в них, захист «споконвічних духовних, моральних та національних цінностей», що порушуються, громадян, що «утискаються» механізмом іншої держави – не лише унікальний та чи не найдієвіший спосіб маніпуляції суспільною думкою, закордонними ЗМІ, а й засіб збереження при владі однієї (єдиної насправді) політичної сили, не зважаючи на те, які наслідки це принесе насправді для національних інтересів держави. Український, а згодом і вірменський «Майдани» стали безпрецедентними подіями, які могли дати приклад та поштовх до «розхитування» і кардинальної зміни політичних реалій в Росії. Виходом стала анексія Криму – ревізійський крок «повернення до витоків історії» підвищив рейтинг В. Путіна до однієї з найвищих позначок за весь час його президентства.

- ◆ По-третє, конфлікт в самому «серці Європи» довів, що де факто відбулась ерозія постулатів міжнародного права і інструментів вирішення конфліктів. По суті, було доведено, що сила у міжнародних відносинах XXI століття, всупереч думкам значної кількості теоретиків та практиків міжнародних відносин, не була повністю виключена із арсеналу дипломатії.
- ◆ «Четвертим уроком» автори статті називають наступне: внаслідок російсько-українського конфлікту умови безпеки в ЦСЄ значно погіршилися, адже сама її архітектура трималась виключно на співпраці і домовленостях із Росією. Проте, тепер її навряд чи розглядатимуть як

«стратегічного партнера» в найближчому майбутньому¹⁵⁵. Знову ж, не можна погодитись із цим формулюванням. Європа ніколи не відмовиться від стратегічної співпраці з Росією: це практично означало б надати перевагу війні перед миром. Сучасний «холодний мир», навіть ціною значних поступок, завжди буде у преференції для будь-якого політичного лідера Заходу перед війною у її буквальному значенні на європейському субконтиненті.

На сучасному етапі при розгляді російсько-українського конфлікту спадає на думку наступне: всі уроки про необхідність примирення колишніх супротивників часів Холодної війни були забуті по її закінченні¹⁵⁶. Таким чином, після «самоврегулювання» конфлікту США–СРСР, з розпадом останнього та приєднанням низки колишніх комуністичних держав до НАТО і ЄС, сама закономірність кризи на континенті не була подолана (а, отже, «ревізіонізм РФ» – не зовсім точне формулювання), а практично лише посилилась. Все це також вплинуло і продовжує впливати на сучасний конфлікт між Росією та Україною, і, окрім цього, матиме значний вплив на нову архітектуру безпеки Європи. За словами Міністра закордонних справ РФ С. Лаврова, «...криза всієї системи європейської безпеки виникла не в результаті подій в Україні. Навпаки, події в Україні стали відображенням глибоких протиріч, що існують в Євроатлантичному регіоні»¹⁵⁷. Абстрагувавшись від подій всередині України, з

155Jankowski D. The Russia-Ukraine conflict: lessons for Europeans [Electronic resource] / D. Jankowski, T. Kowalik // Mode of access : URL : <http://www.europeangeostrategy.org/2014/08/russia-ukraine-conflict-lessons-europeans/> – Title from the screen.

156 Book review: Rajan Menon and Eugene B. Rumer, “Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post–Cold War Order” [Electronic resource] // Mode of access : URL : <https://www.opendemocracy.net/od-russia/richard-sakwa/book-review-rajan-menon-and-eugene-b-rumer-conflict-in-ukraine-unwinding-of> – Title from the screen.

157Ukraine conflict caused by European security system crisis – Lavrov [Electronic resource] // Mode of access : URL : http://sputniknews.com/voiceofrussia_uk/news/2014_09_26/Ukraine-conflict-caused-by-European-security-system-crisis-Lavrov-3672/ – Title from the screen.

цими словами можна частково погодитись. Проте, окрім вищезгаданих «протиріч», сюди варто включити також неправильну оцінку ситуації у світі державними лідерами Заходу та РФ, неготовність України протистояти викликам та загрозам, що виникають на самих її кордонах та всередині держави та інші фактори.

У. Спек, дослідник із Фонду Карнегі наголошує на тому, що з відновленням Західної Європи після 1945 р. і возз'єднанням субконтиненту після 1989, європейці вважали, що ера «силового» типу політики закінчилась, а в нову «постмодерну» епоху м'яка сила, контроль влади і міжнародне право створять основу адекватного і взаємовигідного світопорядку, принаймні на їх континенті¹⁵⁸. Проте, всі ці припущення поставлено під сумнів Росією. «Силова політика» повернулася у своєму традиційному вигляді. Європейці звикли делегувати питання жорсткої сили і безпеки США та НАТО, але сьогодні з'являється значна необхідність взяти на себе більш активну роль у трансатлантичному альянсі безпеки і, разом з тим, більше відповідальності.

Дослідники проводять навіть історичні паралелі між російсько-українським конфліктом та подібними ситуаціями на світовій арені. За приклад можна взяти відомий «кашмірський конфлікт» між Індією та Пакистаном. Росія витратить все більше сил і ресурсів на підтримку порядку у так званому «вільному Кашмірі» – в Донбасі та Криму, всередині держави порядок денний чітко зосередиться на протистоянні між «державниками», що намагаються зберегти саму суть РФ як державного утворення, та прихильниками російського національного і релігійного проекту – «Новоросії». Відповідно, це постійно призводитиме до нових воєн та локальних конфліктів. Новий етап протистояння почнеться, коли (і якщо) Україна навчиться підтримувати екстремістські національні рухи в самій Росії для того, щоб відволікти (або ж привернути) її увагу на внутрішні проблеми. На думку журналіста та публіциста В. Портникова, «в цій нескінченній війні і викуються справжні політичні нації на

158What are the global implications of the Ukraine crisis? [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://carnegieendowment.org/2014/03/27/what-are-global-implications-of-ukraine-crisis> – Tittle from the screen.

пострадянському просторі... У самій Росії політична нація формуватиметься не внаслідок внутрішніх процесів, а на тлі протистояння і воєн з Україною»¹⁵⁹.

Як висновок, варто насамперед зазначити, що російсько-український конфлікт прямим чином вплинув на систему європейської безпеки. Потрібно розуміти, що він значно зачепив і саму концепцію Східної політики. Так, якщо раніше вона була зосереджена на політичному та економічному аспектах, то наразі слід чекати зміщення фокусу у бік безпеки. Слід пам'ятати, що Європа має довгу історію війн та конфліктів, а на сучасному етапі ще раз підтверджується, що вона перестала бути «найстабільнішим субконтинентом». Європейська система безпеки вже тривалий час потребує перезавантаження, чого можна досягти завдяки як зовнішньому, так і внутрішньому впливу на її структуру. Тому, на нашу думку, українсько-російський конфлікт став одним із каталізаторів, який посприяє цьому процесу. Безперечно, політичне майбутнє Європи наразі стало більше залежати саме від моделі національної безпеки України, контури якої допоки не вимальовуються чітко. Так, помилки державної еліти, такі як гра на суперечностях між глобальними гравцями, Заходом та Росією, для «виторговування» собі поступок без реальної політичної волі та зусиль не принесла очікуваних корисних результатів для національних інтересів, адже базується на старій логіці біполярного протистояння часів Холодної війни, хоча насправді ті процеси, які спостерігаються сьогодні мають багато відмінного від вжитого терміну (наприклад, така ж жорстка конфронтація на ідеологічному підґрунті наразі відсутня, проте нарощується штучно, зокрема засобами пропаганди РФ). Також неефективними виявилися спроби демонстративного ігнорування Україною існуючих важелів впливу з боку Росії, постійні запізнення у розрахунку швидких геополітичних змін і розподілу сил у Європі та світі¹⁶⁰. Варто припустити, що на сучасному етапі

159 Запхнути дитя назад: про історичні паралелі російсько-українського конфлікту [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://ua.krymr.com/content/article/26631494.html> – Назва з екрану.

160 Яворська Г. Безпекова політика України в контексті формування колективної системи безпеки в Європі [Текст] / Г. Яворська // Режим доступу: URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/421/> – Назва з екрану.

майбутнє Східної політики залежить значною мірою від того, чи продовжить Захід вимушену конфронтацію з РФ за вплив у ЦСЄ і чи не скористається він розіграшом «української карти» в обмін на «досягнення консенсусу» у сирійському питанні з Росією.

2.2. Нова «дорожня карта» Східної політики: формат самітів

Суть і фокус Східної політики ЄС протягом історії її існування змінювались значну кількість разів: курс на допомогу в об'єднанні Німеччини змінився на пріоритет відносин з незалежною Росією, на зміну якому прийшло «Східне партнерство», а з нього, в свою чергу, зовсім нещодавно виділилась Україна. Зі зміною архітектури безпеки та умов міждержавних відносин на Європейському субконтиненті змінюється і сам формат Східної політики ЄС. Форма номінально залишається тим же «СП» в рамках ЄПС. Проте, якщо раніше вона фокусувалась на розробці стабільних економічних і політичних відносин із найближчими сусідами Європейської спільноти, які не входять до ЄС, то наразі найактуальнішим виглядає саме безпековий план та, у зв'язку з цим, відносини з Україною та Росією. Європа не може обирати одну або ж іншу сторону, адже практично всі Західні держави згодні в одному: вирішити існуючий російсько-український конфлікт можна лише за допомогою компромісу. Саме для цього Східну політику за сприяння ЄС було штучно і контрольовано переведено на нові рейки – формат самітів. Для правильного розуміння суті і характеру політики ЄС у східному напрямку на сучасному етапі варто розглянути низку ініціатив, які сприяють або ж гальмують її теперішній розвиток і функціонування – насамперед, Мінські домовленості, Нормандський та Женевський формати переговорів.

Першою офіційною спробою врегулювати українсько-російський конфлікт за допомогою втручання іноземних акторів варто вважати Женевський

формат переговорів – за участю представників України, Росії, США та ЄС. Погодившись на таку форму переговорів, Україна свідомо залучила нові сторони для вирішення конфлікту на своїй території. Результати і здобутки «жневської четвірки» оцінюють по-різному, проте нашим завданням постає висвітлення спектру цих думок та з'ясування впливу вищевказаних переговорів на Східну політику ЄС та Україну в цілому. На думку экс-Міністра закордонних справ України А. Дециці «саме жневський формат», з якого починалися переговори з «українського питання», був би найбільш оптимальним, адже, за його словами, найкращою «...формулою була б участь у переговорах представника ЄС як однієї інституції, як одного учасника таких переговорів»¹⁶¹, що було порушено при переході на нормандський. Так, з цієї точки зору, якщо застосувати це до Східної політики ЄС, при «жневській четвірці» справді виконувався би алгоритм СЗБП ЄС – консолідованість, «єдність через різноманіття», рівноцінне право голосу для кожної держави у надважливому питанні безпеки цілого субконтиненту.

Хоча «жневський формат» переговорів не спрацював на українсько-російському конфлікті повною мірою, все ж не можна вважати, що він був абсолютно безрезультатною ініціативою і не приніс жодної користі. Безумовно, він мав деякі негативні особливості. Першою з них варто назвати те, як швидко Україна цей формат переговорів змінила. Ще у листопаді 2014 р. А. Яценюк заявив: «Що стосується переговорів, то вкотре підкреслюю: з ними (сепаратистами) за стіл двосторонніх переговорів сідати безперспективно. Один з найефективніших і реальніших форматів – це жневський...»¹⁶², проте буквально вже у жовтні почалися зустрічі «нормандської четвірки». Хоча, немає

161 Дециця: Жневський формат переговорів – найоптимальніший [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.euointegration.com.ua/news/2015/05/28/7034238/> – Назва з екрану.

162Тільки жневський формат. Україна не вестиме переговорів із сепаратистами [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3440337-tilky-zhenevskiyi-format-ukraina-ne-vestyme-perehovoriv-iz-separatystamy> – Назва з екрану.

одноставності щодо доцільності чи недоцільності женеvського формату і серед членів ЄС: якщо польський президент А. Дуда є його апологетом, то Німеччина та Франція, як відомо, перетягнули на себе «ковдру першості» в українському питанні.

«Женеvу» можна назвати спробою виграти «будь-який мир», який завжди кращий за будь-яку війну, хоча, вочевидь, не для всіх залучених сторін. Єдина «успішна» зустріч у цьому форматі відбулась 17 квітня 2014 р., на якій Україна пішла на значні поступки вимогам РФ, передусім у питаннях конституційної реформи та амністії бойовиків, які добровільно складуть зброю¹⁶³. Варто зауважити, що заява, прийнята за підсумками чотиристоронньої зустрічі в Женеві, знаменувала собою розмову між трьома її сторонами про Україну, а не з нею, адже аспекти, які Україна могла б вирішити через внутрішньодержавні конституційні процедури, були практично нав'язані їй ззовні (та ж сама конституційна реформа). Американський військовий аналітик Р. Пітерс акцентує увагу на тому, що угода в Женеві стала черговою невдачею президентства Б. Обами, адже внаслідок неї «...у Росії в Україні розв'язані руки, а Київ обмежений в можливості навести порядок на власній території»¹⁶⁴. Отже, підписання Україною цього документа створює для ключових міжнародних гравців правове підґрунтя, аби вважати, що вона не може виступати на подібних переговорах повноцінним актором. Подібна практика була характерною для ХІХ століття, коли майбутні держав і навіть кандидатури їх лідерів визначала на міжнародних конференціях низка гравців міжнародних відносин¹⁶⁵.

163 Дешиця: женеvські компроміси Києва – конституційна реформа та амнісія [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.dw.com/uk/дешиця-женеvські-компроміси-києва-конституційна-реформа-та-амнісія/a-17577753> – Назва з екрану.

164 Гранчак Т. Куди ведуть «женеvські угоди»: оцінки та прогнози [Текст] / Т. Гранчак // Бюлетень матеріалів оперативної інформації електронних видань «Резонанс». – 2014. – №29. – С. 12.

165 Женеvська декларація: виклик для України [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/columnists/zhenevska-deklaraciya-viklik-dlya-ukrayini-_html – Назва з екрану.

Так, переговори у Женеві були кроком вперед для Європи, адже було досягнуто головного – діалогу і домовленості, проте не варто переоцінювати їх користь для України. По-перше, у підсумковій заяві жодним словом не згадувалось про анексію Криму¹⁶⁶ (її було прийнято як належний факт), а, тим більше, вона не засуджувалась, а РФ практично домоглась визнання США та ЄС права Москви «коректувати» внутрішньодержавну модель України на свій розсуд. Українським суверенітетом (значною частиною) було пожертвовано задля покращення відносин із Москвою у майбутньому. Цьому є обґрунтоване пояснення: офіційний Вашингтон має надію налагодити діалог з Кремлем із важливіших та більш глобальних питань: війна в Сирії, ІДІЛ, Іран, Афганістан. Таким чином, Україна може стати тією розмінною монетою, за допомогою якої Заходу вдасться (як не парадоксально) знайти спільну мову з Росією та її політичним лідером, а Східна політика, переформатовувшись на нову дорожню карту, саміти і переговори, стане необхідним для цього інструментом.

Доцільно привести слова экс-Міністра закордонних справ України К. Грищенка: «...без повернення державою монополії на забезпечення безпеки та правопорядку в Україні ми будемо вразливі до вимог, які до нас висувають ззовні і, в першу чергу, Росія»¹⁶⁷. Так, можна погодитись з ним в тому, що інтернаціоналізація кризи у державі, допоки не вичерпані усі внутрішні важелі для її вирішення, є безпідставною і недоцільною. Такий процес насамперед кидає виклик як усій системі міжнародної безпеки, так і Східній. Зі свого боку

166 Повний текст заяви за підсумками переговорів у Женеві з українського питання [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/POLITICS/povniy-tekst-zayavi-za-pidsumkami-peregovoriv-u-zhenevi-z-ukrayinskogo-pitannya-141885_.html – Назва з екрану.

167 Женевська декларація: виклик для України [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/columnists/zhenevska-deklaraciya-viklik-dlya-ukrayini-_.html – Назва з екрану.

Україна повинна дотримуватись єдиного ключового правила: наполягати на своєму визначальному праві голосу у дискусіях щодо її внутрішніх справ та національних інтересів. Часто участь України у переговорах на кшталт «жневського формату» без активної її участі порівнюють із «Мюнхенською змовою» напередодні Другої світової війни, що не повністю позбавлено сенсу.

Зазвичай усі багатосторонні переговори є значно складнішими, ніж двосторонні, хоча цього і не можна одностайно визначити у випадку «українського питання». Результати переговорів у Женеві та їх подальший вплив на дорожню карту політики ЄС у Східному напрямку яскраво демонструє те, наскільки були виконані вимоги двох головних сторін-учасниць. Українська делегація наполягала на наступному: припинити підтримку з боку РФ терористичних угруповань на Сході держави; відвести російські війська від кордону між двома країнами; скасувати рішення Держдуми щодо дозволу президенту В. Путіну використовувати війська на території України; вивести російські війська з Кримського півострова і повернути його під юрисдикцію України¹⁶⁸. Згідно з текстом Підсумкової заяви держав-учасниць саміту, жоден із цих пунктів не було виконано чи зафіксовано. Стосовно російської сторони, принаймні дві її вимоги – конституційна реформа в Україні та врегулювання напруги на Сході шляхом деескалації конфлікту – було прийнято і взято на виконання. Третя – легітимація ситуації щодо Криму – була виконана де факто¹⁶⁹.

Так, справді, «жневський формат» переговорів дозволив отримати принаймні відносний мир між Україною та Росією, припинити повномасштабні військові дії. Проте, чи не обернеться цей «мир» для неї поступовою втратою

168Філіпчук В. Чи є вихід із Жневського тупика? Безпекова політика України в контексті формування колективної системи безпеки в Європі [Текст] / В. Філіпчук // Режим доступу: URL : http://gazeta.dt.ua/internal/chi-ye-vihid-iz-zhenevskogo-tupika-_.html – Назва з екрану.

169Там само.

державності¹⁷⁰ та міжнародної правосуб'єктності? Чи не перетворить Україну на об'єкт, а не суб'єкт Східної політики ЄС? Загалом планувалась ще одна повноцінна зустріч країн-учасниць Женевських домовленостей щодо «українського питання», проте вона не відбулася насамперед внаслідок відмови керівництва РФ від переговорів. За словами глави Міністра закордонних справ С. Лаврова, нова зустріч у Женеві не була б ефективною через відсутність опозиції тогочасній київській владі всередині держави. Окрім цього, офіційна Москва наполягала на зустрічі тет-а-тет з українською стороною, що було відкинуто останньою¹⁷¹. За словами ж экс-Міністра закордонних справ України Б. Тарасюка, на розпад «женевської четвірки» вплинули неабияк і амбіції Німеччини та Франції у боротьбі за керівництво ЄПС самотужки¹⁷².

Тепер проаналізуємо докладніше позитивні та негативні аспекти так званого «нормандського формату» безпосередньо для України та безпеки Європи загалом, яка прямим чином залежить від останньої. Безумовно, нормандський формат переговорів з «українського питання», на думку дослідників-міжнародників, політиків та журналістів – доволі контраверсійне та суперечливе явище. З цим варто погодитись. Перша риса, яка відрізняє його від «Женеви», – склад учасників: у ньому задіяні представники від України, Німеччини, Франції (зазначимо, що тут присутні дві рівноцінних делегації, на відміну від участі у попередній формі переговорів Високого представника ЄС К. Ештон) та Росії (варто зауважити, що зустрічі скликаються як на рівні

170Женевська угода: боротьба за мир [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25354721.html> – Назва з екрану.

171Переговори щодо Донбасу: Женевська заява, перемир'я Порошенка і потенційна зустріч з Путіним [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://m.tyzhden.ua/news/117668> – Назва з екрану.

172Через амбіції лідерів ЄС ми втратили женевський формат переговорів, – Тарасюк [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : http://zik.ua/ua/news/2015/09/23/chez_ambitsii_lideriv_yes_my_vtratyly_perspektyvnyy_zhenevskyy_format_peregovoriv__tarasyuk_626987 – Назва з екрану.

президентів, так і на рівні Міністрів закордонних справ). Вперше представники вищезгаданих держав зустрілися 6 червня 2014 р. на урочистостях, присвячених 70-річчю операції «Оверлорд». 6-7 лютого 2015 р. на першій зустрічі в Москві було започатковано новий формат переговорів стосовно ситуації в Україні.

Загалом, слід відзначити лише декілька важливих самітів «Нормандської четвірки». Хоча де факто їх було більше, проте не всі зустрічі відзначились результативністю. Перша варта уваги зустріч – переговори в Мінську у лютому 2015 р., за підсумками яких було підписано документ під назвою «Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод» (так званий «Мінськ-2) та спільну «непідписну декларацію» «нормандської четвірки»¹⁷³. Перший документ, по суті, ще раз відтворював прийнятий Тристоронньою контактною групою раніше, 5 вересня 2014 р., Мінський протокол про тимчасове перемир'я, звертаючи особливу увагу на необхідність проведення реформи децентралізації Українською стороною через прийняття змін до Конституції, підкреслюючи право на «розширене» місцеве самоврядування Луганської та Донецької областей, зокрема, їх право на проведення дострокових місцевих виборів¹⁷⁴. Єдиним позитивним для України здобутком зустрічі було отримання підтвердження суверенітету та цілісності держави від трьох інших учасників¹⁷⁵, що аж ніяк не йшло в логічному зв'язку із усіма односторонніми зобов'язаннями, які взяла на себе Україна. Окрім цього, вона пішла на пониження державного авторитету у самого населення, запросивши однією зі

173Чим закінчилися переговори в Мінську: документи і заяви сторін [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : http://dt.ua/POLITICS/chim-zakinchilisya-peregovori-v-minsku-dokumenty-i-zayavi-storin-164053_.html – Назва з екрану.

174Комплекс заходів з виконання Мінських угод. Повний текст [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/02/12/7058327/?attempt=2> – Назва з екрану.

175«Нормандська четвірка» підтвердила суверенітет та цілісність України – заява [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : http://dt.ua/POLITICS/normandska-chetvirka-pidtvverdila-suverenitet-ta-cilisnist-ukrayini-zayava-164037_.html – Назва з екрану.

сторін переговорів терористів-бойовиків. Що продемонстрував «Мінськ-2» для Європейської безпеки загалом? Європа не засвоїла уроків історії, перший з яких свідчить, що поступки державам-агресорам, які при цьому принижують інститут міжнародного права, ніколи не ведуть до завершення війни – вони лише «підігривають азарт» її винуватців. Другий – відповідальність у сфері політики завжди краще брати на себе колективно.

З приводу останнього у своїй статті для «Financial Times» екс-Міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський стверджує: «Європа, як і раніше, не в змозі впливати на події та плин історії в своїх інтересах, що відображало б її статус як найбільшої світової економіки. Якщо зовнішня політика означає допомогу в керівництві демократичним світом, тоді ми повинні повернутись до статей Лісабонського договору. Держави-члени (ЄС) повинні у будь-якому питанні вирахувати чи зможуть вони впоратись з ним краще наодинці або ж за допомогою ЄС в цілому. І якщо вони підуть на останнє, то кращим рішенням буде скористатись Спільною політикою ЄС, незалежно від того, наскільки сильним буде тиск (на політичного діяча) всередині держави. Для Німеччини цей принцип повинен бути особливо важливим. Грецька криза довела, що якщо взяти на себе керівну роль, отримаєш і більшу частину вини та відповідальності. Якщо ж «щось піде не так» у випадку з Україною, то і звинувачуватимуть в цьому також Німеччину»¹⁷⁶.

Наступний саміт «нормандської четвірки», який варто проаналізувати – Берлінський 13 квітня 2015 р. За кілька днів до нього президент України стверджував, що питання про введення міжнародного миротворчого контингенту на Схід пріоритетною темою для обговорення, в той час як представники РФ наполягали на «політичному процесі», «відновленні соціально-економічних зв'язків» між Києвом та Донбасом¹⁷⁷. При цьому

176 Member states must back their jointly chosen EU leaders [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/92f54bb8-3791-11e5-bdbb-35e55cbae175.html#axzz3nAqAMOQ4> – Title from the screen.

177Хилько М. Возможности и недостатки Нормандского формата [Текст] / М. Хилько // East European Security Research initiative. – 2015. – С. 1.

важливо зрозуміти, що під «політичним процесом» Російська сторона має на увазі ніщо інакше як децентралізацію України через проведення вже згаданої вище конституційної реформи і, завдяки цьому, фактично легалізацію сепаратистських самопроголошених «республік». Говорячи про «відновлення соціально-економічних зв'язків», Москва насправді розуміє під цим поновлення бюджетного фінансування офіційним Києвом районів, контрольованих сепаратистами, а це включає, до прикладу, виплату пенсій та інші соціальні витрати. Тобто фактично йдеться про те, щоб змусити Київ фінансувати де факто неконтрольовані ним території при збереженні там «протекторату» Москви.

При цьому пропозиції Києва про направлення миротворчої місії навіть не згадуються в тексті підсумкового документа¹⁷⁸. Берлінська заява містить і заклик до «Всіх сторін» повною мірою дотримуватися режиму припинення вогню, проголошеного у Мінських угодах і завершити виведення важких озброєнь з регіону у повній співпраці зі Спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ. Зрозуміло, що слова «усі сторони» певною мірою вводять в оману світову громадськість, створюючи ілюзію рівноцінної відповідальності сепаратистів і українських військових за порушення режиму припинення вогню і небажання співпрацювати з місією ОБСЄ. Слід також зазначити, що такий невтішний результат зустрічі «нормандського квартету» був цілком передбачуваним, не в останню чергу внаслідок недостатньо прагматичної позиції української делегації, що витратила чимало зусиль та часу на малоперспективні ініціативи та проекти, хоча, при цьому, недооцінила важливість дотримання усіх формальностей для офіційних Берліна і Парижа¹⁷⁹.

178 Нормандська зустріч в Берліні – повний текст підсумкової заяви [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/04/14/7032867/> – Назва з екрану.

179 Хилько М. Возможности и недостатки Нормандского формата [Текст] / М. Хилько // East European Security Research initiative. – 2015. – С. 2.

Таким чином, Москва отримала привід звинуватити Київ у нібито неналежному виконанню прийнятих в Мінську зобов'язань, хоча вина тут не лише його. Зокрема, навряд чи Україні варто і надалі так концентруватись на просуванні ідеї міжнародної миротворчої місії для регіону Донбасу, враховуючи відсутність у західних партнерів в ЄС політичної волі на такий крок, а також надто малу ймовірність отримання на це мандату ООН, враховуючи склад її Ради Безпеки (і справа тут не лише у Росії; вірогідно, Франція й Китай також заблокують таку пропозицію, принаймні на сучасному етапі). Безумовно, за таких обставин є сенс у прикладанні зусиль для посилення ефективності місії ОБСЄ, включаючи розширення її мандата, нарощування технічних можливостей, кількості та кваліфікації персоналу. Адже, незважаючи на всі недоліки, лише ця організація на даний момент є єдиним реально можливим механізмом врегулювання конфлікту.

Проаналізувавши вищезгаданий саміт, стає зрозумілим, що наразі Москва досить успішно розіграє «нормандську карту», вдало переконуючи європейських партнерів, у «саботажі» офіційним Києвом Мінських угод, при чому терези Східної політики схиляються, безумовно, не в бік України. І, судячи з тексту берлінської заяви «нормандського квартету», Росії вдається досягти чималих висот у нав'язуванні Європі свого бачення «української проблеми». Важливо враховувати, що основною метою Берліна і Парижа ще з часів Холодної війни є уникнення масштабної повноцінної війни з Росією. В часи глобальних викликів – лякаючої міграційної проблеми та «палаючого» Близького Сходу проблема територіальної цілісності України відходить на другий план. Тому найбільше, що може в даний момент запропонувати Києву нормандський формат – замороження конфлікту, залишаючи відкритими можливості для його остаточного врегулювання в майбутньому. Проте, це зовсім не означає, що Нормандський формат – беззмістовне явище. Не варто забувати, що в критичний момент лютого 2015 р. тільки цей дипломатичний інструмент допоміг зупинити масштабні військові дії. Допоки це – єдиний

можливий спосіб продовження діалогу між Києвом і Москвою в присутності Західних посередників, оскільки Росія давно відхилила варіант із залученням до переговорів США.

В контексті даного розділу роботи важливо висвітлити також таку важливу подію як економічний саміт у Давосі-2015, його вплив на Східну політику у зв'язку з «українським питанням». Цікаво, що Давос – традиційно авторитетний міжнародний економічний форум, проте цього року його не оминули і питання політичного характеру. Так, Україні були присвячені цілих три його сесії, не рахуючи неформального сніданку. На Всесвітньому економічному форумі було виголошено доповідь «Глобальні ризики»¹⁸⁰, де вперше за багато років на порядок денний повернулись питання геополітики та міжнародної безпеки, а головним глобальним ризиком не випадково визначено саме ризик міжнародних конфліктів, в чому не можна не побачити логічного зв'язку з ситуацією в Україні. Окрема сесія саміту під назвою «Сценарії для України» була присвячена майбутньому реформуванню Української держави. Крім цього проводилась додаткова спеціальна сесія «Женевські ініціативи для України»¹⁸¹, що представляла собою дискусію української делегації з представниками бізнес-кіл та органами влади різних країн світу про можливі шляхи вирішення питань, пов'язаних із конфліктом в Україні.

Безумовно, Україна не була єдиною ключовою темою саміту, проте така значна кількість заходів та уваги, яка їй була виділена свідчить про те, що цього річного «Давос» також став елементом нової дорожньої карти Східної політики ЄС, в якій наразі переважна більшість пріоритетних питань, як було засвідчено і вище, вирішуються саме завдяки подібним зустрічам. На думку

180 Форум в Давосі 2015: будущее Европы и мира находится в Украине – эксперт [Электронный ресурс] // Режим доступа : URL: <http://rian.com.ua/view/20150121/362367708.html> – Название с экрана.

181 Украина в Давосе 2015: безопасность, реформы и финансовая помощь [Электронный ресурс] // Режим доступа : URL: http://delo.ua/ukraine/ukraina-v-davose-2015-bezopasnost-reformy-i-finansovaya-pomosch-288548/?supdated_new=1443575493 – Название с экрана.

аналітиків, існує три основних напрямки, над якими можна працювати через Давоський саміт: по-перше, розуміння Європою і світом, що Україна зараз захищає безпеку усієї Європи. Це усвідомлення вкрай важливе і для самої України. По-друге, інформування про зміни та реформи, що відбуваються в Україні, адже наразі все частіше лунають скептичні думки з приводу бездіяльності нового уряду та саботування ним реформ. По-третє, аспект переговорів з міжнародними фінансовими інституціями¹⁸² та різноплановими корпораціями з приводу залучення додаткових коштів для підтримки економіки України, насамперед у формі інвестицій.

Непересічними подіями на теренах Європи, що також, безумовно, пов'язано з новим форматом Східної політики ЄС, стали саміти Великої вісімки, яка з березня 2014 р. функціонує без участі РФ як Велика сімка. На Брюсельському саміті 2014 р. держави учасниці G7 дали зрозуміти, що санкції на РФ будуть діяти доти, доки дестабілізація ситуації в Україні за її участю буде продовжуватись, виявили єдність у питанні невизнання анексованого Криму та суверенітету України, пообіцявши при цьому їй політичну та матеріальну підтримку¹⁸³. Так, можливо цей саміт не завершився конкретними прийнятими рішеннями або ж взятими на себе державами зобов'язаннями, проте G8 традиційно ніколи і не переслідував такі цілі. Завдання форуму – дипломатично продемонструвати реакцію на ті зміни у світовій політиці, які спостерігаються в певний момент. Так було зроблено і цього разу: виключення Росії з-за столу переговорів організації та перенесення саміту із Сочі до Брюсселя – своєрідний дипломатичний ляпас Кремлю, насамперед від Німеччини та США. Саміт Великої вісімки у 2015 р. також не оминув увагою «українське питання». У

182Украина в Давосе 2015: безопасность, реформы и финансовая помощь [Электронный ресурс] // Режим доступа : URL: http://delo.ua/ukraine/ukraina-v-davose-2015-bezopasnost-reformy-i-finansovaja-pomosch-288548/?supdated_new=1443575493 – Название с экрана.

183G7 Leaders' Communiqué on Foreign Policy [Text] / European Commission.– Brussels, 04/06/2014. – 12 p. – P. 7-8.

Заключному комюніке для України відводився окремий розділ, перший за порядком¹⁸⁴. Мінським угодам, місії ОБСЄ в Україні і «нормандському формату» переговорів було виражено всебічну підтримку. До того ж, після саміту з'явилась низка публікацій, в яких аналітики обговорюють можливість Росії взагалі повернутись до Великої вісімки¹⁸⁵. А. Меркель неодноразово наголошувала, що допоки РФ не поверне Крим під юрисдикцію України, такий формат співпраці для неї залишиться закритим¹⁸⁶.

В контексті усього зазначеного в розділі не зайвим буде також проаналізувати роль, участь та ставлення Польщі до тих нових форматів Східної політики, які практично замінили собою значення «Східного партнерства». Президент Польщі А. Дуда неодноразово заявляв про те, що не є активним прихильником «нормандського формату» переговорів з питань української кризи¹⁸⁷. Наслідком цього була його особиста доволі резонна пропозиція П. Порошенку розширити цей формат, підключивши до нього Польщу і прикордонних сусідів України, відповіддю на що стала досить груба і невмотивована відмова українського Президента, думку якого підтримала А. Меркель, адже «новий формат нам не потрібен»¹⁸⁸. Після цього глава польського МЗС Г. Схетина розкритикував дії А. Дуди, назвавши його слова та

184G7 Foreign Ministers' Meeting Communiqué [Text] / Auswärtiges Amt. – Lübeck, 15/04/2015.

185Коментар: повернення до G8 не буде [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : <http://www.dw.com/uk/коментар-повернення-до-g8-не-буде/a-18498704> – Назва з екрану.

186Меркель скептична щодо можливого швидкого повернення Росії до G7 [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : <http://www.dw.com/uk/меркель-скептична-щодо-можливого-швидкого-повернення-росії-до-g7/a-18496815> – Назва з екрану.

187 Дуда настаивает на несостоятельности «нормандского формата» переговоров по Украине [Электронный ресурс] // Режим доступа : URL: http://zn.ua/POLITICS/duda-prodolzhaet-nastaiivat-na-nesostoyatelnosti-normandskogo-formata-peregovorov-po-ukraine-188006_.html – Название с экрана.

пропозицію «невдалими і недоречними», хоча переговори з українського питання й справді проходять не так інтенсивно, як цього бажають усі зацікавлені сторони¹⁸⁹.

Безперечно, такі заяви та дипломатичні жести в бік держави-найбільшого лобіста українських інтересів у Європі та ЄС зокрема не можуть не вплинути на суспільну думку в Польщі та подальшу розбудову відносин між двома державами та вже знайшли відгук у польській пресі¹⁹⁰. Проте, в українсько-польському непорозумінні є вина обох сторін. П. Порошенко не знайшов часу зустрітись із польським колегою аж до 70-ї Генасамблеї ООН 28 вересня 2015 р.¹⁹¹, а А. Дуда у перші 100 днів перебування на новому посту так і не зміг провести заплановану зустріч із Порошенком у Варшаві, що вже стало сигналом не надто «блискучого» початку міждержавних відносин після приходу до влади нових президентів. Окрім цього, державна політика офіційної Варшави після українського Майдану та гучних заяв польських високопосадовців про його підтримку та допомогу Україні у розбудові нового зовнішньополітичного курсу та майбутнього не була підкріплена реальними діями та конструктивними новими пропозиціями¹⁹². Відтак, поразка проекту А. Дуди щодо вирішення «українського питання» виглядає не зовсім випадковою.

188 Силина Т. Минская халабуда [Текст] / Т. Силина / Зеркало недели // Режим доступа: <http://gazeta.zn.ua/internal/minskaya-halabuda-.html> – Название с экрана.

189Схетына: слова президента о новом формате переговоров по Украине были неуместны [Электронный ресурс] // Режим доступа : URL: <http://www.radiopolsha.pl/6/136/Artykul/218450> – Название с экрана.

190Andrzej Duda proponuje nowy format rozmów w sprawie Ukrainy [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://wyborcza.pl/1,75477,18624111,andrzej-duda-chce-zaproponowac-nowy-format-rozmow-w-sprawie.html> – Title from the screen.

191

Почалася перша зустріч президентів П. Порошенка і А. Дуди [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1505197-pochalasya-persha-zustrich-prezidentiv-p-poroshenka-i-a-dudi-s-tsegolko> – Назва з екрану.

Незважаючи на це, до України було здійснено два візити тодішньої глави уряду Польщі Єви Копач, чого не відбувалось вже останніх 3,5 років. Перший – 19 січня 2015 р., в ході якого Україні було надано кредит у 100 млн євро, домовлено про співпрацю в енергетичній, військово-оборонній сферах¹⁹³. Другий – нещодавно, 17 вересня 2015 р., проте він був приурочений спільній церемонії вшанування пам'яті жертв тоталітаризму¹⁹⁴, і не ознаменувався жодними суттєвими змінами в рамках двосторонньої співпраці.

Загалом, залишається додати, що часткове переведення Східної політики ЄС у формат самітів означає і те, що Україна виявилася неспроможною самостійно правильно зреагувати і дати відповідь на зовнішні загрози. Причина цьому не одна – роз'єднаність суспільства, громадянська незрілість, різновекторний патріотизм. І якщо громадянське суспільство насправді знаходиться лише на початку свого розвитку, то політична верхівка країни просто виявилася не в змозі досягти компромісу і створити нові формати діалогу. Ставка виключно на силові методи (АТО) не спрацювала, хоч це було зрозуміло і з самого початку. Перемогти у гібридній війні можна насамперед завдяки гнучкості дипломатії. У результаті українське суспільство залишається розділеним і дезорієнтованим перед зовнішньою агресією та ворожими інформаційно-пропагандистськими впливами¹⁹⁵. Окрім цього, громіздка

192

Ukraina odwraca się od Polski [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://www4.rp.pl/Opinie/308259817-Ukraina-odwraca-sie-od-Polski.html> – Title from the screen.

193

Копач пообіцяла Україні підтримку у реформах [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/01/150119_kopacz_visit_kyiv_she – Назва з екрану.

194

Арсеній Яценюк у Биківні: «В цивілізованому світі...» [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248489175&cat_id=244276429 – Назва з екрану.

195

Львовчкін С. Українська криза світової безпеки [Текст] / С. Львовчкін / Дзеркало тижня // Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayinska-kriza-svitovoyi-bezpeki-.html> – Назва з екрану.

бюрократична машина високорозвинених демократій виявився безсилою перед атакою однієї окремо взятої країни¹⁹⁶. Українсько-російська війна знову продемонструвала як «сила права» програла «праву сили».

Висновки до розділу 2

Українське питання кинуло Східній політиці ЄС той виклик, якого вона давно потребувала: необхідний для змін та трансформацій в бік посилення безпекової компоненти. Східну політику було свідомо переведено у формат самітів: спочатку «жєневської четвірки», згодом – «нормандської» і це, очевидно, дало свої результати. Так, зміна формату будь-якої політики свідчить або про неефективність попереднього, або ж про наявність значних проблем в самій її природі. Останнє точно характеризує стан відносин ЄС-Україна-РФ, що безпосередньо впливає на Східну політику і є чи не основним її компонентом сьогодні.

Військова слабкість «економічного титана» (ЄС) проявилась неочікуваним чином і поставила під питання наявність у організації ресурсів для контролю та подальшого розвитку такого інструмента як Східна політика. Окрім цього, постала наступна дилема: що є першочерговим за появою – криза європейської системи безпеки (ознаки якої проявились набагато раніше 2013-2015 рр.), яка певною мірою і стала каталізатором російсько-українського конфлікту, а війна була тим «лакмусовим папірцем», який цю кризу продемонстрував, чи все ж навпаки – конфлікт породив цю безпекову кризу у Європі? На нашу думку, така криза існувала і раніше, проте відкрита війна такого масштабу у Європі вперше після Холодної війни стала невідворотним пунктом, коли ЄС змушений буде або кардинально змінити формат Східної політики, або ж напřямую заявити про неефективність її проєктів (тут маємо на увазі «СП»).

196

[Там](#) само.

Якщо знову повернутись до питання «самітів» та їх ефективності для Східної політики, то тут варто зауважити, що допоки жоден із проаналізованих вище форматів не виправдав поставлених на нього очікувань. Якщо «жєневська четвірка» вирізнялась більшою збалансованістю учасників за своєю суттю, то «нормандський формат», хоча і дозволив дещо «охолодити» військові дії на Сході України і дати надії на врегулювання ситуації, одночасно позбавив державу тієї повноцінної правосуб'єктної ролі у Східній політиці, яку вона могла відігравати. Щодо цього вектора зовнішньополітичної діяльності ЄС та «українського питання» загалом, то варто визнати, що насправді він давно потребував змін і тепер, отримавши такий потужний імпульс до них, потрібен час (1-5 років), аби простежити, якими конкретно вони будуть.

РОЗДІЛ 3. РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СХІДНИЙ ВЕКТОР СЗБП ЄС

3.1 «Вакуум сили» у ЦСЄ і національні інтереси РФ

На сучасному етапі при аналізі та складанні характеристики простору ЦСЄ у площині міжнародних відносин часто вдаються до вживання терміну «вакуум сили». Спробуємо дати його визначення. «Кембріджський словник» пропонує таке трактування цього терміну: «Вакуумом сили називають такий стан, коли хтось (актор, у нашому випадку) втратив контроль над чимось (геополітичним простором, до прикладу), але цей контроль ніхто (допоки) не взяв на себе»¹⁹⁷. Іноді синонімічним терміном до «вакууму сили» називають «вакуум безпеки», з чим також можна погодитись. Якщо брати до уваги регіон ЦСЄ, то тут вищезгаданий «вакуум» – доволі своєрідний. По-перше, важко судити про те, коли він утворився (розглянемо це детальніше пізніше), по-друге, зважаючи на останні події, – РФ де факто стала тим актором, який поступово заповнює цей вакуум.

Більшість дослідників міжнародних відносин сходяться на тому, що вакуум сили (у сучасному розумінні) у ЦСЄ утворився після закінчення Холодної війни та краху біполярної системи міжнародних відносин, з чим варто погодитись. Так, за часів блокового протистояння двох наддержав – США та СРСР – сфери впливу у світі були чітко розподілені, при чому СРСР під прикриттям ОВД відводилась керівна роль і практично монополія на силу та владу на більшій частині території регіону ЦСЄ. Після закінчення Холодної війни та розпаду СРСР жодна з держав колишнього комуністичного табору не була достатньо сильною політично, економічно та військово для того, аби повністю контролювати власну безпеку, а тим більше – претендувати на регіональне лідерство у всіх цих сферах у регіоні ЦСЄ. Лише згодом, практично

197

Meaning of “power vacuum” in the English Dictionary [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/power-vacuum?a=british> – Tittle from the screen.

більше, ніж через 20 років, на цю роль починає претендувати Польща, котра вступила до НАТО. Відразу ж після зникнення біполярної конфронтації «вакуум сили» у ЦСЄ досить довгий час залишався, допоки незалежна Росія нарощувала ресурси. У цій ситуації країни Європи були змушені розв'язувати якісно нові складні завдання, пов'язані з пошуком свого місця в новій міжнародній політичній та безпековій системах, забезпеченням власного захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз в умовах непередбачуваності й некерованості міжнародних процесів¹⁹⁸.

Відчуття країнами ЦСЄ певного вакууму безпеки на сучасному етапі посилюється різноманітними факторами та подіями: припиненням Росією участі в ДЗЗСЄ у березні 2015 р.¹⁹⁹, що практично дозволило їй безкарно та в односторонньому порядку здійснювати переміщення власних військових угруповань на потрібних напрямках; розв'язанням РФ силових сценаріїв «примушення до дружби» пострадянських держав (Грузії, України, Молдови); давніми розбіжностями позицій США й союзників та Росії з питань ядерного роззброєння, ПРО, розміщення військових баз; впливом «палаючого» Близького Сходу та Північної Африки і, у зв'язку з цим, нелегальною міграцією з цих регіонів у держави ЦСЄ та ЄС, адже така тенденція практично завжди веде за собою низку негативних наслідків: притік екстремістських і терористичних елементів, радикалізація суспільства, торгівля людьми та наркотиками, зрештою, руйнація цивілізаційних цінностей; відсутність у держав (в особливості, тих, що географічно належать до ЦСЄ) можливостей самостійно впоратись із вищевказаними тенденціями²⁰⁰. Відповідно, в цих умовах актуальним видається вироблення нового своєрідного «кодексу поведінки»

198

Семенюк О. Нова архітектура європейської безпеки: тенденції, виклики, перспективи [Текст] / О. Семенюк // журн. «International Review». – 2009. – №3 (11). – С. 6.

199

Росія вийшла з Договору про звичайні збройні сили в Європі [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : <http://tyzhden.ua/News/131674> – Назва з екрану.

держав у регіоні²⁰¹, що відповідав би сучасним реаліям. Проте, постає питання чи можливо і чи справді необхідно створювати цей кодекс. В першу чергу це питання, безумовно, цікавить держави ЦСЄ, тобто ті, які ще раніше потрапили у «сіру зону безпеки» Європи (Україну, Молдову, Грузію), але поступово починають з неї виходити.

Необхідно зауважити, що існують різні погляди стосовно того, як сприймається роль Росії у просторі ЦСЄ світовою спільнотою і як її розуміють всередині самої РФ. Так, загальновизнано, що саме президент В. Путін є домінантною фігурою у сфері творення зовнішньої політики Росії сьогодні, при чому він же приймає остаточні рішення, пов'язані із цією сферою. Такий «авторитарний гібрид» державного управління, абсолютно нехарактерний для Європи (виняток – Білорусь), та його вплив на суспільну думку є цікавими для аналізу, проте головний висновок наступний: Путін насамперед працює на певне «збалансування» та об'єднання (різними методами) конкуруючих політичних груп навколо нього, щоб зберегти свою позицію. Крім того, він – типовий «продукт» світогляду російської еліти²⁰² і служить «рупором» її думок про «глибоке історичне коріння РФ», «її стратегічні позиції, політичні традиції» і тому подібне. Так, можливо його відхід із посади призведе до певних змін у методах чи стилі ведення політики РФ за кордоном, проте ніяк істотно не вплине на її «ядро».

200

Сунгуровський М. Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні російсько-українського конфлікту [Текст] / М. Сунгуровський // Режим доступу: URL : http://www.razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf – С. 6

201

Валеева Ю. Виклики європейській архітектурі безпеки: український контекст [Текст] / Ю. Валеева // Режим доступу: URL : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/vikliki-jevropeskii-arkhitekturi-bezpeki-ukrajinski/> – Назва з екрану.

202

Graham T. A Russia Problem, not a Putin Problem [Text] / Graham T. / Perspectives on peace and security // Mode of access : URL : <http://perspectives.carnegie.org/us-russia/a-russia-problem-not-a-putin-problem/> – Tittle from the screen.

Не складно знайти спільні риси між традиційним російським стратегічним мисленням (у загальних рисах) та реалістичною школою міжнародних відносин з її ключовими постулатами²⁰³: суверенні держави є центральними гравцями у міжнародних відносинах; суперництво та боротьба між державами неминучі; сила, особливо її «жорстке» визначення – ключовий параметр світової політики; мета зовнішньої політики – створення оптимального балансу для просування власних інтересів. Зважаючи на це, згідно з російськими уявленнями, у сучасному світі лише достатньо могутні та сильні держави мають необхідні засоби для реалізації власної незалежної політики; вищеназвані країни, власне, і визначають характер і структуру світоустрою. Своєрідне почуття самолюбства та гордості, викликане у населення та еліти держави подібними ідеями, тягне за собою думки щодо того, що Росія повинна зробити все можливе, аби підтримувати свій статус «великої держави». Головне завдання у цьому контексті – забезпечення безпеки РФ. Перший географічний простір, на їхню думку і у зв'язку з історичними аспектами, де необхідно про це «подбати», – регіон ЦСЄ.

Т. Грем, американський дослідник та директор Асоціації Г. Кіссінджера, у своїй статті «Проблема Росії, а не Путіна», виділяє деякі аспекти безпеки РФ²⁰⁴, що виступають важливими при аналізі співвідношення її національних інтересів та «вакууму сили» у ЦСЄ. По-перше, сучасна Росія бачить рівень своєї безпеки залежно від існуючих так званих «стратегічних прірв» (що є доволі широким визначенням і зазвичай поза її кордонами) на континенті. Для цього вона розширює свої зовнішні кордони, поки не зустрине опору в особі достатньо сильних та впливових держав. Протягом століть така форма «імплементатії національних інтересів» Росією успішно здійснювалась, а

203

Ibidem.

204

Graham T. A Russia Problem, not a Putin Problem [Text] / Graham T. / Perspectives on peace and security // Mode of access : URL : <http://perspectives.carnegie.org/us-russia/a-russia-problem-not-a-putin-problem/> – Tittle from the screen.

зоною її геополітичних інтересів (як «серця Євразії») було обрано не лише пострадянський простір, а й більшість територій колишньої Російської імперії (окрім Фінляндії та Польщі). По-друге, на думку правлячої еліти Росії, вибір, який стоїть перед країнами ЦСЄ, – не вибір між «пануванням» Росії та абсолютною незалежністю, а вибір сторони у боротьбі впливів між «великими державами», що практично є поверненням, на нашу думку, до правил ведення політики та практики побудови зовнішніх відносин часів Холодної війни.

Однією з тенденцій міжнародних відносин сьогодні є те, що так звана «глобальна могутність» зміщується із Заходу на Схід²⁰⁵. Саме таким чином і виникає «ваккум сили», який простягається вздовж периферії регіональних центрів сили. Країни Східної Європи у переважній більшості, безумовно, слабкі політичні одиниці. Більше того, вони не мають політичної волі для ефективної взаємної співпраці, відчувається також брак спільних цінностей та завдань (в тому числі і в економічному плані). З теоретичної точки зору, регіоналізація – один з найефективніших способів підтримання стабільності і розвитку у ЦСЄ, адже це допомогло б перетворитись їй з суто географічного регіону на геополітичну цілісність. Наразі він не є структурно однорідною одиницею, адже ціла низка внутрішніх проблем та постійне втручання сюди позарегіональних акторів цьому зовсім не сприяє²⁰⁶.

Безперечно при аналізі співвідношення таких понять як «простір ЦСЄ» та «національні інтереси РФ» варто врахувати й роль інших регіональних акторів. У загальних рисах їх представляє «Вишеградська четвірка» (далі – «V4»). Існуючі сьогодні внутрішні ворожнеча та протиріччя між країнами-членами організації та їх політичними курсами може запросто «зіграти на руку» стратегії РФ, що виражається в наступному: «Повністю контролювати ЦСЄ будь-якими

205

Riegl M. *Strategic and Geopolitical Issues in the Contemporary World* [Text] / M. Riegl, J. Landowsky // Cambridge Scholars Publishing. – 2013. – 352 p.

206

Riegl M. *Strategic and Geopolitical Issues in the Contemporary World* [Text] / M. Riegl, J. Landowsky // Cambridge Scholars Publishing. – 2013. – P. 36-37.

методами, при цьому виправдовуючи це збереженням «власного почуття безпеки» (значною мірою параноїдального) дорівнює втіленню в життя значної частини життєвоважливих національних інтересів.

Складний перехід у цих державах від авторитарних режимів та керованих економік до представницької демократії і капіталізму, що вдалось (принаймні номінально) здійснити, виступає символом успішної політичної та економічної трансформації. Тим не менш, роз'єднаність у «V4» має негативний вплив як на українсько-російський конфлікт, так і на панораму безпеки у ЦСЄ в цілому. «Українська криза» та агресивна політика РФ у регіоні заклали «тріщини» в структурній цілісності організації. Наприклад, «Реалполітік», яку веде сьогодні Угорщина, повне несприйняття та ідеологічна ворожість Польщі до РФ розмістили ці дві держави на двох протилежних кінцях політичного курсу по відношенню до Москви, а характерні для Чехії і Словаччини «коливання» у бік різних акторів не дозволяють реалізувати узгоджену політичну лінію стосовно «українського питання», яке наразі зайняло вищезгаданий «вакуум сили» у ЦСЄ.²⁰⁷ Це означає, що для РФ з'являється ще одна сприятлива обставина для «втамування» національних інтересів за рахунок порушення таких у держав регіону.

Узагальнюючи, варто сказати, що сам факт існування вакууму сили у ЦСЄ і боротьба між РФ та ЄС за його заповнення не може не впливати на сучасний стан Східної політики ЄС. Це зайвий раз засвідчує, що у ній починає набирати чіткіших обрисів безпекова складова. На думку визначного дослідника Холодної війни, професора Йельського університету Дж. Геддіса, безпосереднім «продуктом» Другої світової війни стала нова – Холодна. В свою чергу, дві речі – втрата «вагомості» на міжнародній арені «європейських сил» (держав, котрі раніше практично виступали на ній лідерами) та створення вакууму сили у ЦСЄ

207

de Liedekerke A. Political Cacophony in the East: Višegrad Fraying at the Seams[Text] / A. de Liedekerke / Yale Journal // Mode of access : URL : http://yalejournal.org/article_post/political-cacophony-in-the-east-visegrad-fraying-at-the-seams/ – Tittle from the screen.

– знаходяться у прямому зв'язку²⁰⁸. Застосовуючи ці слова до сьогодення, очевидним стає те, що активніше втручання ЄС у регіон ЦСЄ потрібно самій організації заради підтримання її авторитету та права на керування конфліктами на власних кордонах.

3.2. «Нова» зовнішньополітична стратегія РФ як виклик для Східної політики

Останні події на європейському політичному поприщі наводять на думку про те, що сучасна зовнішньополітична стратегія РФ зазнала низки змін та трансформацій протягом минулих 3-4 років, при чому в бік появи у ній активних та конкретних дії щодо повернення собі статусу «великої держави» будь-якими способами. Незважаючи на це, один із ключових лейтмотивів цієї стратегії – посилена увага до ЦСЄ і, у зв'язку з цим з цим, спроба контролю усієї вертикалі Східної політики, при цьому не будучи залученою до неї офіційно, – залишився діючим. Курс РФ стосовно України вразив світову спільноту і, водночас, засвідчив, що актор з дещо новими амбіціями, які, безумовно, перевищують регіональні та навіть субрегіональні, починає активну фазу кампанії, яка направлена на радикальну зміну політичної ситуації на континенті у свою користь. Першими кроками повинні стати заповнення «вакууму сили» у ЦСЄ, перенесення уваги європейських держав на інші «театри дій» (до прикладу, близькосхідний, внаслідок подій в Сирії), сприяння переведенню політики ЄС щодо одного з ключових сусідів (України) у формат самітів, вигідних для втілення в життя інтересів та запропонованих самою ж РФ рішень. Усе вищезазначене відобразилось як в діях держави на міжнародній арені, так і у внутрішніх документах РФ, прийнятих її державними органами.

208

Beyond the Cold War. Conversation with John Lewis Gaddis [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://globetrotter.berkeley.edu/conversations/Gaddis/gaddis-con1.html> – Title from the screen.

Для глибшого розуміння суті цієї «нової» стратегії Росії, яку було продемонстровано через початок війни з Україною, та яка в основі своїй залишилась традиційною (протистояння Західним державам та НАТО у різних виявах, обов'язкова присутність на Близькому Сході та підтримка вигідних для неї режимів, особлива увага до розвитку проекту «Євразійський Союз» та співробітництва з лояльними до РФ урядами Центральної Азії), але набрала ще більш виразних ознак «самоініційованого жорсткого лідерства» у процесі так званого «конфліктного менеджменту» у ЦСЄ, варто звернутись до витоків цієї стратегії та її сучасного ключового параметра – агресивності. Молдова та Грузія стали лише «першими дзвінками» зародження цієї політичної тактики, проте приклад України повною мірою показав весь масштаб прагнень Росії контролювати Східну Європу та таким чином бути «повною мірою задіяною» у міжнародні відносини регіону. Сучасна агресивна та експансіоністська за своїм характером зовнішньополітична стратегія Росії під керівництвом В. Путіна становить низку викликів та загроз для Східної політики ЄС та держав ЦСЄ загалом. Серед них «розмиття» інструментів Східної політики (як це практично вже сталось із «СП»), фінансові виклики для ЄС, загроза поширення у Європі сепаратистських, екстремістських, ксенофобських настроїв серед населення, штучне створення атмосфери ворожості та міжнаціональної ненависті у регіоні (до прикладу, між тою частиною населення, яка підтримує і тою, що засуджує дії Росії в Україні), перетворення Кримського півострова на нову «порохову бочку» Європи, шляхи налагоджування відносин із якою повинна буде шукати Східна політика ЄС та Україна, відвернення уваги лідерів Західної Європи та її союзників від ЦСЄ внаслідок нових військових акцій РФ за кордоном (втручання у сирійський конфлікт, постійні порушення повітряного простору низки держав її літаками). Проаналізуємо докладніше природу, суть та структуру дещо оновленої зовнішньополітичної стратегії РФ на сучасному етапі, звернувши увагу також на те, якими документами вона регламентується, та які чинники справляють на її розвиток вирішальне значення.

Корені «агресії» нинішньої зовнішньої політики Росії слід шукати у кількох речах. По-перше, на це значно впливає історичний чинник – ностальгія

значної кількості населення за «престижем» Радянського Союзу і тією атмосферою «великодержавності», що існувала в ньому і штучно підтримується в РФ за допомогою державної пропагандистської машини сьогодні. По-друге, на чому наголошує численна кількість сучасних політологів і з думками яких ми погоджуємось, слід обов'язково взяти до уваги і саму фігуру В. Путіна, який виступає ключовим полісумaker-ом у зовнішньополітичних питаннях держави на сучасному етапі. Ці дві речі нерозривно пов'язані. Наведемо витяг з промови Путіна, коли він був лише кандидатом на пост прем'єр-міністра в 1999 р.: «Росія була великою державою протягом століть, і залишається такою ж. Вона завжди мала і досі має законні зони інтересу за кордоном як на колишніх територіях Радянського Союзу, так і в інших регіонах. Ми не повинні втратити пильність у цьому відношенні і не можемо дозволити ігнорувати нашу думку»²⁰⁹. Цей уривок дає певне представлення про те, якої спрямованості зовнішня політика Росії повинна була набути з часом, а також дозволяє порівняти слова Путіна із тією картиною міжнародних відносин, яку ми бачимо сьогодні.

Американський політолог та журналіст М. Калб, який займається дослідженнями проблематики Росії у міжнародних відносинах, у своїй книзі «Imperial Gamble» зазначає, що витoki сучасної кризи у ЦСЄ пов'язані з історією цього регіону, а конкретно – зі спільним минулим насамперед таких держав як Україна та Росія. На думку дослідника, таке «переплетення історії» зробило акт територіального захоплення РФ частини України в 2014 р. якщо не неминучим і законним, то, принаймні, зрозумілим, що він підтверджує тезою «Неможливо втекти від історії»²¹⁰. Так, цей аспект, безумовно, насамперед

209

Sliwinski M. Political Russia's Aggressive Foreign Policy [Text] / M. Sliwinski / Law Street // Mode of access : URL : <http://lawstreetmedia.com/issues/world/russias-aggressive-foreign-policy/> – Tittle from the screen.

210

Treisman D. Searching for the roots of Russia's aggression [Text] / D. Treisman / The Washington Post // Mode of access : URL : https://www.washingtonpost.com/opinions/searching-for-the-roots-of-russias-aggression/2015/09/25/eede14a4-5713-11e5-b8c9-944725fcd3b9_story.html – Tittle from the screen.

корелюється із сучасними амбіціями Росії та її президента. Якщо перенести його у площину Східної політики, стає зрозуміло, що саме історія та її правильне розуміння є ключовим для успішного ведення ЄС контактів зі своїми «східними сусідами», а особливо Україною та Росією. В. Путіну вже вдалось успішно її використати як інструмент пропаганди у боротьбі за «менторство» над державами пострадянського простору на противагу ЄС та США.

Проте, звісно, складно, ґрунтуючись лише на історичному факторі та трактуванні його політичною верхівкою РФ зробити висновки стосовно того, чому удару по Україні та Східній політиці було завдано саме тоді, коли це сталося, і чому президент РФ не врахував, що наслідком цього стане лише більше зближення офіційних Києва та Брюсселю. Тому слід проаналізувати особистий вплив В. Путіна на ці події, увагу чому приділяє значна кількість західних дослідників. У своїй книзі «Putinism: Russia and Its Future With the West» впливовий американський історик польського походження В. Лакер пише, що характер мислення російського лідера можна зрозуміти, якщо звернутись до історії російської філософії. Щоб пояснити поточну політику Росії, потрібно осмислити ідеї тих філософів та полемістів, праці яких аналізували та часто цитували політики офіційного Кремля.

Так, Лакер виділяє двох із них: О. Дугіна, чи не найбільш активного в РФ прихильника та пропагандиста так званої «доктрини неоевразійства»²¹¹ та В. Ільїна, котрий був прихильником ідей слов'янофільства і «білого руху» в Росії. Тим не менше, складно зрозуміти, наскільки серйозно варто сприймати їх ідеї, про що Лакер пише наступне: більшість росіян «не шукають мотивації в ідеології: їхня філософія і амбіції – це, насамперед, амбіції і філософія членів споживацького суспільства»²¹². Дослідник С. Лі Майєрс звертає увагу також на

211

Самохин А. В. Исторический путь евразийства как идейно-политического течения [Текст] / А. В. Самохин // Альманах «Восток». – 2004. – № 3 (15).

212

Treisman D. Searching for the roots of Russia's aggression [Text] / D. Treisman / The Washington Post // Mode of access : URL : https://www.washingtonpost.com/opinions/searching-for-the-roots-of-russias-aggression/2015/09/25/eede14a4-5713-11e5-b8c9-944725fcd3b9_story.html – Tittle from the screen.

те, що у більшість критичних моментів для РФ, її історії та політики її очільник практично самостійно та одноособово приймав рішення²¹³, які, відповідно, не могли бути неупередженими, виваженими та обґрунтованими у таких випадках. Отже, це свідчить про те, що особисте бачення В. Путіним політичної обстановки у світі загалом та його регіонах грає чималу роль при виокремленні того, яким чином політика РФ сьогодні загрожує Східній.

Говорячи про роль індивіда – в нашому випадку В. Путіна – у формуванні зовнішньої політики, не можна не згадати про той нюанс, що для російського президента конфронтація із Західним світом (в особі США, насамперед) не завжди була пріоритетним завданням, і, тим більше, не завуальованою метою зовнішньої політики. Це пояснювалось значною мірою його існуючими раніше тісними особистими контактами з экс-президентом США Дж. Бушем Молодшим. Проте, так продовжувалось до того моменту, поки США не вийшли із Договору ПРО²¹⁴, що діяв спільно з РФ із 1972 р., і почали «глобальну кампанію проти поширення тероризму», що вилилась у вторгнення в Афганістан та Ірак. Очільник РФ сприйняв такі дії не лише як загрозу його баченню «поліцентричного світу», на якому він постійно наголошує, а й як особисту образу і нехтування особистими зв'язками з боку США.

Сучасні військові дії РФ на міжнародній арені, а особливо в бік України, можна було передбачити набагато раніше. Насправді, при правильному розумінні міжнародного середовища, оцінки в ньому фактичного місця Росії і того, на яке вона претендує, а, тим більше, врахування цього у Східній політиці, жодних здивованих реакцій виникати не повинно було б. Так, «ядром» зовнішньої політики РФ на сучасному етапі називають «агресивність», що ми

213

Ibidem.

214

U.S. Withdrawal From the ABM Treaty: President Bush's Remarks and U.S. Diplomatic Notes [Electronic resource] // Mode of access : URL : https://www.armscontrol.org/act/2002_01-02/docjanfeb02 – Tittle from the screen.

розглянемо докладніше пізніше, проте тут не береться до уваги ще один надважливий чинник – анексія Криму, війна на Сході України, нещодавнє рішення про ведення військ до Сирії – насамперед відчайдушні спроби верхівки держави зберегти свою владу. Якщо ціною цьому буде монополізація права на силу у ЦСЄ та її безкарне використання, порушення прав людини, жертви серед громадян різних держав і практичне нівелювання ролі ЄС у його Східній політиці – президент РФ на це без вагань погодиться. Не слід забувати, що у перші роки свого президентства В. Путін навіть не «вдавав» демократичного лідера²¹⁵, проте дав населенню те, що воно вважало потрібнішим на той час (і зараз) – стабільність економіки та вчасні соціальні виплати.

Вищезгадана формула управління дала збій внаслідок падіння цін на нафту і економічних санкцій, не кажучи вже про корупцію значних масштабів у державному секторі та інші чинники. Масове збідніння населення принесло за собою сумніви у правильних рішеннях очільника держави та його курсу. Для їх ліквідації В. Путін знайшов дієвий спосіб: незважаючи на спад в економіці та наявність прямої демократії «американського зразка», Росія відновить свої позиції в світі. Приводом для цього відновлення стала дещо розхитана політична ситуація в Україні внаслідок подій Євромайдану, а Крим – вдалою картою для того, щоб розіграти її у боротьбі за статус наддержави у сучасному світі. Вдало використаним шансом стала і Сирія – саме це питання може відвернути увагу США і Європи від тієї гуманітарної катастрофи, яку було штучно створено на Донбасі²¹⁶, і, вірогідно, допоможе зняти низку санкцій з РФ в обмін на спільну боротьбу з Ісламською Державою.

215

Applebaum A. Putin's power plays [Text] / A. Applebaum / The Washington Post // Mode of access : URL : https://www.washingtonpost.com/opinions/what-putin-will-do-to-stay-in-power/2015/09/27/12a964b0-63b7-11e5-8e9e-dce8a2a2a679_story.html – Tittle from the screen.

216

Ibidem.

Сьогодні досить часто у закордонних ЗМІ вживається термін «доктрина Путіна», появу якої пов'язують ще із 2008 р.²¹⁷. Під нею зазвичай розуміють комплексну стратегію, спрямовану на те, щоб стримувати прагнення Заходу до створення системи ПРО у Європі, здійснювати «силову дипломатію» в питаннях постачання енергоносіїв, вбити клин між інтересами країн-членів НАТО, а також задіяти радянський метод використання угод про контроль та скорочення озброєнь на благо національних інтересів Росії. На сучасному етапі до доктрини додано активну силову компоненту під приводом відновлення «історичної справедливості» в рамках кордонів на материк. Доктрина на сьогодні модернізована деякими новими рисами, зокрема активним використанням інструменту православної церкви як основної підтримки та легітимізатора імперських політичних методів держави щодо зовнішньої політики.

Продовжуючи думку про основні ознаки «нової» (підлаштованої під сучасні реалії старої) зовнішньополітичної стратегії РФ, варто зауважити, що її діючий базис було сформовано «на уламках СРСР» у 1990-х рр. Вона й досі спирається на три геостратегічних імперативи²¹⁸:

1. Росія повинна залишатися ядерною наддержавою;
2. Вона є геополітичною силою у всіх аспектах міжнародних відносин.

Задля підтримання цього статусу офіційна Москва намагається підтримувати колишніх сателітів СРСР у різних регіонах світу, а також використовувати Раду Безпеки ООН для послаблення або блокування ініціатив США (а на сучасному етапі і України). При чому частота використання такого механізму значно

217

Putin's doctrine in action [Electronic resource] // Mode of access : URL : https://www.weeklystandard.com/blogs/putin-doctrine-action_1036791.html – Tittle from the screen.

218

Aron L. The Putin Doctrine [Text] / L. Aron / Foreign Affairs // Mode of access : URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2013-03-08/putin-doctrine> – Tittle from the screen.

виросла. У 1990-х рр. Росія застосувала право вето в Раді Безпеки лише двічі, а у період між 2000 р. і 2012 р. – вісім разів²¹⁹.

3. РФ виступає гегемоном – політичним, військовим та економічним – у своєму регіоні (звертаємо увагу, що термін «свій регіон» доволі своєрідно трактується політичною верхівкою Росії).

Відразу після свого обрання на пост президента у 2000 р. Путін запевнив, що на порядку денному зовнішньої політики РФ стане відновлення економічних, політичних і геостратегічних активів, втрачених СРСР після його розпаду. Таку ціль було вписано практично в усі документи, які приймалися стосовно зовнішньої політики у незалежній Росії, проте іншими словами. Як це відобразилось на Східній політиці? Насамперед, регіон ЦСЄ (в офіційних документах РФ він завжди називається «простір СНД») було чітко вписано в орбіту геополітичних інтересів вже незалежної Росії, які, відповідно, перетнулися із інтересами ЄС. «Доктрина Путіна» на сьогоднішньому етапі будується на кількох простих механізмах: по-перше, внутрішнє керівництво нею здійснює режим, який має контроль над національною політикою, судовою системою, більшістю ЗМІ. По-друге, у закордонній та безпековій політиках доктрина означає переосмислення «геостратегічної тріади» (вказано вище) Росії щодо сучасних умов, що робить її впровадження та застосування значно жорсткішим, ніж на початку затвердження.

Такий аспект у «доктрині Путіна» як прагнення до регіональної гегемонії часто порівнюють із процесом «фінляндизації»²²⁰ (40-80-ті рр.), що наразі застосовується до пострадянських держав. При успішному втіленні цієї концепції, Москва «дозволить» своїм сусідам обирати свої власні внутрішні політичні та економічні системи, проте збереже контроль над їх

219

Ibidem.

220

Фінляндизація – процес контролю Радянського Союзу зовнішньої політики Фінляндії під час Холодної війни.

зовнішньополітичною орієнтацією²²¹. Безумовно, діюча стратегія РФ в контексті міжнародних відносин кидає виклик Східній політиці. Постають питання про те, чи зможуть стимули і дії ЄС утримувати держави ЦСЄ у проєвропейській орбіті, чи принесе «СП» більше політичних дивідендів, аніж на нього було витрачено ресурсів, чи буде, врешті-решт, Східна політика тим інструментом, який допоможе Євросоюзу врегулювати відносини із сусідами і консолідуватись перед новими викликами, а чи потрапить до списку змарнованих та безрезультатних ініціатив.

В контексті російської агресії на територію України розпочалась досить широка дискусія стосовно того, яка сторона (включаючи усіх зацікавлених акторів) несе найбільшу відповідальність на виникнення наймасштабнішої з часів Холодної війни кризи військового характеру у Європі. На думку американського політолога Дж. Мершаймера, саме Сполучені Штати та їхні європейські союзники – сторони, відповідальні за «українську кризу»²²². Наріжним каменем цієї проблеми вчений бачить процес розширення НАТО, що є центральним елементом ширшої стратегії, спрямованої на переміщення України з «російської орбіти інтересів» на процес інтеграції із Заходом. Він наголошує також на тому факті, що наслідок планового проведення Заходом політики на підтримку України ще з часів Помаранчевої Революції – підкріплення російського «несхвалення» реальними діями – не складно було передбачити. На нашу думку, все ж не раціонально винуватити лише одну із сторін у тій ситуації, що склалась сьогодні. Російсько-український конфлікт – не «програш Заходу», а, швидше, програш неправильно і непослідовно

221

Aron L. The Putin Doctrine [Text] / L. Aron / Foreign Affairs // Mode of access : URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2013-03-08/putin-doctrine> – Tittle from the screen.

222

Mearsheimer J. Why the Ukraine Crisis Is West's Fault [Text] / J. Mearsheimer / Foreign Affairs // Mode of access : URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault> – Tittle from the screen.

спланованої Східної політики, крах якої почався ще до активного втручання в неї Росії.

Зовнішня політика В. Путіна завжди базувалась на постулаті повернення Росії на чільне місце у вирішенні справ світового рівня. Зсередини держави вона доповнювалась курсом на « відновлення стабільності» і недопущення тих процесів, які погіршували становище Росії та трактувались ним як «революції». Існування цих двох основних цілей та прагнення до їх реалізації було доведено сучасними подіями. Відтоді російським президентом досить прагматично було використано всі надані історією нагоди для втілення в життя своєї доктрини. Так, першою такою нагодою став не вирішений за часів Єльцина чеченський конфлікт, який певною мірою став символом краху потужності РФ у військовому плані²²³; В. Путін обернув перемогу в цій війні на користь підвищення власного авторитету серед пересічних росіян та створення серед них же міфу про «велич і непереможність Російської держави» перед будь-якими загрозами ззовні та зсередини. Коли Єльцин пішов у відставку, а Путіна було призначено виконуючим обов'язки президента, його рейтинг серед громадян був вище 70%²²⁴ і до сьогодні суттєво не опускався нижче (див. Додаток А).

Проаналізувавши особистий вплив В. Путіна на сучасну політичну стратегію РФ за кордоном і окресливши деякі основні ризики для Східної політики ЄС у зв'язку з цим, доцільно буде тепер звернутись до джерельної бази зовнішньої політики. Піддамо аналізу такі документи як Стратегія національної безпеки, яка є чинною з 2009 р. до 2020 р., Концепція зовнішньої політики РФ від 12 лютого 2013 р. та Військова доктрина Росії, затверджена 25 грудня 2014 р. Відразу зауважимо, що лише останній документ було

223

Vladimir Putin: The Rebuilding of "Soviet" Russia [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://www.bbc.com/news/magazine-26769481> – Tittle from the screen.

224

Vladimir Putin: The Rebuilding of "Soviet" Russia [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://www.bbc.com/news/magazine-26769481> – Tittle from the screen.

прийнято вже після початку подій Євромайдану, що важливо враховувати при аналізі. Проте, при детальнішому ознайомленні із документами, складається враження, що можливість та вірогідний розвиток сучасного сценарію на теренах Європи (особливо у відносинах з Україною) прописано у всіх них.

Якщо говорити про Стратегію національної безпеки РФ, то в ній потрібно відразу виокремити наступне:

- ще у ст. 1 наводиться думка про те, що наразі в РФ «...відроджуються споконвічно російські ідеали, духовність, гідне ставлення до історичної пам'яті»²²⁵, що апоріє є абсурдним для того, аби мати місце в документах подібного роду. Все ж це дає нам деяке уявлення про те, на що націлений пропагандистський апарат держави сьогодні, що є основним для згуртування населення за чи проти певних подій та маніпуляції громадською свідомістю. Саме словосполучення «гідне ставлення до історичної пам'яті» говорить про те, що РФ планує переглянути своє;

- однією із цілей національної безпеки зазначається «формування сприятливих умов для сталого розвитку Росії на довгострокову перспективу ... за рахунок забезпечення стратегічної стабільності, в тому числі шляхом ... створення умов рівної безпеки для всіх»²²⁶. У ст. 92 бачимо наступне: «Росія буде сприяти залученню інших держав, насамперед тих, що володіють ядерною зброєю, а також зацікавлених у спільних діях щодо підтримання загальної безпеки, у процес забезпечення стратегічної стабільності»²²⁷. Словосполучення «стратегічна стабільність» зустрічається в тексті значну кількість разів, проте

225

Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.

226

Там само.

227

Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.

відразу ж виникають питання: «Що являє собою це поняття?», «Яким чином вона (стабільність) утворюється та які її компоненти?», «Як підтримується і ким?», та головне: «Для чого потрібні дії щодо її створення?». У тексті немає відповідей на жодне з цих питань. Відповідно, можна вивести припущення, що «стратегічна стабільність» дорівнює та досягається завдяки паритету в озброєннях різних видів, в тому числі ядерних, із США та їх союзниками. Таке трактування вступає в дисонанс із існуючими у Стратегії закликами щодо прагнення до «світу без ядерної зброї». Така побудова документу (а подібних прикладів протиріч в ньому достатньо) сама по собі виглядає абсурдною.

- «Росія вважає, що підтриманню стратегічної стабільності і рівноправному стратегічному партнерству може сприяти присутність у конфліктних регіонах контингентів Збройних Сил Російської Федерації на основі норм міжнародного права з метою вирішення політичних, економічних і інших завдань невійськовими методами»²²⁸. Дана цитата, присутня у документі, ніяк не корелюється з існуючими в ньому ж посилами до вирішення усіх світових суперечок та конфліктів лише через діяльність та мандат ООН. Окрім цього, для подібних операцій існують спеціальні миротворчі контингенти, лише у складі яких можуть діяти російські військовослужбовці.

- в Стратегії говориться про те, що «...в умовах конкурентної боротьби за ресурси не виключені вирішення виникаючих проблем із застосуванням військової сили – може бути порушений сформований баланс сил поблизу кордонів Російської Федерації і кордонів її союзників...негативний вплив на стан військової безпеки Російської Федерації та її союзників ускладнюється ... також діями, спрямованими на порушення стійкості систем державного і військового управління»²²⁹. Це – прямі натяки на можливість втручання РФ на

228

Там само.

229

Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.

ту територію, де «державну систему» буде змінено і таким чином «порушено баланс сил», що нескладно інтерпретувати на українсько-російський конфлікт.

- загалом Стратегія свідчить про те, що нова прагматична політика Росії разом із використанням існуючих ресурсів розширила можливості РФ для зміцнення її впливу на світовій арені, до чого послідовно прагне, при цьому використовуючи проти супротивників всі аспекти сучасності, які було віднесено до категорії загроз нацбезпеці у документі.

Щодо Концепції зовнішньої політики РФ, то в ній також варто зупинитись на низці моментів, важливих при аналізі тих викликів, які представляє сьогодення політика Кремля інтересам та цілям Східної політики:

- по-перше, у документі одними із цілей зовнішньої політики РФ цілеспрямовано проголошуються «всебічний захист прав і законних інтересів російських громадян, що проживають за кордоном, відстоювання в різних міжнародних форматах російських підходів по темі захисту прав людини; формування відносин добросусідства з суміжними державами, сприяння усуненню наявних і запобіганню виникнення нових вогнищ напруженості і конфліктів в прилеглих до Російської Федерації регіонах»²³⁰. «Російські підходи» стосовно захисту прав людини – доволі нечітке юридично поняття. Проте, практично – широковідоме: справи Навального, Магнітського, Немцова, а віднедавна – Савченко, постійні звинувачення в адресу Новодворської – яскраві їх приклади. Стосовно ж запобігань виникненню вогнищ конфліктів поблизу РФ – висновки більш, ніж очевидні. Якщо, до прикладу, проаналізувати думки вчених стосовно розбіжностей між діючою та попередньою Концепціями, то не можна не відзначити того факту, що в Концепції-2008 метою зовнішньої політики РФ не називалося відстоювання російських підходів по темі захисту прав людини²³¹, що є примітним фактом.

230

Концепция внешней политики Российской Федерации [Текст] // Режим доступа: URL : <http://archive.mid.ru/bdopmp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument>.

- у Розділі IV «Регіональні пріоритети» в тексті Концепції зазначається, що «Росія вважає пріоритетним завданням формування Євразійського економічного союзу, покликаного...максимально задіяти взаємовигідні господарські зв'язки на просторі СНД ...стати моделлю об'єднання країн Співдружності, визначальною для їх майбутнього...»²³². Це – приклад офіційного оформлення тактики нав'язування політичного вибору та курсу низці держав від імені іншої, що, безумовно, пагубно і для Східної політики, адже нівелює саму її суть – підготовку до вступу до ЄС країн-сусідів. Україна в документі значиться пріоритетним партнером РФ в СНД, при цьому робиться наголос на необхідності сприяти її підключенню до поглиблення інтеграційних процесів, що ще раз підтверджує вищезазначену тезу.

Аналізуючи Військову доктрину РФ, сфокусуємось на наступних тезах:

- ст. 11 наголошує на тенденції «посилення військових небезпек і воєнних загроз в інформаційному просторі...Російської Федерації»²³³. До основних зовнішніх військових небезпек насамперед традиційно відносять «нарощування силового потенціалу НАТО і наділення його глобальними функціями... наближення військової інфраструктури країн-членів НАТО до кордонів Російської Федерації, в тому числі шляхом подальшого розширення блоку»²³⁴.

231

О концепции внешней политики России [Электронный ресурс] // Режим доступа : URL: <http://www.warandpeace.ru/ru/commentaries/view/80037/> – Название с экрана.

232

Концепция внешней политики Российской Федерации [Текст] // Режим доступа: URL : <http://archive.mid.ru/bdo mp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument>.

233

Военная доктрина Российской Федерации [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.scrf.gov.ru/documents/18/129.html>.

234

Там само.

- окрім цього, як загроза розцінюється «дестабілізація ладу в окремих державах і регіонах і підлив глобальної та регіональної стабільності;... наявність (виникнення) вогнищ і ескалація збройних конфліктів на територіях держав, суміжних з Російською Федерацією та її союзниками;... наявність територіальних суперечностей, зростання сепаратизму та екстремізму в окремих регіонах світу»²³⁵, в чому нескладно прослідкувати «тінь» української Революції Гідності;

- «...встановлення в державах, суміжних з Російською Федерацією, режимів, у тому числі в результаті повалення легітимних органів державної влади, політика яких загрожує інтересам Російської Федерації»²³⁶ у Доктрині також прописується як загроза РФ і практично слово в слово відтворює події, що відбулись в Україні внаслідок усунення від влади В. Януковича.

Керуючись всіма проаналізованими вище документами, представленими у широкому доступі, досить просто було як для політологів-міжнародників, так і для державних діячів, передбачити, якими будуть найближчі дії РФ стосовно України після подій Євромайдану. Нескладним видається і представлення міні-прогнозу щодо майбутнього Східної політики в таких умовах: вона приречена на провал, якщо цьому передує провал України як самостійної та демократичної держави. До цього може призвести продовження утримання режиму «контрольованої нестабільності» на її теренах зусиллями РФ²³⁷.

Отже, наразі відчувається значний вплив російського фактору на Східну політику ЄС, який вже неможливо ігнорувати. Тому у дослідженні виділено

235

Там само.

236

Военная доктрина Российской Федерации [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.scrf.gov.ru/documents/18/129.html>.

237

Putin's deceptive pause: What are Russia's next steps in Ukraine? [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/09/01-russia-ukraine-next-steps-kalb> – Tittle from the screen.

таке значне місце обґрунтуванню важливості оцінки дій, мотивів, інструментів та методів діяльності РФ у регіоні. Утворення нового замороженого конфлікту на кордонах організації – пряма загроза для всіх-держав-членів. У цьому підрозділі роботи було проаналізовано основні документи, що визначають стратегію і тактику РФ на міжнародній арені, та з'ясовано, що в них містяться прямі вказівки на втручання Росії (в тому числі і військовими методами) в простір геополітичних інтересів ЄС. Наголосимо ще раз на тому факті, що Росія за президентства В. Путіна стає все більш експансіоністським державним гравцем. Анексія Криму, іменування східних регіонів України «народними республіками» (прямий зв'язок з радянським минулим), часте використання «царської» термінології, відродження радянської символіки та міфології, спонсорство тероризму і сепаратизму в Україні, організація заморожених конфліктів у Молдові, Грузії, Вірменії та Азербайджані, форсоване створення Євразійського союзу, агресивне використання Газпрому в якості політичного інструменту – прямі приклади загроз усій системі Східної політики, починаючи з її головного «фаворита» – України.

3.3. Німецько-російські відносини як одна з ключових складових сучасної СЗБП ЄС у східному напрямку

Незважаючи на те, що «російський фактор» у Східній політиці ЄС не включено до теми магістерської роботи, все ж видається необхідним виділити йому належне місце в контексті висвітлення німецької, української та польської ролей у процесі дослідження даного вектору діяльності ЄС. Так, до прикладу німецько-російські відносини є одним із кількох наріжних каменів, що складають сучасну характеристику Східної політики, впливають на її особливості та формують напрямки. У цьому підрозділі не вдаватимемось до детальної хронологізації двосторонніх контактів між державами та періодизації їх відносин, а радше зосередимось на ключових аспектах, що обумовлюють ставлення сторін одна до одної у цьому тандемі та спробуємо крізь цю призму

побачити як від нього залежить Східна політика загалом. Для початку коротко окреслимо історичне тло.

Варто пам'ятати, що в силу історичних обставин відносини між РФ, країною-наступницею СРСР, і ФРН після її об'єднання встановились доволі тісні і прагматичні. Зближення двох держав досягло такого масштабу, що на міжнародній арені, насамперед у ЄС, Німеччина з початку 90-х років починає грати роль свого роду «адвоката Росії»²³⁸. У той час як Німеччина, надаючи великого значення розвитку російської промисловості, воліла бачити РФ як постачальника енергоносіїв, для Росії відносини з німецьким урядом були важливі насамперед з точки зору технологічного розвитку новоствореної країни. З цією ж метою Берлін акцентував увагу на питаннях модернізації Росії, які особливо мусувались в період президентства Д. Медведєва. Відомо, що саме християнські демократи і соціал-демократи, перебуваючи при владі з 2005 по 2009 роки, надавали особливого значення відносинам з Росією. Тут варто згадати, що саме Ф.-В. Штайнмайєр довгий час займав близьку до Москви позицію і, зокрема, в ході свого виступу в Єкатеринбурзі в 2008 р. висловив ідею «партнерства заради модернізації». У цьому ж році А. Меркель виступила в Санкт-Петербурзі з промовою про «партнерство заради інновацій»²³⁹. Залишається провести паралелі між цими проектами і анонсованим у тому ж році «СП», щоб зрозуміти, якого підходу у Східній політиці офіційно дотримувалась Німеччина буквально 5-7 років тому. Можливо, ФРН не мала жодних прихованих цілей, пропонуючи таку ініціативу, проте це наклало не надто позитивний відбиток на іміджі «СП» на міжнародному рівні.

238

Йылдырым Х. Российско-германские отношения: взлеты и падения на линии Москва-Берлин [Текст] / Х. Йылдырым / Ugsam // Режим доступа: URL : <http://inosmi.ru/russia/20140319/218721640.html> – Название с экрана.

239

Йылдырым Х. Российско-германские отношения: взлеты и падения на линии Москва-Берлин [Текст] / Х. Йылдырым / Ugsam // Режим доступа: URL : <http://inosmi.ru/russia/20140319/218721640.html> – Название с экрана.

У нову епоху німецько-російські відносини вступили після приходу до влади в результаті виборів 2009 р. уряду християнських демократів і лібералів, які, як і попередники, дотримувались риторики «стратегічного партнерства» з Росією, яке розглядає відносини з Москвою як важливий елемент у регіональній і глобальній системах безпеки. Однак, пізніше відбувається (зокрема, у німецькій пресі) певна негативізація уявлень про РФ на основі того, що московське керівництво використовує енергетичні ресурси як політичну зброю. Повернення Путіна до влади у 2012 р. стало ще одним фактором, що підштовхнув Берлін до досить прагматичного і реалістичного підходу в політиці по відношенню до Росії. А. Меркель спочатку скептично поставилася до режиму В. Путіна, мотивуючи це його антидемократичним характером, ігноруванням прав людини і відходом від так званої модернізації. Це зумовило й те, що РФ втратила в Європі «адвоката» в особі Німеччини.

Відповідно, «українська проблема» стала тим каталізатором, який остаточно переважив терези німецької політики на сторону підходу «холодних розрахунків» з РФ. На нашу думку, незважаючи на ті тертя в інтересах, що існують між двома країнами в низці сфер на міжнародній арені, альянс «Берлін-Москва» залишається доволі тісним і цьому можна дати одне чітке пояснення: той самий прагматизм диктує Німеччині, що у короткостроковій перспективі (це не означає, що війна в Україні скінчиться чи РФ виконає всі умови ЄС щодо нормалізації відносин з ним) з Росією доведеться домовлятися про нову співпрацю. Спільні «точки дотику» Німеччині потрібні, незважаючи на те, що наразі саме вона менш залежна від Росії, а не навпаки. Така ситуація може з часом змінитись, при чому не на користь ФРН.

На думку американського дослідника С. Хілла, зовнішня політика канцлера А. Меркель, що базувалась на процесі «залучення» Росії в усі міжнародні питання і підтримці тісних особистих контактів з президентом останньої, потерпіла крах²⁴⁰. Проте, вочевидь німецький уряд розцінив такий

240

Hill S. Why Merkel's Foreign Policy for Eastern Europe is Failing [Text] / S. Hill / Social Europe // Mode of access: URL : <http://www.socialeurope.eu/2014/09/merkels-foreign-policy-eastern-europe-failing/> – Tittle from the screen.

розвиток подій як ознаку правильності обраного курсу. Зовнішня економічна політика А. Меркель, що концентрується навколо стратегії тісної взаємодії з Росією як засобу для встановлення загальних зобов'язань та гарантій, не дає результатів. Це ж саме, до речі, було продемонстровано і її попередником на посту – соціал-демократом Г. Шредером, який був відомим прихильником підходу «російської першості» у зовнішньополітичній концепції Німеччини, а згодом став главою ради акціонерів «Nord Stream AG». Сьогодні ж практично всі політичні партії ФРН різного напрямку погоджуються з тезою про те, що за умови існування більш тісних економічних зв'язків з РФ можна сформувати нові ціннісно орієнтовані політичні відносини. Під питанням залишається те, які саме спільні цінності здатні сьогодні утримувати альянс двох країн.

Спочатку ознаки краху ціннісно орієнтованої політики щодо РФ було продемонстровано у 2008 р. (вторгнення у Грузію), а потім знову в 2006 і 2009 роках, коли Росія, маніпулюючи експортом енергетичних ресурсів, практично шантажувала Україну і Східну Європу²⁴¹. Керівництво ФРН проігнорувало ці попередження. Критично ж стосовно таких дій РФ вже тоді висловився ек-міністр закордонних справ країни Й. Фішер: «Починаючи з першого терміну на посаді президента Росії, стратегічна мета Путіна полягала в тому, щоб відновити статус Росії як світової держави ... м'який підхід до неї буде ж лише підбадьорювати Кремль»²⁴². Для Німеччини та Європи Україна залишалась на бекграунді світових подій аж до Майдану. Зокрема, тому керівництво ФРН не могло оцінити того, на що РФ піде, щоб зберегти Україну в орбіту власних зовнішньополітичних інтересів. Тим більше, канцлер Німеччини не була готова відразу «пожертвувати» тісними німецько-російськими відносинами.

241

Ibidem.

242

Putin's Reality Check for Europe [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.project-syndicate.org/commentary/joschka-fischer-argues-that-the-eu-is-now-in-a-fundamental-strategic-struggle-with-russia> – Title from the screen.

Якщо говорити про конкретні цифри, то до початку дії санкцій РФ була лише одинадцятим за величиною експортним ринком для Німеччини; сума ж експорту сягала близько 50 млрд дол. на 2013 р. (близько половини того, що Німеччина експортує до Великобританії)²⁴³. У 2014 німецький експорт до РФ впав на цілих 18%, зупинившись на позначці в 32,2 млрд дол.²⁴⁴ При чому у 2015 р. він знизився ще на 34% лише протягом перших п'яти місяців року у зв'язку з накладеними на Москву санкціями. Якщо ж ця тенденція збережеться, то експорт до РФ може впасти приблизно на третину – до 20 млрд євро цього року, як зазначає Німецький комітет з питань економічних відносин зі Східною Європою²⁴⁵. Німеччина посідає сьоме у списку імпортерів із РФ товарів і послуг. Таким чином, зрозуміло, що РФ – не найголовніший торговий партнер Німеччини, проте все ж суттєвий для економіки, що рівноцінно і навпаки. Не варто забувати, що ФРН і досі отримує близько третини своєї нафти і газу з РФ.

Відносини між державами наразі далекі від ідеалу, проте офіційний Кремль все ж сподівається на відродження повноцінного російсько-німецького діалогу, використовуючи всі наявні засоби. Саме таким інструментом став «нормандський» формат переговорів по Україні, початих у 2014 р. і не без ініціативи Москви вступити таким чином в прямий діалог з Німеччиною і Францією, уникаючи участі Сполучених Штатів. Насправді ж цю амбіцію не було задоволено повністю, адже німецьке керівництво досить тісно співпрацювало з Вашингтоном під час кожного раунду переговорів. Російська ж сторона не упустила нагоди висловитись, користуючись власними абсурдними

243

Germany and Russia's contradictory relationship [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.bbc.com/news/business-28423733> – Tittle from the screen.

244

German exports to Russia takes a tumble [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.dw.com/en/german-exports-to-russia-take-a-tumble/a-18464606> – Tittle from the screen.

245

German export to Russia slide 34 percent due to sanctions [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-germany-trade-idUSL5N1034FG20150723> – Tittle from the screen.

конспіраційними теоріями про те, що США вдало використовували німецьку дипломатію в якості каналу для передачі своїх інтересів у переговорах з Росією²⁴⁶.

Г.-Й. Шпангер, дослідник із Фонду Гессе з досліджень миру та конфліктів висловлює тезу про те, що насправді Німеччина довгий час була привілейованим «...контактом Росії в НАТО і ЄС»²⁴⁷. Проте, слід визнати, що це не було безкорисливо з боку ФРН: політичні контакти за вигідні умови енергетичної співпраці – достатньо справедливий обмін з точки зору прагматики «реалполітік». «Тепер же, з початком повторної активізації Холодної війни...», на думку дослідника, існує необхідність «... збереження солідарності всередині альянсу, а не особливого ставлення». «Міністр закордонних справ Німеччини витрачає багато зусиль, підтримуючи ввічливий тон...для збереження каналів зв'язку і мостів для порозуміння... Це все, що залишилося від німецьких особливих відносин», – додає Шпангер²⁴⁸.

Про те, що німецько-російські відносини змінились невідворотно свідчить і той факт, що А. Меркель зовсім не коливалась у питанні впровадження і підтримки економічних санкцій проти РФ. Так, саме завдяки жорсткій «руці» Німеччини санкції тримаються досі і були накладені на агресора так швидко. Водночас еволюція суспільної думки у ФРН щодо Росії і досі не призвела до ліквідації двох ключових тез, що характеризують німецький підхід як до можливого вирішення російсько-української війни, так і до відносин між двома державами на сьогодні. По-перше, Німеччина підтримує

246

Russia-German relations: A renewed dialogue? [Electronic resource] // Mode of access : URL : <http://www.russia-direct.org/opinion/russian-german-relations-renewed-dialogue> – Tittle from the screen.

247

Serious tensions in German-Russia relations [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.dw.com/en/serious-tensions-in-german-russian-relations/a-17601809> – Tittle from the screen.

248

Ibidem.

концепцію «стратегічного очікування» по відношенню до російської агресії (і ця політика вже дала свої невітні результати – російська армія на кордоні держави, що безпосередньо межує з територією ЄС). По-друге, ФРН і досі переконана, що Європа у будь-якому разі повинна співпрацювати з Російською Федерацією у сфері побудови безпеки на субконтиненті²⁴⁹. Виключення ж Росії із цієї сфери просто не розглядається як варіант.

Таким чином, в найближчому майбутньому не слід очікувати як якихось радикальних змін у зовнішній політиці Німеччини, так і зникнення із порядку денного німецько-російських відносин цих двох постулатів. Це, відповідно, ставить питання і про банальну ефективність нинішніх дій Берліна по врегулюванню найбільшої кризи Східної політики всіх часів, і про здатність Німеччини вести переговори зі своїм «стратегічним партнером», домагаючись в них реальних політичних рішень на користь інтересів зовнішньої політики ЄС; а це, безумовно, не обмежується лише припиненням вогню між Україною та РФ.

Польські дослідники А. Квятковська-Друждж та К. Фримарк вважають, що наразі німецька роль у вирішенні російсько-українського конфлікту звелась до виконання гуманітарної місії, ціллю якої є суто зменшення числа жертв на Донбасі²⁵⁰, проте вона позбавлена реального політичного наповнення, а, отже, під питанням залишається те, чим ще (суверенітетом?) Україна повинна буде заплатити за успіх цієї місії. Відтак, під сумнів тепер підпадає політична роль Німеччини як країни-лідера у процесі творення Східної політики, а, отже, це хороший шанс для Варшави претендувати на цю роль, тим більше маючи оновлену політичну еліту.

249

Kwiatkowska-Drożdż A., Frymark K. A Russia Problem, not a Putin Problem [Text] / A. Kwiatkowska-Drożdż, K. Frymark / Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia // Mode of access: URL : <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-02-18/germany-russian-ukrainian-conflict-a-political-or-a> – Tittle from the screen.

250

Ibidem.

Поширеною у німецьких політичних колах є гіпотеза про необхідність застосування так званої «подвійної стратегії» у відносинах з РФ – «conagement»²⁵¹, що походить від двох політичних термінів: стримування («containment») та залучення («engagement»). Ця теза стала підставою для просування різних проектів про співпрацю з Росією (пропозиція переглянути «Партнерство заради модернізації»; ідеї підписання Угоди про вільну торгівлю між ЄС та Євразійським Союзом та інше)²⁵². При чому, ініціаторами виступали не лише традиційно соціал-демократи Німеччини, а й ХДС/ХСС. Незважаючи на це, під час саміту НАТО в Ньюпорті 4-5 вересня 2014 р. ФРН схвалила концепцію зміцнення східного флангу НАТО, взявши участь в активізації діяльності Альянсу в Прибалтиці, Польщі та Румунії. Таким чином подвійна стратегія вже діє у німецько-російських відносинах.

Нещодавнім тестом на міцність партнерських взаємин двох держав стало ухвалення німецьким парламентом участі держави у кампанії з нанесення авіаударів по Сирії²⁵³. Це поставило німецькі інтереси у стратегічно важливому регіоні на одну лінію з російськими. Безумовно, тут важливу роль зіграє те, яка із сторін здобуде більше авторитету за час проведення операції та покаже себе як ефективний свого роду «конфліктний менеджер»; цей авторитет буде потрібен для подальшого ведення переговорів по Україні, які, швидше за все, завершаться окресленням майбутнього формату Східної політики ЄС.

На думку німецького політолога Х. Адомайта, відносини між Росією і Німеччиною погіршилися в 2014 р., а відтоді так і залишилися напруженими.

251

Ibidem.

252

Kwiatkowska-Drożdż A. Russia Problem, not a Putin Problem [Text] / A. Kwiatkowska-Drożdż, K. Frymark / Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia // Mode of access: URL : <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-02-18/germany-russian-ukrainian-conflict-a-political-or-a> – Title from the screen.

253

Can Russia and Germany repair relations? [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://aa.com.tr/en/politics/can-russia-and-germany-repair-relations/490694> – Title from the screen.

Питання полягає лише в тому, тимчасовою чи постійною є така зміна. «Німеччина завжди мала особливі відносини з Росією, і вся Європа виграла від цього. Невже все це змінилось?», – ставить він риторичне питання²⁵⁴. Всупереч цій тезі, наприклад, варто згадати, що німецький віце-канцлер З. Габріель у грудні цього року закликав «...покласти край Льодовиковому періоду у відносинах з Росією», адже, на його думку, «...в довгостроковій перспективі немає сенсу просити Путіна вирішити геополітичні проблеми, подібні до сирійської, і при цьому утримувати РФ від участі в G8»²⁵⁵.

Щодо впливу внутрішнього чинника на німецько-російські відносини, то він, звичайно, суттєвий. За даними одного із щорічних соціопитувань у ФРН, більшість німців – 67% – підтримує санкції проти РФ²⁵⁶, що свідчить про готовність населення підтримати державну політику в період загострення відносин із її колишнім стратегічним партнером. Незважаючи на це, важливим фактором, що впливає на політику ФРН щодо РФ у побудові двосторонніх відносин, є її залежність від енергоносіїв останньої: у 2014 р. частка постачання газу з РФ становила 36%, сирої нафти — 30%, а вугілля — 23%²⁵⁷. Що ж до РФ, то для неї Німеччина є одним з головних торговельних партнерів у світі: ФРН займає друге місце (після Китаю) по обсягу товарообігу з РФ.

254
Ibidem.

255
Ibidem.

256

Кравченко В. Німеччина. Мотор санкцій у човні ЄС [Текст] / В. Кравченко / Дзеркало тижня // Режим доступу: URL : http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayinska-kriza-svitovoyi-bezpeki-_.html – Назва з екрану.

257
Там само.

Не менш важливим елементом впливу на відносини двох держав, а, відтак, і на Східну політику ЄС є особливість діяльності німецьких партій, про що вже коротко зазначалось раніше. Окрім традиційно прихильної до РФ СДПН, відверто проросійські заяви дозволяє собі робити віце-канцлер Зігмар Габріель, уповноважений уряду з питань співпраці з РФ Гернот Ерлер, іноді навіть глава МЗС Ф.-В. Штайнмайєр. У німецькому політичному середовищі існують і повністю заангажовані в бік підтримки РФ і налагоджування з нею найтісніших партнерських відносин партії (наприклад, «Ліві», «Альтернатива для Німеччини», ультраліві й ультраправі угруповання та організації. Вони не відіграють суттєвої ролі при формуванні офіційної позиції уряду, проте користуються популярністю серед населення²⁵⁸. Наприклад, «Ліві» (спадкоємці Партії демократичного соціалізму, створеної в 1990 р. з керівної у НДР Соціалістичної єдиної партії Німеччини) змогли отримати на виборах до Бундестагу у 2013 р. 8,6% голосів і стати найбільшою опозиційною фракцією. На виборах до Європарламенту 2014-го за «Лівих» віддали свої голоси 7% виборців, і партія, таким чином, виборола в ньому сім місць. За результатами американського центру соціальних досліджень «Pew Research Center», значна частина німецького населення позитивно ставиться до дій президента РФ. Тут не обходиться без історичного фактора: на заході Німеччини про В. Путіна схвально відгукнулися 19% населення, в той час як на сході – цілих 40²⁵⁹.

Підводячи підсумок, слід відзначити, що німецько-російські відносини – один із важливих факторів, що впливає на розвиток Східної політики ЄС, а особливо в контексті трикутника «Німеччина-Польща-Україна». Видається, що ФРН сьогодні не використовує всі наявні важелі для втілення у цьому векторі зовнішньої політики ЄС усіх геополітичних інтересів організації. Відтак,

258

Там само.

259

Кравченко В. Німеччина. Мотор санкцій у човні ЄС [Текст] / В. Кравченко / Дзеркало тижня // Режим доступу: URL : <http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayinska-kriza-svitovoyi-bezpeki-.html> – Назва з екрану.

держава надає перевагу збереженню принаймні номінального союзу з РФ над підтриманням одностайної позиції з питань Східної політики всередині Євросоюзу. Сучасні відносини ФРН з Росією ставлять під сумнів роль першої у процесі ефективного керівництва (від ЄС) механізмом «СП» та ЄПС загалом, і, тим більше, вказують на ті розбіжності, які існують у поглядах на цей вектор діяльності ЄС між політичними елітами офіційних Берліна та Варшави.

Висновки до розділу 3

Розглянувши вплив РФ на східний напрямок СЗБП ЄС, можемо скласти цілісну картину сучасного стану та особливостей цього вектору діяльності організації. Так, по-перше, тепер очевидно, що ЄС припустився стратегічної помилки при вибудові концепції політики сусідства ще на початку 90-х, не доклавши зусиль до залучення до своєї сфери впливу європейських пострадянських республік. Таким чином, тепер вилучити їх із історично усталеного поля інтересів сильного регіонального актора – РФ – досить складно. Проаналізувавши основні документи, що регулюють зовнішньополітичну діяльність Росії, з'ясовано, що вони містять низку небезпечних викликів для усєї системи Східної політики ЄС, а також її регіональних проектів («СП»). ФРН же як «політичний локомотив» Євросоюзу у цьому векторі діяльності не можна назвати достатньо успішною; насамперед це продемонструвала відсутність на сьогодні дієвих альтернатив вирішення конфлікту на території Донбасу, в переговорах щодо якого Німеччина діє як посередник, при цьому не використовуючи всіх доступних в її арсеналі методів, з острахом озираючись на «старий альянс з РФ». Варто зауважити, що уряду Німеччини слід усвідомити, що конфлікт з Росією насправді є конфліктом щодо встановлення нової форми міжнародного порядку, а це виходить далеко за межі війни в Донбасі

РОЗДІЛ 4. СХІДНА ПОЛІТИКА ЯК ВАЖЛИВА ЧАСТИНА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

На сучасному етапі питання розстановки пріоритетів у зовнішній політиці є чи не найбільш важливим у процесі конструювання успішної та продуктивної стратегії будь-якої держави чи інтеграційного угруповання на міжнародній арені. Так, ЄС не є винятком в цьому аспекті. Низка міжнародних проблем, конфліктів та трансформаційних змін у світоустрої змушує організацію зважено та швидко реагувати і виробляти власний план дій стосовно кожної кризи. Безумовно, Близький Схід сьогодні стає тим географічним ареалом, який значною мірою притягує увагу, фінанси та політичну зацікавленість лідерів країн-членів ЄС. Проте, Східна політика у її традиційному значенні (спрямована на ЦСЄ) залишається однією з ключових компонент усієї зовнішньополітичної концепції ЄС і сьогодні. Свідченням цьому є, наприклад, те, що Захід і досі не зняв санкцій РФ за розпалювання війни в Україні, підкресливши, що цьому може сприяти лише повне виконання Мінських угод; хоча наразі, на думку багатьох політологів, Росія стане тим геостратегічним гравцем, який матиме у перспективі цілу низку преференцій на тлі європейської кризи через проблему біженців та нових терористичних загроз. Офіційна Москва не може втратити шанс «виторгувати» для себе новий пакет домовленостей і поступок від Заходу, враховуючи те, що він досить близький до того, аби на них піти²⁶⁰.

«Східне партнерство» як ключовий інструмент політики ЄС у регіоні сьогодні переживає не найкращі часи. Так, від багатьох джерел наразі можна почути критику про його неефективність, недоцільність, невизначеність політичного майбутнього, про що вже частково згадувалось у першому розділі

260

Кэмерон после терактов в Париже ждет сотрудничества Запада с Россией против ИГ [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : http://zn.ua/WORLD/kameron-posle-terakta-v-parizhe-zhdet-sotrudnichestva-zapada-s-rossiey-protiv-ig-ft-195622_.html – Название с экрана.

роботи. До прикладу, Угода про асоціацію та ЗВТ з ЄС вважаються головними аспектами реформування та розвитку країн Партнерства. Проте, незрозуміло, яка подальша доля чекає на країн-членів ініціативи у відносинах з ЄС, адже про допустиму можливість членства практично не згадується зовсім. Цей аспект зокрема та інші будуть розглядатись у розділі докладніше далі.

Вільнюський та Ризький саміт «СП» засвідчили глибокий розкол всередині ініціативи, але, водночас, після них було поставлено питання, які лідери ЄС повинні були задати собі давно: «Яких дій слід дотримуватись у випадку, якщо учасники «СП» зазнають колапсу у процесі реформ? А яких – якщо досягнуть успіху? Що максимально ми можемо їм запропонувати?». Можна стверджувати, що останній саміт – у Ризі – не дав відповідей на ці запитання, так само як і не показав, у якому ключі буде розвиватись Східна політика ЄС надалі. Висновки про кризу ініціативи не є новими, адже велика кількість західних експертів наголошує на розбіжностях серед країн-партнерів у питанні самого курсу їхньої зовнішньої політики²⁶¹. Саміти у Ризі та Вільнюсі це продемонстрували (як приклад, небажання Азербайджану, Вірменії та Білорусі включати слова про визнання незаконності анексії Кримського півострова РФ, а потім підписуватися під ними)²⁶².

Незважаючи на це, саме перед відкриттям Вільнюського саміту почала форсуватися думка про «геополітичне наповнення» «СП», чого не було помітно так виразно на початкових етапах реалізації проекту²⁶³. До прикладу, очільники МЗС Польщі та Швеції як представники країн-засновниць ініціативи

261

Нагорняк І. Східне партнерство після Ризького саміту [Текст] / І. Нагорняк / Voxukraine // Режим доступу: URL : <http://voxukraine.org/2015/05/26/eastern-partnership-after-riga-summit-ukr/> – Назва з екрану.

262

Там само.

263

Гаспарян А. «Східна політика» ЄС до і після Вільнюського саміту [Текст] / А. Гаспарян / Зовнішні справи // Режим доступу: URL : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ckhidna-politika-jes-do-i-pislja-vilnjuskogo-samitu/#sthash.kmM08oQn.dpuf> – Назва з екрану.

(Р. Сікорський та К. Більдт) подали думку про те, що Вільнюський саміт Партнерства повинен «стати самітом досягнень», публікуючи з цього питання статтю «Об'єднуючи Європу»²⁶⁴. Європейський комісар з питань розширення і політики добросусідства Ш. Фюле висловився про те, що «Асоціація України з ЄС стане першим кроком на шляху створення єдиного європейського простору від Лісабона до Владивостока на базі правил ВТО і подальшої регуляторної конвергенції»²⁶⁵. Це дозволяє висловити гіпотезу про те, що на сучасному етапі окреслюється процес вибудови «Великої Європи», адже, за словами експерта О. Шаповалової відбувається певна конфігурація простору Нової Східної Європи із залучення Росії до стратегії нормативної європеїзації²⁶⁶. Можна погодитись у цьому контексті і з тезою політолога А. Умланда, про те, що «європеїзована Україна дала б імпульс поступовому впровадженню європейських цінностей і в інших пострадянських країнах аж до азійської частини колишнього СРСР»²⁶⁷.

Згадуючи про загальні результати Вільнюського саміту, слід зауважити, що вони все-таки були. Так, відбулося парафування Угод про асоціацію та ЗВТ між ЄС і Молдовою та Грузією, також було підписано Угоду про спрощення

264

Сикорский Р. Объединяя Европу [Текст] / Р. Сикорский, К. Бильдт // Режим доступа: URL : <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2013/10/21/7000326/?attempt=2>

265

Гаспарян А. «Східна політика» ЄС до і після Вільнюського саміту [Текст] / А. Гаспарян / Зовнішні справи // Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ckhidna-politika-jes-do-i-pislja-vilnjuskogo-samitu/#sthash.kmM08oQn.dpuf> – Назва з екрану.

266

Шаповалова А. Игра в ассоциации: Вильнюсский саммит Восточного партнёрства ЕС и перспектива построения Большой Европы [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : http://russiancouncil.ru/blogs/alexandra-shapovalova/?id_4=785 – Название с экрана.

267

Гаспарян А. «Східна політика» ЄС до і після Вільнюського саміту [Текст] / А. Гаспарян / Зовнішні справи // Режим доступу: URL : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ckhidna-politika-jes-do-i-pislja-vilnjuskogo-samitu/#sthash.kmM08oQn.dpuf> – Назва з екрану.

візового режиму з Азербайджаном; з Грузією підписано Угоду про участь в операціях із урегулювання кризових ситуацій, парафоровано Угоду про Спільний авіаційний простір з Україною. Відповідно, саміт засвідчив про бажання ЄС досягнути нового щабля відносин із східними сусідами, проте, не було досягнуто найамбітнішої цілі – підписання Угоди про асоціацію з Україною. З огляду на це, можна констатувати певну слабкість нормативної природи Євросоюзу²⁶⁸, адже вищевказана подія мала помітний вплив не лише на імідж організації, а й на теперішню дорожню карту її Східної політики.

Дослідниця Т. Сидорук при аналізі результатів і перспектив після п'ятирічного періоду існування «СП» констатує, що «східне сусідство ЄС поки що далеко не наближається до бажаного для ЄС рівня «безпеки, добробуту і стабільності»²⁶⁹. Як приклад вона наводить найбільшу з часів 90-х рр. кризу економічного характеру, що глибоко торкнулась східних сусідів Союзу – 2009 р. При цьому, наголошує авторка, спад їх економік був більш значним, ніж, наприклад, у країнах Західних Балкан або в Центральній Азії. Іншим прикладом у статті є проблема стану демократії в країнах «СП», який не демонструє жодних тенденцій до покращення. Так, «авторитарні сусіди залишаються авторитарними; тоді як демократичні режими – тендітними і крихкими. Корупція та дисфункціональні судові системи продовжують бути суттєвими викликами в цих країнах»,²⁷⁰ – наголошує Т. Сидорук. Це варто віднести до переліку проблем, які і сьогодні стоять перед Східною політикою ЄС. Незважаючи на проведені парламентські вибори 2012 р. у чотирьох із шести

268

Там само.

269

Сидорук Т. В. П'ять років Східного Партнерства ЄС: результати та перспективи [Текст] / Т. В. Сидорук // Стратегічні пріоритети. – 2014. – №1(30). – С. 2.

270

Сидорук Т. В. П'ять років Східного Партнерства ЄС: результати та перспективи [Текст] / Т. В. Сидорук // Стратегічні пріоритети. – 2014. – №1(30). – С. 3.

країн «СП» (Білорусі, Вірменії, Грузії та Україні), лише в одній з чотирьох країн (Грузії) ці вибори були визнані як вільні й демократичні²⁷¹. Можна погодитись також із думкою дослідниці про те, що «СП» допоки залишається недостатньо дієвим механізмом для здійснення політичних змін в рамках регіону на східних кордонах ЄС, оскільки, як і ЄПС, «ґрунтується на інструментах політики розширення, не пропонуючи перспективу приєднання для східних сусідів»²⁷². Зважаючи на те, що «СП» та і Східна політика ЄС загалом базуються на механізмі надання різноманітного роду преференцій за політичні та економічні успіхи держав-сусідів, варто зазначити, що ці преференції не завжди є достатніми стимулами для того, аби «підігріти» зацікавленість учасників ініціативи до поглиблення співпраці з ЄС та повної трансформації власного законодавства на визначених ним умовах.

Формула «more for more» застосовується ЄС по відношенню до своїх східних сусідів відразу після створення «СП» і практично є її ключовою концепцією. Практично це означає, що ті держави, які покажуть кращі успіхи у процесі впровадження демократичних реформ отримають більше можливостей та бенефітів від ЄС. Проте, проблему слід вбачати в тому, що Євросоюз розцінює ЦСЄ як геополітично цілісний регіон, не враховуючи те, що в ньому співіснують країни з різними геополітичними пріоритетами і цілями. Таким чином, вже на початковому етапі дії ініціативи «СП» усі шість країн-учасниць були на різних рівнях зближення з ЄС і, до того ж, мали різні бачення розвитку їх двосторонніх відносин. Крім цього, навіть після 2014 р. внаслідок анексії Росією Кримського півострова, Білорусь залишається єдиною країною «СП» вільною від будь-яких територіальних та етнічних конфліктів, при чому на території всіх інших держав, які ці конфлікти мають, помітним і домінантним у них був і залишається саме російський фактор. Водночас, зважаючи на цей

271

Там само.

272

Там само.

факт, «СП» не бере до уваги зростаючу роль Росії в регіоні та втілені в життя її урядом регіональні альянси.

Продовжуючи розгляд та аналіз концептуальних проблем Східної політики ЄС, варто згадати, що відносини всіх шести країн-учасниць «СП» з ЄС були формалізовані в рамках Угод про асоціацію, які також містять інформацію про порядок встановлення Глибоких та всеосяжних зон вільної торгівлі (DCFTA), і заміняють попередні Угоди про партнерство та співробітництво (УПС)²⁷³. Іншими словами, така система передбачає зближення у відносинах між ЄС та кожною державою ініціативи з метою поступового приведення законодавства останніх у відповідність із законодавством Євросоюзу у трьох ключах: економіка, судочинство та внутрішні справи, зовнішня та безпекова політики. Як бачимо, «Партнерство» принципово робить акцент на торгівлі та економіці, проте, наприклад, у свій час зробило наголос на тому, що російсько-грузинська війна – доцільний привід для утвердження більшого впливу в регіоні, що свідчить про те, що безпековий компонент може здобути набагато чіткіший ступінь вираження в рамках ініціативи, проте не використовується на всю потужність.

Підписання Угод про асоціацію з Грузією, Молдовою та Україною станом на 27 червня 2014 може певною мірою розділити учасників «СП» на два рівня²⁷⁴. «Верхній» буде сформований безпосередньо Грузією, Молдовою та Україною, а «другий ешелон» складатиметься з Вірменії, Азербайджану та Білорусі, які з різних причин досі не дійшли до «асоційованого членства», при чому Вірменія взагалі оголосила про вступ до Євразійського Союзу ще в 2013 р. Рационально оцінюючи ситуацію, зрозумілим стає, що три останні країни

273

Vasilevich H. Eastern Partnership initiative : five year results and future perspectives [Text] / H. Vasilevich / The Point Journal // Mode of access: URL : http://thepointjournal.com/output/index.php?art_id=372&spr_change=eng – Title from the screen.

274

Ibidem.

навряд чи взагалі прямуватимуть до Угоди про асоціацію, адже наразі політична воля до цього у її державних еліт відсутня.

Варто підкреслити ще низку аспектів у цьому плані. По-перше, враховуючи наслідки Вільнюського саміту, можна констатувати, що «СП» у його діючому вигляді виявилось привабливою ініціативою тільки для трьох з шести його учасників. По-друге, відносини між ЄС та учасниками «СП» знаходяться під пильним спостереженням Росії, яка де факто стала одним з головних міжнародних акторів у процесі «пост-вільнюського» розвитку програми, що особливо відчутно у випадку з Україною. По-третє, перед керівництвом ЄС постали нові конкретні питання: як «СП» розглядатиметься тепер, у порівнянні з іншими регіональними інтеграційними ініціативами; якою тепер є роль Росії в регіоні і стосовно «СП»; і чому саме інтеграційний базис «СП», є найбільш привабливим варіантом для розгляду країнами ЦСЄ. По-четверте, Вільнюський саміт жодним чином не окреслив специфіки відносин Білорусь – ЄС та практично оминув увагою Азербайджан, зосередивши увагу на Угоді про асоціацію з Україною. Це дає підставу поміркувати чи доцільною у цьому випадку була застосована формула «more for more».

«СП» було одним із каталізаторів, які сприяли тому, що Росія почала активно розробляти власні інтеграційні проекти з юридично обов'язковою основою²⁷⁵. Тепер Східна політика ЄС з усіма її проектами, а головним чином з «СП» де факто є конкуруючою з Євразійським Союзом ініціативою. Боротьба відбувається насамперед за увагу країн пострадянського простору та включення їх до власного геополітичного порядку денного. Творцям та активним лобістам «СП», серед яких, безумовно, Польща та Німеччина, варто було раніше подбати про конкурентоздатність на європейському «ринку ідей» власного проекту та про те, чи зможе він вступити в суперництво з ймовірними російськими ініціативами, а головне – вийти з нього переможцем.

275

Vasilevich H. Eastern Partnership initiative : five year results and future perspectives [Text] / H. Vasilevich / The Point Journal // Mode of access: URL : http://thepointjournal.com/output/index.php?art_id=372&spr_change=eng – Tittle from the screen.

З огляду на останні події, наразі європейська інтеграція, хоча й у обмеженому форматі «СП» та участь у проросійському ЄЕС постають як взаємовиключні варіанти, що відповідно, знову ж таки не на користь Східній політиці. Відомо, що, з погляду ЄС, Угоди про асоціацію виключають участь країн-членів «СП» у російських регіональних економічних проектах. В той самий час, ведення конкуренції вимагає від сторін (ЄС і РФ) симетрії, гармонійності та балансу у відносинах зі сторонами, а ці поняття, на нашу думку, виглядають дещо розпливчато і не чітко, коли йдеться про порівняння двох проектів. Наприклад, на відміну від відсутності чіткої перспективи членства в ЄС для будь-якої країни «СП», Росія натомість пропонує повне і всебічне членство у ЄЕС без будь-яких особливих умов, що, відповідно відіграє роль у процесі прийняття країнами ЦСЄ та Кавказу рішення щодо доцільності членства у цих організаціях.

Деякі автори відзначають, що метою створення Євразійського економічного союзу була організація Росією «альтернативного інтеграційного центру», що слугував би для зміщення ваги нормативної сили ЄС на пострадянському просторі²⁷⁶. Так, звісно російський підхід значно відрізняється від європейського в плані методів ведення політики відносно своїх сусідів, проте слід віддати йому належне: він допоки не поступається ефективністю останньому (окрім випадку з Україною). Багаторічна стратегія «багатого старшого брата» РФ, яка включає в себе центральну роль Росії в розробці інтеграційного проекту і готовність працювати «тут і зараз» «підкупує» та спрацьовує як на елітах, так і на суспільствах держав-членів «СП». В свою чергу, підхід ЄС можна охарактеризувати як надання пропуску до «вищого та елітнішого клубу», що означає, що для отримання повного доступу до нього кандидат повинен спершу досягти певного статусу і лише потім рішення про «приєднання» може бути прийнято²⁷⁷.

276

Kasčiūnas L. Eastern Partnership in a changed security environment: new incentives for reform [Text] / L. Kasčiūnas, V. Ivanauskas, V. Keršanskas, L. Kojala // Eastern Europe Studies Centre. – Vilnius, 2014. – P. 12.

У своїх зовнішній політиці стосовно найближчих сусідів Росія не гребує застосуванням усіх стратегічно вигідних ідеологічних конструкцій, які кореняться в історії, культурі та мові (здебільшого пов'язані з міфом про «єдиний народ та походження», історичні цінності й минуле, «братерство», «слов'янську єдність»). У поєднанні з значною присутністю російських ЗМІ в регіоні і їх досить ефективною роботою, а також з наявністю численних варіантів експлуатації залежних від РФ економік, енергетичних комплексів та безпекових сфер країн-членів «СП» всі ці фактори стають небезпечними для самого факту існування ініціативи в майбутньому. Помилкою було не врахувати вплив РФ на пострадянському просторі при впровадженні проекту «СП», і тепер її слід якнайшвидше виправити.

Щодо проблеми посилення ефективності політики ЄС у регіоні в рамках «Східного партнерства» та й взагалі будь-якого іншого інструменту, часто стверджують, що в центрі уваги має бути установка на знищення зв'язків між корумпованою державною елітою Росії та інших пострадянських держав, підриваючи таким чином саме поняття «пострадянського простору» як єдине географічне і політичне визначення, що не лише міцно закріпилось в історіографії, а й глибоко в'їлось у громадську свідомість. Безумовно, таке завдання не є простим внаслідок того, що зв'язки між вищезазначеними соціальними групами підкріплені економічним, фінансовим та навіть кримінальним фундаментом, не кажучи вже про ментальний. Водночас, такі зусилля також практично неможливі для втілення без активного посилення з боку ЄС на спільні історичні і культурні основи, які пов'язують країни «СП» зі «спільною європейською спадщиною» і, отже, виходять далеко за межі поняття «східне сусідство»²⁷⁸. Це особливо актуально у випадках, Білорусі, Молдови та

277

Vasilevich H. Eastern Partnership initiative : five year results and future perspectives [Text] / H. Vasilevich / The Point Journal // Mode of access: URL : http://thepointjournal.com/output/index.php?art_id=372&spr_change=eng – Title from the screen.

278

Ibidem.

України. Поки ж доводиться констатувати, що «СП» не вдалося із самого початку взяти до уваги ріст дещо вдосконаленої ідеї «руського мира», яка тепер просувається на офіційному рівні і Кремлем, і ЗМІ, і РПЦ. Нездатність враховувати ці чинники призвела до ситуації, коли майже всі країни «СП» стикнулись із наявністю заморожених конфліктів на своїх територіях і розчаруванням населення в політичних інструментах ЄС, які воно пропонує «лояльним сусідам».

У доповіді Центру Східноєвропейських Студій «Східне партнерство у зміненому безпековому середовищі: нові стимули до реформ», що вийшла у 2014 р. вказується, що сьогодні Східна політика ЄС стикається з трьома основними проблемами (вони дещо узагальнюють наведені вище аспекти):

а) Вплив Росії на всю політичну архітектуру «СП», в результаті чого вона прагне перевести двосторонні відносини ЄС з країнами-партнерами у тристоронній формат, вимиваючи таким чином засадничі принципи його політики;

б) Традиційна дилема «включення/ізоляція», згідно з якою в обмін на впровадження складних та затратних фінансово політичних й економічних реформ країнам-партнерам пропонують лише інтеграцію у внутрішній ринок ЄС, а не повноправне членство у Співтоваристві; це викликає сумніви щодо того чи не є часом витрати ресурсів на адаптацію до норм ЄС вищими, ніж вигоди, які за це пропонує їм ЄС;

в) Суперечки всередині ЄС щодо майбутнього політики «Східного партнерства», спричинена зростанням кількості тих, хто стверджує, що політика «СП» не повинна порушувати наявний баланс сил у Східній Європі²⁷⁹ (хоча він уже де факто порушений РФ).

Д. Кедіер пропонує виразити стимули, які пропонує ЄС в рамках «Східного партнерства», формулою «трьох М»: money (гроші), markets (ринки), mobility (мобільність). Вони, як вже згадувалось у роботі, пропонуються в

якості частини Угоди про асоціацію, що власне і складає основу для законодавчих і економічних реформ у державі в обмін на перехід до норм і стандартів ЄС. Так, гроші (фінансова допомога) виділяються для реалізації реформ (наприклад, загальна сума, виділена ЄС на це у рамках «СП» в 2011-2013 рр. становила 6,5 млрд €); ринки ЄС можуть бути відкриті для країн-партнерів після укладення Угоди про ЗВТ, яка нівелює тарифні та митні бар'єри між ЄС та «східними сусідами»; вона (Угода) вимагає максимального узгодження законодавства країн-партнерів до законодавства ЄС і означає прийняття учасниками «СП» близько 80% норм торговельного права ЄС; мобільність же стосується прийняття додаткових кроків у сфері лібералізації візового режиму з ЄС²⁸⁰. З огляду на вищесказане, помітним стає те, що не для всіх країн-учасниць «СП» вигоди від пропонованих ЄС стимулів переважають ті затрати, які вони зроблять для оптимізації власної правової системи у державі. Незважаючи на всі вигоди та фінанси, вкладені у «СП», слід погодитись з тим, що йому не вдалося стати рушійною силою тих перетворень, за якими можна було б наочно спостерігати у ЦСЄ. Так за даними «Freedom House» індекс демократії в державах-учасницях ініціативи в ході реалізації «СП» не лише не зріс, а й навіть знизився у деяких країнах (наприклад, в Україні)²⁸¹. Це також варто додати до проблем Східної політики на сучасному етапі: з самого початку її існування однією з цілей вважалось посилення та укріплення демократії на кордонах ЄС, проте, вочевидь успіху досягнуто не було (виняток тут – Україна, але навіть у цьому випадку не з боку ЄС було ініційовано «демократичний зсув» у державі, а зсередини неї).

Не можна не згадати і про таку звичну проблему будь-якої ініціативи, яка характерна і для «СП», як нестача фінансування. Зокрема, ЄІСП – основне

280

[Kasčiūnas L. Eastern Partnership in a changed security environment: new incentives for reform \[Text\] / L. Kasčiūnas, V. Ivanauskas, V. Keršanskas, L. Kojala // Eastern Europe Studies Centre. – Vilnius, 2014. – P. 15.](#)

281

Ibidem. – P. 16.

джерело надання грошової допомоги країнам «СП». Так, вважається, що фінансування для східних і південних сусідів ЄС на період 2014-2020 рр. буде вищим, ніж у попередні роки: згідно з очікуваннями фахівців, сума допомоги може скласти до 18,2 млрд. євро, що на 40% більше, ніж у рамках ЄІСП на період 2007-2013 рр.²⁸² Безумовно, якщо такі прогнози справдяться, можна буде розраховувати на те, що задекларовані завдання проекту нарешті відповідатимуть його матеріальним спроможностям, адже раніше між наразі між двома аспектами прослідковується значний дисонанс і дисбаланс. Наприклад, якщо звернути увагу на суму та напрямок допомоги, яка надається Програмою з інтеграції та співпраці «СП» (діє з 2012 р. та фінансується Європейським інструментом сусідства та партнерства), то в переліку країн, яким у 2013 р. була надана додаткова фінансова підтримка (87 млн. євро), знаходимо лише Молдову, Грузію та Вірменію²⁸³. Такий розподіл матеріальної допомоги видається дещо несправедливим, адже, до прикладу, Вірменію очевидно не можна віднести до низки тих держав, які досягли значного політичного прогресу у впровадженні демократичних прав та свобод, а також європейських цінностей. У такому випадку, оптимальнішим рішенням для ЄС було б заохотити країну-партнера, яка показала більший прогрес у цих питаннях.

Дослідниця Т. Сидорук вважає слабкими і недостатньо продуманими наступні аспекти «СП»: «...концептуальна єдність із Європейською політикою сусідства; брак чіткої політичної платформи; асиметрія між порядком денним ЄС і країн-партнерів у двосторонніх взаєминах; слабкі стимули; відсутність

282

Гаспарян А. «Східна політика» ЄС до і після Вільнюського саміту [Текст] / А. Гаспарян / Зовнішні справи // Режим доступу: URL : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ckhidna-politika-jes-do-i-pislja-vilnjuskogo-samitu/#sthash.kmM08oQn.dpuf> – Назва з екрану.

283

Eastern Partnership: progress in deep democracy and human rights rewarded with additional funding (press release) [Text] / European Commission. – Brussels, 12.12.2013. – P. 3.

чіткої кореляції «СП» із політикою ЄС щодо Росії»²⁸⁴. З цією думкою варто погодитись, як і з наступною тезою авторки про те, що все-таки найпроблемнішою стороною сучасної Східної політики ЄС є саме «... нездатність чи небажання ЄС виробити чітку політичну позицію щодо майбутнього відносин із державами Східної Європи»²⁸⁵. Справді, «політична сліпота», якою просякнути риторика Євросоюзу стосовно східного виміру його зовнішньої політики нашою думкою про те, що цей регіональний вектор взагалі навряд чи матиме чітку і визначену платформу для функціонування. За достатньо тривалий час існування ініціативи «СП» варто було визначитись із тим, що саме ЄС насправді готовий запропонувати своїм східним сусідам у її рамках, адже сьогодні стає зрозуміло, що половина країн-партнерів взагалі неофіційно «поставили хрест» на своїй участі у програмі; ті ж, хто залишився, потребують чогось більшого, ніж просто альтернатива членства чи свого роду «втішний приз».

Не можна сказати, що всі проблеми Східної політики з'явилися і продовжують існувати лише через недостатню увагу з боку ЄС до цього напрямку політики. Так, неквапність українських реформ, низка труднощів політичного, економічного, соціального характеру у пострадянських державах – значною мірою справа самих цих держав та їх політичних еліт. Проте, варто пам'ятати і про те, «СП» з самого початку задумувалось як своєрідний «клуб вірності» ЄС, до участі в якому запрошувались країни, що поділяють його цінності та пріоритети. Цю ідею слід було розвивати та втілювати в життя ще з часів розпаду СРСР, коли на політичній карті світу постала нова, на той час слабка зі різними показниками держава Росія, котра не могла вчиняти прямого тиску на Східну політику ЄС, а тим більше, конкурувати з нею власними

284

Сидорук Т. В. П'ять років Східного Партнерства ЄС: результати та перспективи [Текст] / Т. В. Сидорук // Стратегічні пріоритети. – 2014. – №1(30). – С. 4-5.

285

Там само.

проектами. До того ж, з'явилась низка молодих держав на теренах СНД, зовнішньополітичний курс яких перебував у «вільному плаванні» принаймні перших декілька років, а «СП», наприклад, могло стати тим поштовхом, який з часом сприяв би для початку, створенню та підтримці сильних проєвропейських еліт, інституту нового громадянського суспільства у цих країнах, які б за майже 20 років зрозуміли, який фарватер слід обрати для власної держави задля її ж національних інтересів. На практиці ж така ідея втілилась лише у 2008 р. (у вигляді «СП»). ЄПС же, заснована п'ятьма роками раніше, стала вже наслідком вищевказаних процесів і, до того ж, мала (несприятливе для регіону ЦСЄ) надто широке географічне охоплення.

Якщо говорити про підходи інших дослідників до аналізу проблемних питань Східної політики ЄС, то серед них слід виділити М. Миронову, яка у своїй статті подає блоки проблем, які характерні для східного виміру ЄПС²⁸⁶ (деякі з них дублюють вже вказані та розглянуті нами вище), такі як:

– проблема визначення кінцевих цілей. Так, зокрема, мається на увазі те, що у фінальних деклараціях останніх самітів «СП» немає чітких відповідей на те, як надалі розвиватимуться в рамках проекту відносини ЄС з Україною, Молдовою та Грузією, а лише дублюються заяви про суверенне право кожного партнера обирати власні цілі, до яких він прагнутиме у двосторонніх контактах з ЄС. Відповідно, непроголошений принцип «все, крім членства» породжує колізію: необхідність гармонізації законодавства та імплементації норм права ЄС без вступу до організації призводить до вибудовування вертикально структурованих асиметричних відносин формату «центр-периферія»²⁸⁷;

– відмінність мотивацій учасників «СП». Насправді диференційованість в учасниках програми мала враховуватись ще на початках творення політики

286

Миронова М. А. Східний вимір європейської політики сусідства: виклики для зовнішньополітичної стратегії ЄС [Текст] / М. А. Миронова // Режим доступу: URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2596/2304 – Назва з екрану. – С. 8-12.

287

Там само.

сусідства. Так, у ЄПС на основі цього принципу формувались її регіональні виміри – Північний вимір, «Союз заради Середземномор'я», «СП». Відповідно, у «СП» це реалізовувалось за допомогою стратегії «регати» та інструменту «більше за більше», про який вже згадувалось у роботі раніше. Проте, те, які остаточні цілі оберуть самі учасники в процесі реформ через інструменти «СП», а, тим більше, що ці цілі будуть суттєво різнитись, не враховувалось, коли ЄС окреслював те, яким чином буде визначати успішність або ж протилежне у процесі цих реформ. Це значно ослабило сам інститут «СП»;

– слабкі горизонтальні зв'язки між учасниками програми. Після запровадження ЄПС механізм відносин ЄС – країна-партнер був ключовим. Пізніше виникла потреба у актуалізації та посиленні цього підходу в «СП». Напрацювання в рамках регіональної інтеграції – не нова практика для ЄС; це стосується, наприклад, країн ЦСЄ та Західних Балкан (Центральноєвропейська зона вільної торгівлі як приклад). Сьогодні ж для ЄПС та «СП» актуальним завданням є активізація напрямку багатостороннього співробітництва між самими країнами-учасницями останнього проекту, створення форумів чи проектів, на яких держави «СП» могли б обговорювати власні можливості, амбіції та обмінюватись досвідом в рамках ініціативи. ЄС, в свою чергу, повинен виступити посередником у динамізації цих контактів;

– стійкий російський чинник у ЄПС. Так, по суті, відомо, що РФ офіційно відмовилась від участі в «СП» ще на початках його заснування, проте цей факт лише посилив російсько-європейські протиріччя у сфері впливу на пострадянський простір; тепер же вони досягли найвищої точки непорозуміння за всю історію Східної політики. До того ж «СП» дослідниця М. Миронова розглядає як «прояв першого серйозного зіткнення російсько-німецьких інтересів у Східній Європі»²⁸⁸.

288

Миронова М. А. Східний вимір європейської політики сусідства: виклики для зовнішньополітичної стратегії ЄС [Текст] / М. А. Миронова // Режим доступу: URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2596/2304 – Назва з екрану. – С. 8-12.

Окрім вищевказаних проблемних моментів, варто пам'ятати, що метою Східної політики ЄС було виконання відразу кількох завдань: по-перше, на зміну (у політичному, економічному, ціннісному планах) «периферії Європи – регіону ЦСЄ), по друге, власне на трансформацію Росії. На думку аналітиків Європейської ради з міжнародних відносин, друга ціль вдавалось виконувати досить успішно на початках, особливо це проявлялось у першому десятиріччі XXI ст., коли на РФ застосувала на пострадянському просторі власну стратегію «м'якої сили»²⁸⁹. Відповідно, першим сигналом того, що настав переломний момент у європейсько-російських відносинах стала війна в Грузії. Теперішні ж військові дії Росії на Сході України та перехід РФ до непередбачуваної, агресивної силової політики ознаменували крах не лише «стратегії сусідства» по відношенню до Східної Європи, а й спроб та сподівань ЄС за допомогою цього інструмента трансформувати РФ у більш демократичне русло, інтегрувати у європейський цивілізаційний простір та домогтись конструктивного діалогу з нею.

Однією із проблем Східної політики ЄС на сучасному етапі вбачається і те, що криза в Україні з усіма її наслідками припала на той момент, коли ЄС як організація – досить слабкий у більшості аспектів, навіть в економічному, а міжнародна безпека ж загалом перебуває у фазі занепаду²⁹⁰. Внаслідок цього, природно, що з'являється ціла низка ключових питань, які держави-члени ЄС, їх лідери, наукові інститути та різні лобістські групи визначили як основні для європейського проекту. Наприклад, серед них вже згадувана міграційна криза, необхідність стабілізації єврозони (ЄС і досі не впорався з наслідками фінансового краху Греції), відновлення «нормативної сили» ЄС на його ближніх кордонах, недопущення власне розпаду організації, подолання кризи політики

289

Wilson A. Protecting the European Choice [Text] / A. Wilson // European Council on Foreign Relations. – 2014. – 70 p. – P. 6.

290

Challenges for Europe's Policies Towards Eastern Europe [Electronic resource] // Mode of access: <https://www.boell.de/en/2015/03/16/challenges-europes-policies-towards-eastern-europe> – Title from the screen.

мультикультуралізму у регіоні, зупинення ерозії європейського впливу у світі. Навколо цих та низки інших внутрішніх організаційних питань концентруються переговорний процес, інвестиції та ресурси Євросоюзу. Натомість на нагальне питання, що загрожує Східній політиці – українське – зусиль практично не залишається. Окрім цього, зрозуміло, що не існує загального консенсусу з приводу того чи є воно насправді найпріоритетнішим і стосовно того, який підхід слід зайняти ЄС стосовно зовнішньої політики в цій області.

Безперечно, як на проблемний аспект слід, в контексті теми нашого дослідження, звернути увагу і на польську та німецьку зовнішньополітичні лінії, які також тим чи іншим чином впливають на Східну політику та її перспективи. Так, у польському політикумі, до прикладу, давно існують дві зовнішньополітичні доктрини. Перша – так звана «ягелонська», що має на увазі приділення значної уваги країнам ЦСЄ. Друга, «пястовська», базується на основі тісних зв'язків із Західною Європою, передусім з Німеччиною²⁹¹. «Громадянській Платформі» традиційно приписують пястовську стратегію, в той час як, за прогнозами, А. Дуда, що належить до партії «ПіС», прагне послідовно відновити принципи ягелонської концепції. Наприклад, за час прем'єрства Д. Туска уряд Польщі дотримувався зовнішньополітичного курсу, спрямованого на те, щоб засвідчити потужніший статус країни у регіоні при тісній співпраці з ФРН; така стратегія визнавалась ефективнішою, аніж спроби створити власну коаліцію держав ЦСЄ, в якій Польща була б лідером. В свою чергу наразі «ПіС» (зауважмо, що ця ж партія є сьогодні правлячою і в уряді) користується увагою і прихильністю тієї частини польського населення, яка не підтримує абсолютний консенсус у політичних питаннях між їх країною та офіційними Брюсселем і Берліном, адже вбачають доцільнішою роль Варшави як сильного регіонального лідера. Підтвердженням цьому є заява Дуди про амбіції Польщі щодо участі у Нормандському форматі²⁹², які, проте, допоки не підтвердились у практичному вигляді.

291

Гетьманчук А. Як ми втрачаємо проукраїнську Польщу [Текст] / А. Гетьманчук / Європейська правда // Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/10/22/7039792/> – Назва з екрану.

На думку польського дослідника А. Джевіцкі, для Польщі одним із пріоритетів в рамках «СП» залишається збереження міжнародного характеру цього проекту²⁹³. Так, велика увага в рамках програми приділяється так званому суспільному компоненту, що демонструє, наприклад, факт створення Форуму цивільного суспільства в рамках Партнерства у 2009-2010 рр., що дав змогу об'єднати представників недержавних об'єднань країн-учасниць «СП» та країн-членів ЄС. Проте, проекти такого характеру зазвичай відкидають можливість подальшої еволюції ініціативи у політичному плані та міжнародній площині. Отже, польська політика спрямована на те, щоб зміцнити саме політичну компоненту Східної політики загалом. Проте, як вважає науковець, деякі держави, в числі яких і ФРН, зацікавлені у протилежному процесі. Особливо явним це стає сьогодні, враховуючи той стан відносин між ЄС та РФ, який існує де факто.

Щодо політичних перипетій у ФРН, які впливатимуть на перспективи Східної політики ЄС слід виділити наступне. Насамперед, від цієї держави як від найбільшої економічної сили Європі очікувалось беззаперечного і жорсткого лідерства стосовно санкцій по відношенню до Росії, проте на практиці цього, по суті, отримано не було. Німецьку зовнішньополітичну концепцію часто називають надто консервативною (особливо у поглядах щодо ЄПС), а, отже, не здатною повпливати на вироблення нового курсу Східної політики ЄС у відповідь на нові загрози і виклики.

Німеччина та Польща сьогодні – дві держави-члени ЄС, які найбільш глибоко залучені в питання надання консультацій та допомоги Україні. Неофіційно розподіл обов'язків у цій сфері між ними полягає в наступному:

292

Prezydent Andrzej Duda: do r rozmów o Ukrainie mogliby dołączyć jej sąsiedzi i USA [Electronic resource] // Mode of access: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1492744,Prezydent-Andrzej-Duda-do-rozmow-o-Ukrainie-mogliby-dolaczyc-jej-sasiedzi-i-USA> – Tittle from the screen.

293

Джевіцкі А. Роль Польщі в реалізації регіонального виміру «Східного партнерства» [Текст] / А. Джевіцкі // International Review. – 2010. – С. 5-6.

Німеччина бере на себе питання фінансового, економічного, частково енергетичного характеру, в той час як Польща більшою мірою долучаються до проведення адміністративних реформ. Часті консультації та візити між німецькими та українськими політиками, а також значна кількість спільних робочих груп, що займаються цими питаннями, свідчать про високий рівень співпраці та залученості Німеччини до вирішення важливих питань Східної політики. З іншого боку, витік інформації про відправлений чинним Міністром закордонних справ Німеччини лист президенту Європейської комісії Ж.-К. Юнкеру, в якому німецький політик «просив поважати занепокоєність РФ з приводу імплементації між Україною та ЄС глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі»²⁹⁴ продемонструвало, що частина німецької зовнішньополітичної еліти досі схильна до симпатій в бік «старої Східної політики» (її ми пам'ятаємо з часів В. Брандта).

Справді, прихильників політичного «примирення» із Росією на офіційному рівні у ФРН достатньо; і це не може не становити проблему для східного вектору СЗБП ЄС. Так, очевидно, що рано чи пізно обидві сторони будуть змушені піти на поступки і налагодити контакти (пам'ятаємо, що нещодавно ЄС продовжив санкції щодо РФ всього на пів року), адже ніхто із лідерів ЄС не зацікавлений у подальшому загострюванні ситуації у Європі. Проте, штучно прискорювати цей процес не варто, а тим більше, впливати на нього зсередини країни, провокуючи міжпартійні чвари, адже сьогодні політичний курс Євросоюзу мусить бути як ніколи монолітним перед загрозою у вигляді агресора на самих його кордонах. Окрім цього, у ФРН триває внутрішня дискусія щодо кінцевих цілей німецької політики стосовно східних сусідів. Так, зокрема посилюються жорсткі дебати між консерваторами з ХДС/ХСС і соціал-демократами. Рейтинг правлячої коаліції останнім часом похитнувся, отож тепер існує небезпека того, що питання ЄПС та України

294

Germany and Eastern Partnership: the view from Berlin [Electronic resource]// Mode of access: http://www.ecfr.eu/article/commentary_germany_and_the_eastern_partnership_the_view_from_berlin3027 – Title from the screen.

будуть втягнуті у боротьбу за визначення сучасної політичної ідентичності Німеччини між двома партіями. Через це Німеччина, на жаль, не може взяти на себе ініціативу з творення політики сусідства ЄС у найближчому майбутньому; це ще раз було доведено на саміті «СП» в Ризі. Такі питання як запровадження глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, лібералізація візового режиму з Україною, перспектива членства для країн партнерів були, по суті ключовими для концепції Східної політики на сьогодні взагалі, але жодне з них не було вирішено, хоча ФРН мала, на нашу думку низку потрібних важелів, аби цьому посприяти.

Якщо ж поглянути на проблеми Східної політики з теоретичної точки зору, то перед нами вимальовується наступне. Фундаментальна проблема зовнішньої політики ЄС в цілому і його Східної політики полягає у наступному: Європейський союз, як і раніше, намагається усіма способами дотримуватись «громадянської моделі» міжнародних відносин, спираючись на просування норм і цінностей і явно ухиляється від використання традиційної силової політики²⁹⁵, в той час як зобов'язання організації вже тривалий час потребують кардинально іншої моделі поведінки. Звичайно, така думка є слушною з цієї точки зору, проте окрім цієї моделі допоки не існує адекватних альтернатив їй: спільна армія Євросоюзу не створена як цілісний інструмент, також наразі немає достатніх ресурсів для її утримання. Отож, можна посилити силовий та безпековий компоненти політики ЄС, проте повністю переформувати свою стратегію поведінки як актора поки неможливо, хоча це й виглядає актуальною необхідністю.

Розглянемо тепер перспективи Східної політики ЄС у найближчому майбутньому. При цьому особливу увагу звернемо на «СП». Спочатку варто звернутись до нормативних документів, в яких це частково відображено. Так, у прес-релізі Європейської Комісії 18 листопада 2015 р. під назвою «Пояснена та переглянута Європейська політика сусідства» вказується, що під час

295

Meimeth M., Jańczak J. Highway to hell? – European Union's Eastern Policy from a Civilian power perspective / M. Meimeth, J. Jańczak // CIFE. – 2015. – P. 3.

консультацій, які передували оприлюдненню документа, було визначено, що більшість країн-членів ЄС прагнуть бачити певну форму єдиної політики до східних та південних сусідів²⁹⁶ (нею, в принципі, і є ЄПС). Однак, було чітко зрозуміло, що наразі організація прагнучиме до «більш диференційованих» партнерських відносин із партнерами, щоб відобразити увесь складний комплекс амбіцій, можливостей та інтересів. Отже, це безпосередньо вплине і на Східну політику. Коли ЄПС було запущено, основною метою її було сприяння за кордонами ЄС політичним і економічним реформам, спільно узгодженим з країнами-партнерами. Сьогодні ж низка останніх піддається ризикам та складнощам, які перешкоджають цим реформам. Відповідно, у документі засвідчується, що саме економічний розвиток матиме пріоритет як ключ до стабілізації ситуації в регіоні. Наголошується, що позитивно, і на тому, що буде створено новий компонент безпеки.

У прес-релізі пояснюється що вищевказана «диференціація» передбачатиме відхід від підходу «одне для всіх» у контактах із країнами-партнерами²⁹⁷. Можна вивести наступний висновок: у перспективі ЄС більшою мірою врахує інтереси та можливості країн-учасниць ЄПС, уважніше підійде до питання стимулів для них за виконання певних «завдань» від Євросоюзу в рамках діючих проєктів (наприклад, «СП»). Продовжуючи аналіз документа, слід лише додати, що в ньому немає жодних конкретних вказівок стосовно того, яким буде новий вимір безпеки з погляду ЄС у найближчому майбутньому. Зазначається лише, що він буде зміцнюватись зокрема через співпрацю з державами-сусідами задля підтримки стабільності, безпеки і процвітання в регіоні. Вказується, що внаслідок «сьогоднішніх конфліктів», що становлять небезпеку поширення насильства в регіоні і за його межами, увагу буде

296

European Neighbourhood Policy reviewed and explained (press release) [Text] // Mode of access: URL : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6122_en.htm – Tittle from the screen.

297

Ibidem.

зосереджено на прикордонній безпеці, боротьбі з тероризмом та радикалізмом, організованою злочинністю, з порушеннями прав людини. Залишається лише сподіватись, що у найближчій перспективі ЄС розробить та повністю розвине нову власну безпекову концепцію, у якій буде відображено механізм реагування на можливість виникнення несподіваних конфліктів у самому серці Європи, учасниками яких можуть стати держави-партнери по «СП».

Позитивні перспективи простежуються через той факт, що ЄС обіцяє виділити значні ресурси на ЄПС на період 2014-2020 рр. – більше, ніж 15 млрд € (через Європейський інструмент сусідства) Знову ж таки, невідомо, яка сума із цих коштів буде витрачена саме на східний вектор ЄПС. Як висновок, у документі констатується, що зміни у ЄПС не міняють підходу ЄС до «СП», при чому ні словом не згадується про необхідність проведення реформ ініціативи. В той же час звертається увага на те, що «Союз заради Середземномор'я» довів свою цінність, важливість та ефективність у партнерських контактах ЄС із південними сусідами; про «СП» ж у такому контексті інформації в документі немає. Чи означає це, що знову лівова частка фінансування на наступні 5 років із бюджету ЄС перейде саме на цей проект, буде відомо найближчим часом. Для «СП» такий розвиток подій означитиме ще один руйнівний удар, як і для Східної політики загалом.

З усього вищесказаного, стає зрозуміло: для Європи було б нерозважливо продовжувати дотримуватися тієї ж моделі Східної політики, яка існувала 2-3 роки тому і не зазнала суттєвих корективів, і на сучасному етапі. Сьогодні ЄС потребує широкого спектру інструментів і стратегій, які вийдуть за звичні межі того ж «Східного партнерства» та Угод про асоціацію. До того ж, «СП» більше не може розглядатися як ініціатива, відділена від політики безпеки. Можливо, офіційний Брюссель не готовий до цього, проте мусить прийняти той факт, що нинішня криза у Європі (російсько-український конфлікт) продемонструвала

наявність у ЄС певного геополітичного впливу²⁹⁸, однак допоки він не приносить втішних результатів.

На думку дослідниці М. Миронової майбутня стратегія ЄС у східному напрямку повинна містити три наступні елементи:

- стримування Росії та надання гарантій безпеки членам ЄС – потенційним об'єктам російського тиску (в першу чергу, країнам Балтії);
- акцент на ціннісно орієнтовану політику ЄС;
- «розрядка» через політику визнання та співпраці з Євразійським економічним союзом²⁹⁹.

Так, тези виглядають досить обґрунтовано, проте деякі моменти у них, з огляду на сучасну ситуацію суперечать один одному: наприклад, стримування РФ і політика співпраці з ЄАЕС виглядає недосяжним завданням сьогодні; до того ж, саме лексичне забарвлення фраз, підібране у статті, наштовхує на асоціації з Холодною війною («розрядка», «стримування»), натяків на яку так вперто намагається уникати та ігнорувати сьогодні Брюссель у офіційних відносинах з Кремлем. Варто також додати, що на думку вченої, яку ми цілком поділяємо, швидким тестом здатності ЄС побудувати нову модель відносин з Росією та зберегти прямий діалог з учасниками ЄАЕС стануть переговори щодо підписання нової угоди з Вірменією замість асоціативної, від якої остання відмовилась. Так, 7 грудня цього року переговорний процес було розпочато³⁰⁰.

298

Challenges for Europe's Policies Towards Eastern Europe [Electronic resource] // Mode of access: URL : <https://www.boell.de/en/2015/03/16/challenges-europes-policies-towards-eastern-europe> – Title from the screen.

299

Миронова М. А. Східний вимір європейської політики сусідства: виклики для зовнішньополітичної стратегії ЄС [Текст] / М. А. Миронова // Режим доступу: URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2596/2304 – Назва з екрану. – С. 12.

300

EU and Armenia to start negotiations for a new agreement [Electronic resource] // Mode of access : URL : http://eeas.europa.eu/top_stories/2015/071215_eu-armenia_agreement_negotiations_en.htm – Title from the screen.

Якщо говорити про перспективи ініціативи «СП», то вони, безумовно, напряму пов'язані з її вищеназваними проблемами. Не останню роль тут відіграє сприйняття соціумом «СП». Статистичні дані останніх 1-2 років свідчать про те, що 80% українських респондентів переконані у відсутності якихось відчутних результатів у «Східному партнерстві» в найближчі 5 років³⁰¹, а, отже, навіть пересічні члени українського суспільства переконані в необхідності його трансформації. Щодо даних по країнах «СП» загалом, то подібні погляди поділяє 62% опитаних громадян, а у країнах Вишеградської четвірки – 51%. Українські респонденти здебільшого бачать недоліки ініціативи у наступному: загальна неефективність «СП» (65%), ігнорування національних особливостей держав-членів (55,8%), відсутність чіткої перспективи членства в ЄС (30,2%), брак інтересу до України та ініціативи загалом зі сторони ЄС (25,6%), слабка включеність безпекового компоненту (23,3%) та брак фінансування (20,9%)³⁰².

Проаналізувавши наявні соціологічні дані, можна виділити декілька ключових напрямків реформування та трансформації проекту:

1. Посилити диференціацію між «асоційованими» та «неасоційованими» з ЄС членами ініціативи та в залежності від рівня імплементації реформ; тут варто зважати і на існуючі «мінуси»: Україна буде вкінці списку рівня впровадження реформ, беручи до уваги наявні реалії.

2. Закріпити перспективу членства у ЄС у вигляді винагороди «за успіхи» у впровадженні демократичних норм та цінностей учасницями «СП».

3. Запровадити реальний безпековий елемент «СП», про що вже згадувалось раніше, зокрема, це стосується енергетичної сфери;

301

Як змінити «Східне партнерство»? [Електронний ресурс] // Режим доступу : URL : http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/04/29/7033367/view_print/ – Назва з екрану.

302

Там само.

4. Підвищити рівень мобільності громадян³⁰³ – це завдання має, на нашу думку, стати найголовнішим вектором трансформації «СП» в ефективно діючий інструмент, при чому, воно має найменше перешкод серед усіх для виконання.

Аналізуючи проблематику та перспективи Східної політики, дослідники вдаються до методу складання футурологічних сценаріїв, серед яких є різні варіанти розвитку цього вектора зовнішньої політики ЄС, які, зокрема, базуються і на майбутній моделі «СП» як її ключового елемента. Зокрема, дослідники Центру Східноєвропейських Студій з Вільнюсу у своїй доповіді 2014 р. окреслюють три ймовірних сценарії політики «СП»:

1. Нові стимули до реформ у рамках «СП» від ЄС³⁰⁴. Відносини ЄС із східними партнерами від початку будуються на моделі зовнішніх стимулів, яка полягає в ефективному прийнятті ними норм і правил ЄС; життєздатність моделі залежить, як вже було сказано раніше, від раціонального співвідношення стимулів, запропонованих Співтовариством, та витрат на адаптацію партнерами власного законодавства до європейського. Події в Україні не лише зміцнили критичну позицію, що існувала у ЄС по відношенню до будь-якого розширення організації, а й створили «синдром втоми» від обговорення поглибленого співробітництва з країнами «Східного партнерства» в рамках традиційної «російської зони впливу», у тому числі і через страх ескалації нових подібних конфліктів. З метою попередження переважання таких тенденцій, що несуть за собою втрату впливу ЄС як нормативної сили рекомендується почати пошук «золотої середини» між зацікавленістю країн «СП» в процесі реалізації реформ і достатніми стимулами з боку ЄС для цього.

Ця середина знаходиться між двома точками: де-факто призупиненням дії програми «СП» та створенням нової ініціативи, що забезпечила б гарантоване

303

Там само.

304

Kasčiūnas L. Eastern Partnership in a changed security environment: new incentives for reform [Text] / L. Kasčiūnas, V. Ivanauskas, V. Keršanskas, L. Kojala // Eastern Europe Studies Centre. – Vilnius, 2014. – P. 26.

та відносно швидке надання перспективи членства для країн-партнерів. Вчені з вищевказаного дослідницького центру пропонують зосередити основну увагу на укладенні так званих дорожніх карт з державами-членами «СП», що за певних умов слугували б офіційною «обіцянкою членства». Карти мали б визначати конкретний рівень прогресу, якого та чи інша країна має досягти в процесі реформ у ключових для неї сферах (наприклад, більшість проблем України пов'язана з олігархічно-клановою системою економіки та корупцією). Послідовне і безперервне здійснення цих реформ повинно не тільки заохочувати європейські цінності в суспільствах країн «СП», а й в довгостроковій перспективі також змінити ставлення громадян ЄС і політиків до пострадянського простору і до можливості для поглиблення співпраці з країнами цього простору. При такому сценарії майбутнього «СП» необхідно приділяти більше уваги саме питанню гласності інтеграції, дискусіям про її переваги і потенційні проблем, руйнуванню міфів, що поширюють російські засоби пропаганди, підтримці нової і нещодавно створеної прозахідною преси та інших ЗМІ (наприклад, тих, що виникли в Україні під час та після Революції Гідності).

2. Зниження рівня амбіцій ЄС і співпраця з Росією³⁰⁵. Цей сценарій є найменш вірогідним із всіх трьох, хоча все ж існуючий консенсус про необхідність реформування політики «СП» може призвести і до такого розвитку подій – абсолютно протилежного до курсу, який наразі провадить ЄС. Такі гіпотези можна вибудувати на основі того, що є невеликий відсоток ймовірності того, що у більшості країн Європи стануть провладними політичні сили, які вважають, що негаразди в Україні і всі їх наслідки були викликані надмірно активними зусиллями ЄС демократизувати і вестернізувати пострадянські країни, незважаючи на їх тісні культурні, соціальні та економічні зв'язки з Росією (здебільшого, такими гаслами керуються «ліві» партії країн ЄС). Крім того, вони вважають, що нинішня політика ЄС ігнорує стратегічні інтереси

Росії на континенті, створюючи тим самим передумови для конфлікту з нею. Безумовно, при розгляді політичної ситуації у регіоні не можна заперечувати спільні інтереси економічного і енергетичного характеру між РФ та Заходом, що місцями переходять у взаємозалежність. За цих обставин згадується російська концепція зони вільної торгівлі «від Лісабона до Владивостока», яка за вищезгаданих умов могла б знову бути розглянута європейськими політиками. Проте, у такому разі обов'язково постане нова складна дилема: котра із сторін – ЄС чи Євразійський союз – візьме на себе обов'язок імплементувати в законодавство правові норми партнера. Потрібно розуміти, що внаслідок реалізації такого сценарію такі країни як Україна, Молдова, Грузія втратили б шанс на повне політичне самовизначення та вибір напрямку розвитку держави через руйнівний і невпинний вплив політики та «засобів переконань» Росії (в тому числі і військових). Цей підхід практично означав би й повернення до Європи епохи «балансу сил» і реальної політики, адже принцип російської першості знову став би домінуючим у Східній політиці, що дозволило б Кремлю самочинно контролювати та встановлювати порядок денний відносин ЄС з країнами «Східного партнерства». Панівним у контактах ЄС та РФ став би постулат «взаємного визнання» (тут йдеться насамперед про інтереси).

3. «Тупцювання на місці»³⁰⁶. Ситуація з Україною створила складну дилему у питанні безпеки регіону. Для того, щоб її вирішити, потрібні реальні зміни та зрушення як у зовнішній політиці ЄС у східному напрямку, так і з боку України. Проте, не варто очікувати, що ці зміни будуть радикальними, принаймні у найближчий час. Так, зокрема даний сценарій має на увазі відсутність прориву у нормалізації відносин між ЄС і Росією, збереження політики санкцій і, в принципі, продовження сторонами тієї політичної лінії, яка ведеться сьогодні. Таке «тупцювання на місці» неабияк закріпили б роль Росії як власника права вето в питанні регіональних інтеграційних процесів. Така думка випливає з того, що, по суті, інцидент з Україною (спочатку на

306

Kasčiūnas L. Eastern Partnership in a changed security environment: new incentives for reform [Text] / L. Kasčiūnas, V. Ivanauskas, V. Keršanskas, L. Kojala // Eastern Europe Studies Centre. – Vilnius, 2014. – P. 29.

саміті у Вільнюсі, потім – з початком військової агресії РФ) продемонстрував те, що РФ може безкарно втручатись в процес вибору зовнішньополітичного курсу певною країною, блокувати ініціативи у двосторонніх проектах з ЄС за допомогою агресивних заходів, примушувати політичну верхівку приймати не вигідні для національних інтересів рішення, ризикуючи тим самим безпекою держави.

Щодо інших сценаріїв та перспектив розвитку «СП», що, відповідно, обумовить і майбутнє Східної політики, то дослідниця латвійського Інституту міжнародних відносин Д. Потьомкіна виділяє 4 наступних варіанти³⁰⁷:

1. Тісна співпраця «СП-ЄС» і поступове наближення країн-партнерів до стандартів ЄС; глибші форми асоціації аж до набуття членства у перспективі.

2. «СП» як політичний проект піде у небуття, а територія країн-учасниць залишиться «сірою зоною» безпеки і стане джерелом прихованої нестабільності на кордонах ЄС.

3. Збільшення поляризації і потенціалу конфліктогенності у регіоні, причому конфлікти зможуть приймати як внутрішньодержавну, так і зовнішню форми.

4. «Велика Європа у протистоянні з Росією» – об'єднання «старої Європи» із східними партнерами для протидії РФ, що безперечно викличе лише подальше погіршення відносин між сторонами.

На нашу думку, найбільш вірогідним є справдження першого сценарію, адже наразі три найзацікавленіші в «СП» країни: Україна, Молдова та Грузія демонструють перемінний успіх у процесі налагоджування тісних контактів з ЄС та виконання всіх завдань згідно критеріїв по набуттю перспективи членства. Каталізатором були б поступки з боку ЄС для цих держав, так як, наприклад, пришвидшений процес візової лібералізації, які насправді стали б стимулами для того, аби продовжувати реформи і вкладати у них кошти. Тому такий варіант цілком ймовірний у середньостроковій перспективі. Найменш

307

Potjomkina D. Towards the Riga summit – Redefining the Eastern Partnership [Text] / D. Potjomkina // Mode of access: URL : <http://www.parleu2015.lv/files/cfsp-csdp/wg1-eastern-partnership-background-notes-en.pdf> – P. 3.

вірогідним виглядає четвертий сценарій. Сьогодні РФ, маючи низку внутрішніх проблем, економіку, обтяжену кризою цін на нафту, зовнішньополітичними «акціями» військового і не лише характеру, що потребують постійних матеріальних вливань, при чому оголосивши практично оголосивши геополітичними супротивниками декількох сильних регіональних та глобальних акторів, просто не в змозі витримати протистояння із західним блоком, особливо, якщо до нього долучаться всі без винятку члени «СП». Європа ж – не та сторона, що прагнучиме до безрезультатного протистояння і демонстрації сили з будь-яким актором, в тому числі і з РФ.

Висновки до розділу 4

Узагальнюючи все вищесказане в розділі, відзначимо, що Східна політика ЄС (а в особливості «СП») сьогодні стоїть перед низкою перешкод та проблем, що заважають його ефективному функціонуванню. Серед них як типові для будь-яких міжнародних проектів: нестача фінансування, розрізненість цілей акторів, недостатня зацікавленість учасників, так і деякі своєрідні: чітка необхідність утворення безпекового компонента в рамках ініціативи, мала кількість стимулів для держав-адресатів політики сусідства від ЄС, глибокий вплив російського фактору на цей політичний вектор та інші. Найбільш гостро ж постає проблема не-/надання перспективи членства учасницям «СП», на що зацентровано увагу в розділі. Немає чіткості і у політичному майбутньому Східної політики, адже допоки заклики про необхідність її зміни (з урахуванням зазначених проблем) знаходять відображення лише на папері та у заявах політиків, а, отже, допоки «революційних» сценаріїв розвитку Східної політики чекати не варто.

ВИСНОВКИ

У роботі аналізувалась роль трьох держав, а саме Польщі, України та Німеччини у процесі створення, еволюції та вибудови перспектив Східної політики ЄС. Ці країни були обрані для дослідження не випадково, позаяк Польща виступає тим лідером групи країн ЦСЄ, який виступає найбільш зацікавленим у формуванні нових проектів для активної й ефективної взаємодії з сусідами по регіону. Німеччина володіє тим арсеналом ресурсів (політичних, економічних, фінансових), що є необхідним для втілення в життя цих проектів та їх подальшої трансформації у масштабніші за геополітичним наповненням ініціативи. Україна ж є сьогодні центральним об'єктом, на яку націлені ресурси Східної політики і від якої загалом залежатиме її подальший успіх (головним чином йдеться про проект «СП»). Окреме місце у роботі вирішено було зайняти дослідженням російського фактора у Східній політиці ЄС, який сьогодні не піддається ігноруванню і є неперервно пов'язаним з роллю України у даному векторі діяльності ЄС.

Розглянувши історію утвердження ЄПС та «СП», стає зрозуміло, що дані ініціативи були спрямовані насамперед на створення «зони безпеки» ЄС на власних кордонах та завуальювання «ефекту виключення» з лав повноправних членів деяких держав ЦСЄ (принаймні на довгострокову перспективу). Необхідно зауважити, що ще до утвердження ЄПС як виміру зовнішньої політики ЄС існували організаційні суперечки стосовно складу її учасників, територіального поширення та ідейного наповнення. До прикладу, Польща, яка ще у 2000-х почала просувати проекти ініціативи, досі притримується ідеї, згідно якої до ЄПС належать надто різні держави – цивілізаційно, економічно та культурно. Тому така диференційованість не сприятиме у повній мірі реалізації всіх цілей політики сусідства як такої. Ідеї польського політикуму щодо створення нової платформи для співробітництва стали каталізатором у процесі імплементації «СП». Німеччина ж, натомість, спочатку не мала власних ініціатив щодо ЄПС та «СП», проте на сучасному етапі підтримує «кущовий метод» співпраці із східними сусідами, не роблячи при цьому ставку на

державу-фаворита, на відміну від Польщі (для неї ним, безумовно, стала Україна).

Характеризуючи сьогоднішнє ставлення Польщі до Східної політики ЄС, варто звернути увагу на те, що на нього досить сильно вплинули результати двох останніх самітів (Вільнюського та Ризького) «СП», які були докладно проаналізовані в роботі. Так, зокрема, затягнутий процес підписання Україною Угоди про асоціацію став першим політичним ударом по Східній політиці. Окрім цього, повільний темп реформ та низка проблем у державі (корупція, непроведена судова реформа), які не було подолано внаслідок революційних подій, «охолодив» бажання Польщі виступати українським «адвокатом» у Європі. Варто зауважити одне: сьгодні ініціативність Варшави повинна бути підхоплена політичною елітою Києва, адже без активних дій з боку українського керівництва «СП» так і залишиться однобічною ініціативою-форумом. Все вищезазначене ускладнюється зміною політичної верхівки Польщі, у якій, за результатами останніх виборів, до влади в парламенті прийшла традиційно консервативна партія «Право і справедливість» на чолі з Беатою Шидло. До цієї партії належить і чинний президент А. Дуда. Допоки складно сказати, якого вигляду наберуть українсько-польські відносини внаслідок цих змін. «ПіС» часто називають «яструбами» у зовнішній політиці і загострення польсько-російських відносин або ж польсько-європейських не стане несподіванкою; цікаво лише буде спостерігати, чи обмежиться це загострення лише політичною риторикою. Поки проблематично навіть достовірно оцінити вплив зміни польського президента на його посту на зовнішньополітичну діяльність країни. Так, сьгодні політологи говорять про зосередженість програми президента на внутрішніх економічно-соціальних реформах, в той час як наразі навпаки очікується і є нагальним сильне й ініціативне польське лоббі у «СП», яке б не лише врятувало його від політичної смерті, а й зміцнило новими проектами.

Характеризуючи вплив ФРН на Східну політику, варто зазначити, що він відрізнявся на різних етапах. Каталізатором уваги політикуму Німеччини до цього вектора СЗБП ЄС виступили три події: Помаранчева революція 2004 р.,

російсько-грузинський конфлікт 2008 р. та військові дії на території України. Незважаючи на це, підхід ФРН до цього вектора політики ЄС завжди вирізнявся прагматизмом «реалполітік» та першістю економічних інтересів у відносинах зі східними сусідами. Німеччина – держава, котра не поспішає йти на політичні поступки учасницям «СП»; особливо це стосується питань візової лібералізації та надання перспективи членства. На додаток до цього, повторне призначення Ф.-В. Штайнмайєра на пост Міністра закордонних справ Німеччини, відомого своїм проросійським баченням зовнішньої політики, посягло безліч сумнівів серед європейських політиків стосовно того, яким буде курс ФРН щодо Східної політики. Можна прослідкувати за тим, що відбулась модифікація німецького бачення даного вектору діяльності ЄС. Зокрема, сьогорішнє розуміння Німеччиною ЄПС та політики сусідства суттєво відрізняється від існуючого ще 1-2 роки тому, і характеризується наступним: по-перше, саме ФРН стала «мотором санкцій щодо Росії у човні ЄС» і досі послідовно їх підтримує, виступивши прихильником суто мирного врегулювання ситуації на Донбасі; по-друге, сьогорішнє німецьке керівництво як ніхто інший може дозволити собі жорстку риторику стосовно останніх дій РФ, маючи, в тому числі й особистий, вплив на її президента, проте рідко використовує це право; по-третє, саме ФРН наразі виступає з небажанням залучати інших акторів (наприклад, Польщу) у процес вирішення кризи в Україні, апелюючи до дієвості Мінської групи, з чим можна посперечатись по різних пунктах. Отже, Німеччина сьогорішнє претендує на монополію на кризовий менеджмент у Східній політиці ЄС, але складно сказати, чи вистачить їй для цього ресурсів. На фоні ж теперішнього падіння рейтингу А. Меркель серед населення Німеччини варто в близькій перспективі розраховувати на здійснення певних корективів у зовнішньополітичному курсі країни, що торкнеться і ставлення до Східної політики.

Щодо впливу «українського фактора» на східний вектор політики ЄС, то він, без сумніву, є значним. Через російсько-український конфлікт було поставлено під питання саму концептуальну суть Східної політики, вказано на порожнечу в ній на місці безпекового компонента. Окрім цього, наслідком наймасштабнішого збройного протистояння на теренах Європи за останній час

послідувала зміна форми регіональної політики ЄС – її практично було переведено у формат самітів-консультацій (Женевський, згодом Нормандський), на яких тепер, власне, і вирішуються ключові її питання. Внаслідок вищевказаного конфлікту постала наступна дилема: що є першочерговим за появою – криза європейської системи безпеки, яка певною мірою сприяла як загостренню відносин на лінії «Захід-Росія», так і виникненню російсько-українського конфлікту, чи все ж навпаки – конфлікт породив цю безпекову кризу у Європі. Однозначну відповідь на питання дати неможливо.

Аналізуючи дотичний до українського фактору російський вплив на Східну політику ЄС, слід звернути увагу на те, що у роботі виокремлювались таке важливе поняття, як «вакуум сили» у ЦСЄ, що не перебував під чітким контролем колишніх республік СРСР і тепер опинився під «військовим наглядом» РФ; а це, відповідно, представляє собою політичну колізію для ефективного функціонування такого проекту як «СП». Увагу було виділено і оновленій стратегії поведінки РФ на міжнародній арені, яка вже отримала назву «Доктрина Путіна», вирізняється крайнім експансіонізмом та становить пряму небезпеку для політики сусідства ЄС, а особливо у східному напрямку. Розглядалися також німецько-російські відносини, які є однією з ключових та водночас контроверсійних складових Східної політики, адже наразі гостро постало питання: чи здатна ФРН пожертвувати досить довготривалим та взаємовигідним альянсом з РФ задля захисту престижу та міжнародного авторитету ЄС?

У процесі виокремлення проблем та перспектив Східної політики ЄС, про які зазначалось у роботі, слід ще раз підкреслити наступне. По-перше, сьогодні ясно вбачається вплив Росії на всю політичну архітектуру «СП», в результаті чого вона прагне перевести двосторонні відносини ЄС з країнами-партнерами у тристоронній формат; по-друге, з новою силою постає питання зацікавленості країн-сусідів у продовжуванні євроінтеграційних кроків, адже де факто вже троє із країн «СП» (Вірменія, Азербайджан та Білорусь) припинили проявляти активний інтерес до проекту; для решти ж трьох шлях, що нині пропонує ЄС починає викликати сумніви щодо того, чи не є часом витрати ресурсів на

адаптацію до норм ЄС вищими, ніж вигоди, які за це пропонуються; по-третє, нагальною як ніколи є необхідність ЄС визначитись із перспективою не-/надання членства країнам-учасникам «СП»; по-четверте, не зникла і фінансова перешкода Східної політики, яка, судячи з документів, що регулюють ці питання, стане ще вищою протягом наступних кількох років.

Наостанок варто зазначити кілька слів про перспективи Східної політики. Безумовно, перед нею стоїть низка викликів. Це і слабка політична складова цієї політики, і неузгодженість інтересів членів ЄС стосовно «СП», і «тріщина» у всій східній політиці після Вільнюського саміту, а також, як факт, відсутність чіткої програми цілей для самої ініціативи, яку наразі намагається скласти дует «Берлін – Варшава». Частина з них можна буде вирішити у найближчий час, над іншою ж – працювати довго та наполегливо. Прогнози, з огляду на сьогодні, для Східної політики загалом складаються невтішні. Не варто очікувати в ній суттєвих змін у короткостроковій перспективі. На нашу думку, найвірогіднішим сценарієм майбутнього цього вектору політики ЄС стане подальше поглиблення політичної співпраці між членами «СП» та Євросоюзом, що, в кінцевому етапі призведе до надання їм перспективи членства. Що ж до співробітництва на лінії «Берлін-Варшава», то варто очікувати його спаду через євроскептицизм як одне із гасел нової правлячої партії у Польщі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Арсеній Яценюк у Биківні: «В цивілізованому світі...» [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248489175&cat_id=244276429 – Назва з екрану.

2. Білорусь і Вірменія не підписали декларацію «Східного партнерства» через Крим [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.pravda.com.ua/news/2015/05/21/7068555/> – Назва з екрану.
3. В ЄС розпочалося головування Латвії, від якого Київ чекає скасування віз [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/01/1/7029316/> – Назва з екрану.
4. Відсоток відмов у Шенгені дійсно збільшився, визнають в МЗС [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.eurointegration.com.ua/visafree/55ae6b2139dcf/> – Назва з екрану.
5. Вірменія офіційно приєдналась до Євразійського економічного союзу [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.dw.com/uk/вірменія-офіційно-приєдналась-до-євразійського-економічного-союзу/a-18167385> – Назва з екрану.
6. Военная доктрина Российской Федерации [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.scrf.gov.ru/documents/18/129.html>.
7. Дешиця: Женевський формат переговорів – найоптимальніший [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/05/28/7034238/> – Назва з екрану.
8. Дешиця: женевські компроміси Києва – конституційна реформа та амністія [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.dw.com/uk/дешиця-женевські-компроміси-кієва-конституційна-реформа-та-амністія/a-17577753> – Назва з екрану.
9. До Януковича їдуть глави МЗС Польщі, Німеччини і Франції [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/19/7014900/?attempt=1> – Назва з екрану.
10. Договір про звичайні збройні сили в Європі [Текст] // Режим доступу: URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_314.

11. Дуда настаивает на несостоятельности «нормандского формата» переговоров по Украине [Электронный ресурс] // Режим доступа : URL: http://zn.ua/POLITICS/duda-prodolzhaet-nastaivat-na-nesostoyatelnosti-normanskogo-formata-peregovorov-po-ukraine-188006_.html – Название с экрана.
12. Дуда офіційно став президентом Польщі [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/WORLD/duda-oficiyno-stav-prezidentom-polschi-180904_.html – Назва з екрану.
13. Євросоюз відредагує дружбу з сусідами [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.dw.com/uk/євросоюз-відредагує-дружбу-з-сусідами/a-18305159> – Назва з екрану.
14. Женевська декларація: виклик для України [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/columnists/zhenevska-deklaraciya-viklik-dlya-ukrayini-_.html – Назва з екрану.
15. Женевська угода: боротьба за мир [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25354721.html> – Назва з екрану.
16. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true>. – 59 с.
17. Запхнути дитя назад: про історичні паралелі російсько-українського конфлікту [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://ua.krymr.com/content/article/26631494.html> – Назва з екрану.
18. Коментар: повернення до G8 не буде [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.dw.com/uk/коментар-повернення-до-g8-не-буде/a-18498704> – Назва з екрану.
19. Комплекс заходів з виконання Мінських угод. Повний текст [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/02/12/7058327/?attempt=2> – Назва з екрану.
20. Концепция внешней политики Российской Федерации [Текст] // Режим доступа: URL : <http://archive.mid.ru//bdomp/ns->

osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument.

21. Копач пообіцяла Україні підтримку у реформах [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/01/150119_kopacz_visit_kyiv_she – Назва з екрану.
22. Кэмерон после терактов в Париже ждет сотрудничества Запада с Россией против ИГ [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : http://zn.ua/WORLD/kameron-posle-terakta-v-parizhe-zhdet-sotrudnichestva-zapada-s-rossiey-protiv-ig-ft-195622_.html – Название с экрана.
23. Люксембург починає головувати в ЄС [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.radiosvoboda.org/content/news/27104060.html> – Назва з екрану.
24. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [Текст] // Режим доступу: URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_158.
25. Меркель скептична щодо можливого швидкого повернення Росії до G7 [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.dw.com/uk/меркель-скептична-щодо-можливого-швидкого-повернення-росії-до-g7/a-18496815> – Назва з екрану.
26. Німеччина підтримає санкції проти РФ у разі федералізації України [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/POLITICS/nimechchina-pidtrimaye-sankciyi-proti-rf-u-razi-federalizaciyi-ukrayini-141357_.html – Назва з екрану.
27. Нормандська зустріч в Берліні – повний текст підсумкової заяви [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/04/14/7032867/> – Назва з екрану.
28. «Нормандська четвірка» підтвердила суверенітет та цілісність України – заява [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/POLITICS/normandska-chetvirka-pidtvrdila-suverenitet-ta-cilisnist-ukrayini-zayava-164037_.html – Назва з екрану.

29. О концепции внешней политики России [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: <http://www.warandpeace.ru/ru/commentaries/view/80037/> – Название с экрана.
30. Об инициативе Россия-ЕС «Партнерство для модернизации» [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : <http://www.formodernization.com/info/> – Название с экрана.
31. Паризька Хартія для нової Європи [Текст] // Режим доступу: URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_058.
32. Переговори щодо Донбасу: Женевська заява, перемир'я Порошенка і потенційна зустріч з Путіним [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://m.tyzhden.ua/news/117668> – Назва з екрану.
33. Повний текст заяви за підсумками переговорів у Женеві з українського питання [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/POLITICS/povniy-tekst-zayavi-za-pidsumkami-peregovoriv-u-zhenevi-z-ukrayinskogo-pitannya-141885_.html – Назва з екрану.
34. Польша зовет Россию дружить с «Восточным партнерством» [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : http://www.bbc.co.uk/russian/international/2010/05/100525_poland_friends_partnership.shtml. – Название с экрана.
35. Польша збільшила витрати на армію у відповідь на дії Росії [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://ua.korrespondent.net/world/3542850-polscha-zbilshyla-vytraty-na-armiui-u-vidpovid-na-dii-rosii> – Назва з екрану.
36. Портал проєвропейського громадянського суспільства України. Що принесло для України головування Польщі в ЄС? [Електронний ресурс] // Європейський простір // Режим доступу: URL : <http://eu.prostir.ua/view/251402.html> – Назва з екрану.
37. Почалася перша зустріч президентів П. Порошенка і А. Дуди [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1505197-pochalasya-persha-zustrich-prezidentiv-p-poroshenka-i-a-dudi-s-tsegolko> – Назва з екрану.

38. Президент України закликав позбавити Росію права вето в Раді безпеки ООН [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27229154.html> – Назва з екрану.
39. Рада схвалила створення литовсько-польсько-української бригади ЛитПолУкрбриг [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/UKRAINE/rada-shvalila-stvorennya-litovsko-polsko-ukrayinskoji-brigadi-litpolukrbrig-163248_.html – Назва з екрану.
40. Росія вийшла з Договору про звичайні збройні сили в Європі [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://tyzhden.ua/News/131674> – Назва з екрану.
41. Саммит «Восточного партнерства» будет способствовать развитию торгово-экономического сотрудничества между странами ЕС и Восточной Европы, Янукович [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: <http://www.rbc.ua/rus/news/politics/sammit-vostochnogo-partnerstva-budet-sposobstvovat-razvitiyu-29092011182900> – Название с экрана.
42. Сможет ли польское президентство укрепить «Восточное партнерство»? [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : <http://www.easternpartnership.org/ru/publication/politics/2011-07-12/smozhet-li-polskoe-prezidentstvo-ukreplit-vostochnoe-partnerstvo>. – Название с экрана.
43. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года [Текст] // Режим доступа: URL : <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.
44. Стратегічний перегляд Європейської політики сусідства, співвідношення ЄПС та «Східного партнерства» з точки зору інтересів України [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL: <http://ukraine.eu.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/2913> – Назва з екрану.
45. Схетына: слова президента о новом формате переговоров по Украине были неуместны [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: <http://www.radiopolsha.pl/6/136/Artykul/218450> – Название с экрана.

46. Термінологія «Східного партнерства» [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://www.eufunds.in.ua/terminolohichnyj-slovnyk/ep> – Назва з екрану.
47. Тільки женеvський формат. Україна не вестиме переговорів із сепаратистами [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3440337-tilky-zhenevskiy-format-ukraina-ne-vestyme-perehovoriv-iz-separatystamy> – Назва з екрану.
48. Товарооборот Германии со странами Восточной Европы и Центральной Азии вырос в январе-июне почти на четверть [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : <http://www.finmarket.ru/news/2382085>: – Название с экрана.
49. Точка зору: що принесе Україні головування Латвії в ЄС [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/01/141231_experts_on_latvia_eu_presidency_vs – Назва з екрану.
50. Украина в Давосе 2015: безопасность, реформы и финансовая помощь [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: http://delo.ua/ukraine/ukraina-v-davose-2015-bezopasnost-reformy-i-finansovaja-pomosch-288548/?supdated_new=1443575493 – Название с экрана.
51. Форум в Давосе 2015: будущее Европы и мира находится в Украине – эксперт [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: <http://rian.com.ua/vi ew/20150121/362367708.html> – Название с экрана.
52. Франк-Вальтер Штайнмайер: «РФ пользуется экономическими проблемами Украины» [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL :http://www.novostimira.com.ua/news_84277.html – Название с экрана.
53. Через амбіції лідерів ЄС ми втратили женеvський формат переговорів, – Тарасюк [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://zik.ua/ua/news/2015/09/23/chez_ambitsii_lidriv_yes_my_vtratyly_perspektyvnyu_zhenevskyy_format_peregovoriv__tarasyuk_626987 – Назва з екрану.

54. Чим закінчилися переговори в Мінську: документи і заяви сторін [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://dt.ua/POLITICS/chim-zakinchilisya-peregovori-v-minsku-dokumenty-i-zayavi-storin-164053_.html – Назва з екрану.
55. Шаповалова А. Игра в ассоциации: Вильнюсский саммит Восточного партнёрства ЕС и перспектива построения Большой Европы [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : http://russiancouncil.ru/blogs/alexandra-shapovalova/?id_4=785 – Название с экрана.
56. Як змінити «Східне партнерство»? [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/04/29/7033367/view_print/ – Назва з екрану.
57. Analysis: Ukraine fiasco raises doubts about EU neighborhood policy [Electronic resource] // Mode of access: <http://www.reuters.com/article/us-eu-ukraine-neighbourhood-analysis-idUSBRE9AS0GA20131129> – Title from the screen.
58. Andrzej Duda proponuje nowy format rozmów w sprawie Ukrainy [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://wyborcza.pl/1,75477,18624111,andrzej-duda-chce-zaproponowac-nowy-format-rozmow-w-sprawie.html> – Title from the screen.
59. Beyond the Cold War. Conversation with John Lewis Gaddis [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://globetrotter.berkeley.edu/conversations/Gaddis/gaddis-con1.html> – Title from the screen.
60. Book review: Rajan Menon and Eugene B. Rumer, “Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post–Cold War Order” [Electronic resource] // Mode of access: URL : <https://www.opendemocracy.net/od-russia/richard-sakwa/book-review-rajan-menon-and-eugene-b-rumer-‘conflict-in-ukraine-unwinding-of> – Title from the screen.
61. Can Russia and Germany repair relations? [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://aa.com.tr/en/politics/can-russia-and-germany-repair-relations/490694> – Title from the screen.

62. Challenges for Europe's Policies Towards Eastern Europe [Electronic resource] // Mode of access: URL : <https://www.boell.de/en/2015/03/16/challenges-europes-policies-towards-eastern-europe> – Title from the screen.
63. Donald Tusk: Poles believe in the European project [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.consilium.europa.eu/homepage/highlights/donald-tusk-ipoles-believe-in-the-european-project?lang=ga>. – Title from the screen.
64. Eastern Partnership: progress in deep democracy and human rights rewarded with additional funding (press release) [Text] / European Commission. – Brussels, 12.12.2013. – 3 p.
65. EU and Armenia to start negotiations for a new agreement [Electronic resource] // Mode of access: URL : http://eeas.europa.eu/top_stories/2015/07/12_15_eu-armenia_agreement_negotiations_en.htm – Title from the screen.
66. European Neighbourhood Policy reviewed and explained (press release) [Text] // Mode of access: URL : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6122_en.htm – Title from the screen.
67. Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.interreg.gov.pl/20072013/instrument+sasiedztw/> – Title from the screen.
68. G7 Foreign Ministers' Meeting Communiqué [Text] / Auswärtiges Amt. – Lübeck, 15/04/2015.
69. G7 Leaders' Communiqué on Foreign Policy [Text] / European Commission. – Brussels, 04/06/2014. – 12 p.
70. German export to Russia slide 34 percent due to sanctions [Electronic resource] // Mode of access: URL: <http://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-germany-trade-idUSL5N1034FG20150723> – Title from the screen.
71. German exports to Russia takes a tumble [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.dw.com/en/german-exports-to-russia-take-a-tumble/a-18464606> – Title from the screen.
72. Germany and Eastern Partnership: the view from Berlin [Electronic resource] // Mode of access: URL : http://www.ecfr.eu/article/commentary_ger

- many_and_the_eastern_partnership_the_view_from_berlin3027 – Tittle from the screen.
73. Germany and Russia's contradictory relationship [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.bbc.com/news/business-28423733> – Tittle from the screen.
74. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Riga. – 21-22.05.2015. – 13 p.
75. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Vilnius. – 29.11.2013. – 23 p.
76. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Warsaw, 30. 09. 2011. – 9 p.
77. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit [Text] / Council of the European Union. – Prague, 07. 05. 2009. – 11 p.
78. Joint Staff Working Document. Implementation of the European Neighbourhood Policy Statistics [Text] / European Commission. – Brussels, 25/03/2015. – 61 p.
79. Kniefall Angemessen oder Übertrieben? Umfrageüber Willy Brandts Totenehrungam Ehrenmalim früheren Warschauer Getto [Electronic resource] / Spiegel // Mode of access: URL : <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-43822427.html?name=KNIEFALL+ANGEMESSEN+ODER+%26Uuml%3BBERTRIEBEN%3F> – Tittle from the screen.
80. Meaning of “power vacuum” in the English Dictionary [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/power-vacuum?a=british> – Tittle from the screen.
81. Member states must back their jointly chosen EU leaders [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/92f54bb8-3791-11e5-bdbb-35e55cbae175.html#axzz3nAqAMOQ4> – Tittle from the screen.

82. Niemcy wzmocnią wojska pancerne [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www4.rp.pl/artykul/1182532-Niemcy-wzmocnia-wojska-pancerne.html> – Tittle from the screen.
83. Non-paper with Polish proposals concerning policy towards new Eastern neighbors after EU enlargement [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.msz.gov.pl/> – Tittle from the screen.
84. Polityka Wschodnia Unii Europejskiej: perspektywa krajów wszechradskich. Myśląc o Wymiarze Wschodnim, Punkt Widzenia. Ośrodek Studiów Wschodnich. 21 stycznia [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.osw.waw.pl/pub/punkt/0301/030121.htm> – Tittle from the screen.
85. Presidency Conclusions of the Brussels European Council [Text] / Brussels European Council. – Brussels, 19/20.03.2009. – 23 p.
- 86.** Prezydent Andrzej Duda: do r rozmów o Ukrainie mogliby dołączyć jej sąsiedzi i USA [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1492744,Prezydent-Andrzej-Duda-do-rozmow-o-Ukrainie-mogliby-dolaczyc-jej-sasiedzi-i-USA> – Tittle from the screen.
87. Putin’s deceptive pause: What are Russia’s next steps in Ukraine? [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/09/01-russia-ukraine-next-steps-kalb> – Tittle from the screen.
88. Putin’s doctrine in action [Electronic resource] // Mode of access: URL : https://www.weeklystandard.com/blogs/putin-doctrine-action_1036791.html – Tittle from the screen.
89. Putin’s Reality Check for Europe [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.project-syndicate.org/commentary/joschka-fischer-argues-that-the-eu-is-now-in-a-fundamental-strategic-struggle-with-russia> – Tittle from the screen/

90. Russia-German relations: A renewed dialogue? [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.russia-direct.org/opinion/russian-german-relations-renewed-dialogue> – Tittle from the screen.
91. Serious tensions in German-Russia relations [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.dw.com/en/serious-tensions-in-german-russian-relations/a-17601809> – Tittle from the screen.
92. The Lisbon Treaty [Text] // Mode of access: URL : <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-european-union-and-comments/title-6-final-provisions/136-article-49.html>
93. Towards a New European Neighborhood Policy. Joint consultation paper of the European Commission and High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy [Text] / European Commission. – Brussels, 4/03/2015. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/enlargement/neighbourhood/consultation/consultation.pdf>
94. U.S. Withdrawal From the ABM Treaty: President Bush’s Remarks and U.S. Diplomatic Notes [Electronic resource] // Mode of access: URL : https://www.armscontrol.org/act/2002_01-02/docjanfeb02 – Tittle from the screen.
95. Ukraina odwraca się od Polski [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www4.rp.pl/Opinie/308259817-Ukraina-odwraca-sie-od-Polski.html> – Tittle from the screen.
96. Ukraine conflict caused by European security system crisis – Lavrov [Electronic resource] // Mode of access: URL : http://sputniknews.com/voiceofrussia_uk/news/2014_09_26/Ukraine-conflict-caused-by-European-security-system-crisis-Lavrov-3672/ – Tittle from the screen.
97. Vladimir Putin: The Rebuilding of “Soviet” Russia [Electronic resource] // Mode of access: URL : <http://www.bbc.com/news/magazine-26769481>– Tittle from the screen.
98. What are the global implications of the Ukraine crisis? [Electronic resource] // Mode of access: URL :

- <http://carnegieendowment.org/2014/03/27/what-are-global-implications-of-ukraine-crisis> – Tittle from the screen.
99. What is the European Neighbourhood Policy? [Electronic resource] // Mode of access: URL :http://europa.eu.int/comm/world/enp/policy_en.htm. – Tittle from the screen.
100. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours [Text] / Commission of the European Communities. – Brussels, 11.03.2003. – 26 p.
101. Wystąpienie Ministra Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej Bronisława Geremka na otwarcie negocjacji Polski o członkowstwo w Unii Europejskiej [Text] / Z. Leszczyński, A. Kosecki // Stosunki Międzynarodowe. Dokumenty i materiały, 1989-2000. – Pułtusk. – 2001. – S.424-425.

Література

102. Валєєва Ю. Виклики європейській архітектурі безпеки: український контекст [Текст] / Ю. Валєєва // Режим доступу: URL : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/vikliki-jevropeiskii-arkhitekturi-bezpeki-ukrajinski/> – Назва з екрану.
103. Гаспарян А. «Східна політика» ЄС до і після Вільнюського саміту [Текст] / А. Гаспарян / Зовнішні справи // Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ckhidna-politika-jes-do-i-pislja-vilnjuskogo-samitu/#sthash.kmM08oQn.dpuf> – Назва з екрану.
104. Гетьманчук А. Як ми втрачаємо проукраїнську Польщу [Текст] / А. Гетьманчук / Європейська правда // Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/10/22/7039792/> – Назва з екрану.
105. Гранчак Т. Куди ведуть «жєневські угоди»: оцінки та прогнози [Текст] / Т. Гранчак // Бюлетєнь матеріалів оперативної інформації електронних видань «Резонанс». – 2014. – №29. – С. 12.

106. Джевіцкі А. Роль Польщі в реалізації регіонального виміру «Східного партнерства» [Текст] / А. Джевіцкі // International Review. – 2010. – 8 с.
107. Достанко Е. Политика соседства ЕС: инструменты сотрудничества для Украины, Молдовы, Беларуси [Текст] / Е. Достанко // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2004. – №3.
108. Зарембо К. Перемога Анджея Дуди: хто насправді виграв? (29 травня 2015) / К. Зарембо // Дзеркало тижня [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL http://gazeta.dt.ua/international/peremoga-andzheya-dudi-hto-naspravdi-vigrav-_.html – Назва з екрану.
109. Ёылдырым Х. Российско-германские отношения: взлеты и падения на линии Москва-Берлин [Текст] / Х. Ёылдырым / Ugsam // Режим доступа: <http://inosmi.ru/russia/20140319/218721640.html> – Название с экрана.
110. Кравченко В. Німеччина. Мотор санкцій у човні ЄС [Текст] / В. Кравченко / Дзеркало тижня // Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayinska-kryza-svitovoyi-bezpeki-_.html – Назва з екрану.
111. Лазарева А. Зараз або ніколи. Об'єднана Європа потребує спільної безпекової та оборонної стратегії [Електронний ресурс] / А. Лазарева // Тиждень. ua // Режим доступу: URL : <http://tyzhden.ua/World/75204> – Назва з екрану.
112. Логинов Я. Польша с новым правительством: возвращение в прошлое (20 ноября 2015) / Я. Логинов // Зеркало недели [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL : http://gazeta.zn.ua/international/polsha-s-novym-pravitelstvom-vozvrashchenie-v-proshloe-_.html – Название с экрана.
113. Львовчкін С. Українська криза світової безпеки [Текст] / С. Львовчкін / Дзеркало тижня // Режим доступу:

- http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayinska-kriza-svitovoyi-bezpeki-_.html – Назва з екрану.
114. Макар Ю. Східне партнерство та Україна [Текст] / Ю. Макар, О. Добржанська // Режим доступу: URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/zovsp/2011_3/4.pdf – Назва з екрану.
115. Миронова М. А. Східний вимір європейської політики сусідства: виклики для зовнішньополітичної стратегії ЄС [Текст] / М. А. Миронова // Режим доступу: URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2596/2304 – Назва з екрану.
116. Нагорняк І. Східне партнерство після Ризького саміту [Текст] / І. Нагорняк / Voxukraine // Режим доступу: <http://voxukraine.org/2015/05/26/eastern-partnership-after-riga-summit-ukr/> – Назва з екрану.
117. Неменский О. Современный этап польской восточной политики [Электронный ресурс] / О. Неменский // Режим доступа: URL : http://www.perspektivy.info/oykumena/politika/sovremenniyu_etap_polskoiy_vostochnoy_politiki_2007-8-19-42-51.htm – Название с экрана.
118. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України [Текст] : аналіт. допов. / О.Б. Парахонський, Г. М. Яворська. – К., 2041. – 42 с.
119. Петрович І. Політичні дискусії в Польщі стосовно членства держави в структурах Європейського Союзу / І. Петрович [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/slv/2011_12/st52.pdf
120. Плащинский Г. Восточное партнерство в зеркале европейской аналитики [Электронный ресурс] / Г. Плащинский // Режим доступа: <http://methodology.by/?p=1864> – Название с экрана.

121. Самохин А. В. Исторический путь евразийства как идейно-политического течения [Текст] / А. В. Самохин // Альманах «Восток». – 2004. – № 3 (15).
122. Семенюк О. Нова архітектура європейської безпеки: тенденції, виклики, перспективи [Текст] / О. Семенюк // журн. «International Review». – 2009. – №3 (11). – 12 с.
123. Сидорук Т. В. П'ять років Східного Партнерства ЄС: результати та перспективи [Текст] / Т. В. Сидорук // Стратегічні пріоритети. – 2014. – №1(30). – 6 с
124. Сидорук Т.В. Європейська політика сусідства та відносини Україна – ЄС [Текст]: моногр. / Т. В. Сидорук // – Острог: Видавництво НаУ «ОА», 2008. – 210 с.
125. Сидорук Т.В. Європейська політика сусідства: еволюція концепції та проблеми реалізації [Текст] / Т.В. Сидорук // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – 2008. – №16-17. – 8 с.
126. Сидорук Т.В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства / Т. В. Сидорук // [Текст] : моногр. – Львів: Паїс, 2012.– 425 с.
127. Сидорук Т.В. Польське бачення східної політики Європейського Союзу [Текст] / Т. В. Сидорук // Наукові записки. Серія «Політичні науки». – 2010. – 11 с.
128. Силина Т. Минская халабуда [Текст] / Т. Силина / Зеркало недели // Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/internal/minskaya-halabuda-_.html – Название с экрана.
129. Снігир О.В. Ініціатива ЄС «Східне партнерство»: перспективи ефективною реалізації та можливості для України [Текст] : аналіт. допов. / О.В. Снігир, С.А. Гуцал, С.І. Мітряєва, М.О. Лендъел. – К., 2011. – 50 с.
130. Сунгуровський М. Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні російсько-українського конфлікту [Текст] / М. Сунгуровський //

- Режим доступу: URL : http://www.razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf
131. Умланд А. Нет решения без России? [Текст] / А. Умланд, Я. Мишке // Зеркало недели. – 2014. – №6.
132. Філіпчук В. Чи є вихід із Женевського тупика? . Безпекова політика України в контексті формування колективної системи безпеки в Європі [Текст] / В. Філіпчук // Режим доступу: URL : <http://gazeta.dt.ua/internal/chi-ye-vihid-iz-zhenevskogo-tupika-.html> – Назва з екрану.
133. Хилько М. Возможности и недостатки Нормандского формата [Текст] / М. Хилько // East European Security Research initiative. – 2015. – 3 с.
134. Яворська Г. Безпекова політика України в контексті формування колективної системи безпеки в Європі [Текст] / Г. Яворська // Режим доступу: URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/421/> – Назва з екрану.
135. Applebaum A. Putin's power plays [Text] / A. Applebaum / The Washington Post // Mode of access: URL : https://www.washingtonpost.com/opinions/what-putin-will-do-to-stay-in-power/2015/09/27/12a964b0-63b7-11e5-8e9e-dce8a2a2a679_story.html – Title from the screen.
136. Aron L. The Putin Doctrine [Text] / L. Aron / Foreign Affairs // Mode of access: URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2013-03-08/putin-doctrine> – Title from the screen.
- 137.** de Liedekerke A. Political Cacophony in the East: Višegrad Fraying at the Seams [Text] / A. de Liedekerke / Yale Journal // Mode of access: URL : http://yalejournal.org/article_post/political-cacophony-in-the-east-visegrad-fraying-at-the-seams/ – Title from the screen.
138. Ghazaryan N. The evolution of the European Neighborhood Policy and the consistent evolvment of it inconsistencies [Text] / N. Ghazaryan // Review of European and Russian Affairs. – 2012. – №7 (1).

139. Gotkowska J. Germany and Eastern Partnership [Electronic resource] / J. Gotkowska / EaP Community // Mode of access: URL : <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2010-06-18/germany-and-eastern-partnership> – Tittle from the screen.
140. Graham T. A Russia Problem, not a Putin Problem [Text] / Graham T. / Perspectives on peace and security // Mode of access: URL : <http://perspectives.carnegie.org/us-russia/a-russia-problem-not-a-putin-problem/> – Tittle from the screen.
141. Hill S. Why Merkel's Foreign Policy for Eastern Europe is Failing [Text] / S. Hill / Social Europe // Mode of access: <http://www.socialeurope.eu/2014/09/merkels-foreign-policy-eastern-europe-failing/> – Tittle from the screen.
142. Jankowski D., Kowalik T. The Russia-Ukraine conflict: lessons for Europeans [Electronic resource] / D. Jankowski, T. Kowalik // Mode of access: URL : <http://www.europeangeostrategy.org/2014/08/russia-ukraine-conflict-lessons-europeans/> – Tittle from the screen.
143. Kasčiūnas L. Eastern Partnership in a changed security environment: new incentives for reform [Text] / L. Kasčiūnas, V. Ivanauskas, V. Keršanskas, L. Kojala // Eastern Europe Studies Centre. – Vilnius, 2014. – 31 p.
144. Kelley J. New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy [Text] / J. Kelley // JCMS. Volume 44. – 2006. – №1. – P. 29-55.
145. Kwiatkowska-Drożdż A., Frymark K. A Russia Problem, not a Putin Problem [Text] / A. Kwiatkowska-Drożdż, K. Frymark / Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia // Mode of access: URL : <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-02-18/germany-russian-ukrainian-conflict-a-political-or-a> – Tittle from the screen.
146. Makarychev A. Eastern Partnerships: is Germany driving or riding? [Electronic resource] / A. Makarychev // Mode of access:

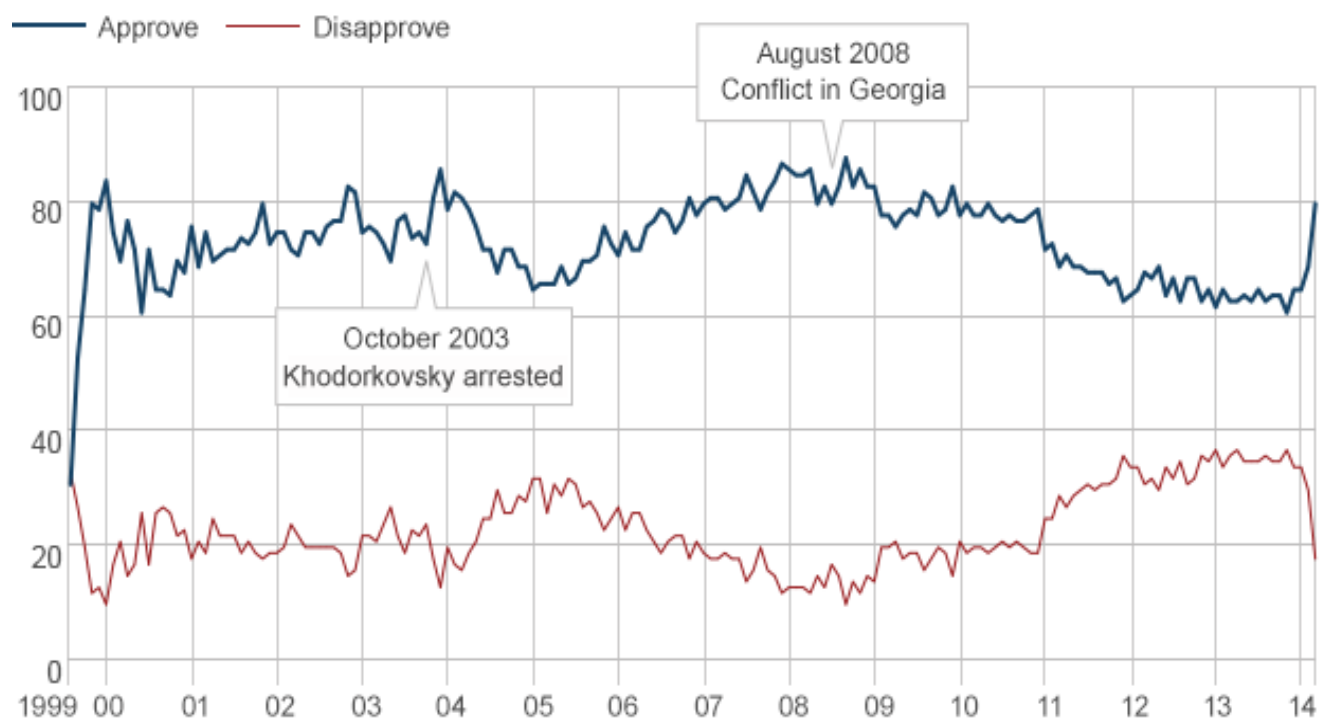
- URL : <http://www.ponarseurasia.org/article/eastern-partnerships-germany-driving-or-riding> – Tittle from the screen.
147. Mearsheimer J. Why the Ukraine Crisis Is West's Fault [Text] / J. Mearsheimer / Foreign Affairs // Mode of access: URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault> – Tittle from the screen.
148. Meimeth M., Jańczak J. Highway to hell? – European Union's Eastern Policy from a Civilian power perspective / M. Meimeth, J. Jańczak // CIFE. – 2015. – 6 p.
149. Overhouse M. Foreign Policy in Dialogue. The New Neighbourhood Policy of the European Union: Perspectives from the European Commission, France, Germany, Poland, Ukraine and Moldova [Text] / M. Overhouse, H. Maull, S. Harnisch. // University of Trier. – 2006. – №19. – 72 p.
150. Potjomkina D. Towards the Riga summit – Redefining the Eastern Partnership [Text] / D. Potjomkina // Mode of access: URL : <http://www.parleu2015.lv/files/cfsp-csdp/wg1-eastern-partnership-background-notes-en.pdf>
151. Riegl M., Landovsky J. Strategic and Geopolitical Issues in the Contemporary World [Text] / M. Riegl, J. Landovsky // Cambridge Scholars Publishing. – 2013. – 352 p.
152. Sliwinski M. Political Russia's Aggressive Foreign Policy [Text] / M. Sliwinski / Law Street // Mode of access: URL : <http://lawstreetmedia.com/issues/world/russias-aggressive-foreign-policy/> – Tittle from the screen.
153. Speck U. The EU Must Prepare for a Cold Peace with Russia [Electronic resource] / U. Speck / Carnegie Europe // Mode of access: URL : <http://carnegieeurope.eu/2014/12/09/eu-must-prepare-for-cold-peace-with-russia/hw8b> – Tittle from the screen.
154. Treisman D. Searching for the roots of Russia's aggression [Text] / D. Treisman / The Washington Post // Mode of access: URL :

https://www.washingtonpost.com/opinions/searching-for-the-roots-of-russias-aggression/2015/09/25/eede14a4-5713-11e5-b8c9-944725fcd3b9_story.html –
Tittle from the screen.

155. Vasilevich H. Eastern Partnership initiative: five year results and future perspectives [Text] / H. Vasilevich / The Point Journal // Mode of access: URL : http://thepointjournal.com/output/index.php?art_id=372&spr_change=eng – Tittle from the screen.
156. Wilson A. Protecting the European Choice [Text] / A. Wilson // European Council on Foreign Relations. – 2014. –70 p.

Рейтинг підтримки В. Путіна в РФ³⁰⁸

Putin's approval ratings

Source: Levada Center